

Edicija GLOBUS
KNJIGA br. 1

Sibile Levičarov
APOSTOLOV

PRESING, 2021.

Sibile Levičarov
APOSTOLOV

Prevela s nemačkog Angela Pataki

Izdavač

Društvo za afirmaciju kulture – Presing,
Mladenovac

Kontakt

presing.org
konkursiregiona.net
kr.presing@gmail.com

Biblioteka

Globus – edicija svetske književnosti

Urednik edicije i knjige

Predrag Crnković

Za izdavača

Predrag Milojević

Štampa

Presing izdavaštvo, Mladenovac
Str. 250 / 20 cm / Tiraž 400

Godina izdanja

2021.

ISBN 978-86-6341-615-4

Sibile Levičarov

APOSTOLOV

roman

s nemačkog prevela Angela Pataki

PRESING, 2021.

Naslov originala Sybille Lewitschraoff: Apostoloff,
Suhrkamp Verlag, Berlin 2014 ISBN-13: 978-3-518-
73448-3 (prvo izdanje 2010)

Copyright © Sybille Lewitcharoff & Suhrkamp Verlag
AG 2010

Copyright za srpsko izdanje © Presing 2021

Lulinu Danailovu

Na putu s Rumenom

Mi smo još i dobro prošle, kažem sestri. Ona sedi ispred, na suvozačevom mestu, i ćuti. Sićušnim klimanjem glave u pravcu prozora nagoveštava da me je razumela. Navikla je već na moje primedbe i tačno zna o čemu govorim.

Konačno je otišao, kažem. Otac koji stavi tačku pre nego što uništi celu porodicu, više je za pohvalu nego za proklinjanje.

Stavi tačku. Sada sam već i tokom dana u stanju da to izgovorim. Nema smisla više da se čudim nečemu što je već gotovo. Staviti tačku zaustaviti, zadati. Zadati završni udarac sada, bokserskim pokretom ruke u ovaj naslon za glavu preda mnom, to bi trebalo da uradim, ali sve ostaje u vazduhu, ruka mi se spušta na koleno brže nego što se podigla. Glupo? Da, mnoge stvari koje činim su glupe, ali tome još nisam našla leka. Sestra me trenutno ne vidi i ne čuje jer se osmehuje Rumenu, a osim toga i buka automobila guta finije šumove.

Neki put kada govorim sestri, kao da govorim u vetar. Ona i previše dobro poznaje moje zalete u kojima spominjem oca, i zna da se otac u tim prilikama uvek loše provede. O majci obe ćutimo kao zalivene. Kod sestre me najviše oduševljava to što me nikad ne uzima za ozbiljno i uvek mi sve prašta. Iako smo u međuvremenu postale sredovečne, sestra, koja je od mene starija tačno dve godine, još uvek me tretira kao da sam nedužno dete, na moje nestašluke obično samo namršti čelo i duboko se nada da ću pre ili kasnije ipak odrasti.

Rumen Apostolov nije naviknut na nas, često mu se diže kosa na glavi. Moje izjave ga dovode do oćajanja, ali

sestru obožava. Sluh mu je izvanredan, razume gotovo sve što kažemo, izuzev kada namerno počnemo da govorimo na švapskom dijalektu, tada njegov detektivski prefinjen smisao za jezik zakaže, ne uspeva da izađe na kraj s mehanim, izbrušenim glasovima.

Rumen je naš Hermes, leti sa jezika na jezik, vozi, i uvek nalazi put kojim treba da se ide. Jedan od onih očajnih bugarskih šofera koji ne obraćaju nimalo pažnje na sve što je pocrkalo pokraj brzog autoputa. Vozi nas kroz svoju očajnu zemlju, koja je noću još očajnija, kao neurotik koji je u potpunosti posvećen nama dvema.

Mi zaista nemamo na šta da se žalimo, kažem sestri. Podigli su nas, izdržavali, nisu nas tukli, plaćali su nam obrazovanje koje se malo čak i odužilo, a na kraju smo dobile i neko skromno nasleđstvo. Šta bi osim toga moglo još da se poželi?

Gadim se hladne razboritosti svojih rečenica, zato neko vreme držim jezik za zubima. Sestra ionako previše čuti a Rumen se ne usuđuje da se umeša u razgovor koji je očigledno započet sa ciljem da ima svoj nastavak.

Vozimo se na dobro urađenom autoputu ka Velikom Trnovu. Sofiju smo upravo ostavili za sobom, s leve strane se vide bolešljivi industrijski pogoni, dimnjaci iz kojih se dižu ka nebu crvenkasto-žuti pramenovi dima. Ceo krajolik s leve strane prekriva crvenkasto-žuti veo, prepun sitnih čestica koje na suncu svetlucaju kao otrov. Oseća se smrad. Ispred nas je dugačak red kamiona. Rumen Apostolov se nagne gornjim delom tela udesno i sigurnim pokretom ruke okreće volan u nameri da zaobiđe kolonu, po svaku cenu, iako zna da će mu posao otežati to što mu na zadnjem sedištu sedi žena koju dosta teško podnosi.

Ruža vetrova mržnje prema ocu ume da zakovitla i po koju iskricu ljubavi prema njemu, govorim tiho sestri, dok

za sobom ostavljamo crvene oblake prašine metalurškog kombinata „Kremikovci“, tog nekadašnjeg *čeda bugarsko-sovjetskog prijateljstva*.

Nas dve smo deca nemačko-bugarskog prijateljstva, sumnjivog u istoj meri u kojoj je bilo i bugarsko-sovjetsko. Nije mnogo ni preostalo od tog prijateljstva satkanog od laži, gvožđa i lima, možda samo pokoji zardali tenk i gomila davno istrunulih leševa. Ispod jedne od tih izmeštenih gomilica je i naš otac istrunuo, ne kao leš iz rata, nego kao jedan od onih iz kasnijih vremena.

Neka se taj otac pojavi sada, ako može!

Ništa. Još nije sazrelo vreme da se nežnim udarcima čekića izlupa slika oca. Hristo, njegovo ime nosi snažnu simboliku. Nije to neko dobroćudno ime koje bi dečaku pomoglo da se snalazi u svetu. Gvozdeni venac značenja opterećuje to kršteno ime. Otac – Hristo, u vreme kada još nije bio otac nego samo običan sin, brzo je naučio da piše, kažu, ali je pri pisanju svog imena imao određene poteškoće. Kao odrastao čovek, tada već lekar, imao je zbrkan rukopis, prava muka za sve apotekare koji su zbog recepta morali da ga dešifruju. Svojeručan potpis sasvim nečitak. Da, čak je i naš otac u svom imenu nosio jezgro sopstvene ličnosti. Bio je potpuno zbrkana ličnost, govorim sestri i već je čujem kako uzdiše zbog mog blebetanja, mojih neshvatljivih hirova koji slede.

Ličnost bez glasa i značaja, u najmanju ruku ga ćerke takvog vide, ako ga se uopšte nekad sete, govorim trijumfalno. Ipak-ipak-ipak, setimo ga se. Pojavljuje se tu i tamo šepRTLjavo, prema sopstvenoj želji, ta mrcina od oca!

U snovima koje otpočinjemo noću a zatim ih preko dana ukrašavamo, otac se redovno pojavljuje.

Budući da sestra uporno ćuti a Rumena samo stenje i udara šakom u volan svaki put kada mu se učini da ga

neko od glupavih slaboumnika sprečava u slobodnoj vožnji, nastavljam da govorim sada već i umesto sestre – iako ona po običaju poriče da se očevi pojavljuju u snovima, pa isto tako i naš zbrkani otac, sve tvrdoglavije.

Nedavno, u noći pre nego što smo krenuli za Sofiju, sedeo je u mojoj sobi. Njegovo prisustvo nije bilo nimalo neobično, slično kao u jednoj Murakamijevoj priči, u kojoj se kaže: *Kada je Katagiri stigao u svoj stan, tamo ga je čekala džinovska žaba.*

Mene nije čekao nikakav džinovski vodozemac, nego samo otac. Ponašao se diskretnije od Murakamijeve žabe: ćutao je. Jer zašto bi trošio glasne žice kada nas dvoje ionako nemamo o čemu da pričamo. Onda je polako ustao i prošao kroz zid. On je već bio nestao, ali se na podu još uvek vukao za njim drugi kraj njegovog konopca, koji je kasnije polako takođe nestao u zidu. Otac najčešće nosi sa sobom i svoj konopac, to nije ništa novo.

Naš Rumen je nervozan šofer. Uvek me nanovo istrigne iz misli. Dok pretiče neko vozilo, čovek naprosto mora da se zapita hoće li uopšte uspeti. Baš je malopre ostavio za sobom konvoj kamiona natovaren posećenim stablima, na najdužem deblu vijori crvena krpena zastava. Uspeli smo da izbegnemo nesreću, i ovog puta.

Rumen Apostolov je čvrsto rešio da nam pokaže dragocenosti Bugarske. Ali sestra i ja dobro znamo da takve dragocenosti postoje samo u bugarskim mozgovima. Uverene smo da je Bugarska užasna zemlja – u stvari ne, ne treba biti tako dramatičan: samo je priglupa i loša. Njeni predeli? Mora, šume, planine i livade? Što se nas tiče, mogu da skrivaju zaista velika blaga, ali mi nismo ornitolozi, niti smo pošle u lov na medvede. Ništa ne dajemo na živopisne rodopske kanjone, ne potresaju nas ni udarci čekića u rodopskim dolinama, niti će nas crkvena zvona

namamiti u crkvu. Polja ruža su za nas samo polja ruža i ništa drugo, neće nam srca jače zakucati zbog njih. Niti ćemo se ponašati kao tek zaljubljeni par ako nam je neko pokazao crvenu ružu uperivši prst u nju, niti će nam ni krv proključati zbog toga. Ostati trezven, to je prava umetnost. A nas dve to postojano praktikujemo, čim nanjušimo bugarski vazduh, posebno ako kročimo na bugarsko tlo.

A ostale stvari? Zar ni bugarski horovi ništa ne znače? Zašto se o njima uvek govori prefinjeno: *Le Mystère des voix bulgares*¹? Zar ti glasovi, od kojih se tresu planine, ne zvuče kao da dolaze iz etarskih visina? Ako razmišljamo o Orfeju, odmah se setimo da je u Rodopima ne samo očaravajuće pevao, nego je tako lepo svirao na svojoj čuvenoj liri da se oko njega skupilo i kamenje i drveće, sva je divljač spustila rogove, jelenovi i srne su od ushićenja padali na kolena pred njim, pribijali se jedni uz druge, krzna uz krzna, krzna uz odeću, divljač i lovci zajedno su se spuštali na meku mahovinu, i zavladao su mir i razumevanje među svim stvorenjima koja su imala uši da čuju i srca da ima kucaju u grudima. Jer sve je to bilo samo pokoravanje, jedno neobično pokoravanje, eksces pokoravanja nežnih srca od kamena i istančanih ušiju od kamena, pokoravanje koje čak ni Biblija ne spominje.

Ah, kažemo mi, moglo je i da bude tako, ali zaboravili ste na vaše pra-pra-pramajke, na mahnite Menade, te bučne ološkinje, osvetoljubive, krvoločne i lude. Duvale su u svoje rogove dugo, dugo, vikale i dizale galamu sve dok se Orfejevo pevanje više nije moglo čuti, i mogle su onda konačno da ga ubiju. Ubrzo su nakon toga već plivali mermerno beli delovi tela u reci Marici, a Orfejeva glava, koja je još uvek pevala, plutala je pokraj bukovih šumaraka i

¹ Ženski hor bugarske državne radio-televizije. (*Prim. prev.*)

vrbovog šipražja, pokraj grmlja lešnika i jablanova, plivala je i plivala ta lepa glava sve dalje prema moru. Sve dalje iz te zlokobne zemlje koja se tada još zvala Trakija. Nikakav duhu ugodan užitak ne kriju ti vaši čuveni Rodopi. Nije to Orfejev glas koji se ori iz vaših horova, nego su to Menade, u svakom slučaju neke od njihovih kasnijih potomaka. I time smo dobili odgovor na pitanje zašto se u bugarskim horovima grla stiskaju na tako neprirodan način dok se peva.

Tako je lepo pevao taj naš ginekolog, čuju se uzdasi iz hora očevih obožavateljki, njegovih nekadašnjih pacijentkinja, koje su navodno čule tog njihovog egzotičnog Orfeja dok je pevao stojeći pored prozora ili sedeći za pisaćim stolom, dok je prstima pucketao po injekciji ampule ili se naginjao nad lekarske instrumente, ili bio na nekom ko zna kojem drugom mestu. Ali ubrzo je zapevao i sopstvenu naričajku: krkljanje koje je postepeno prelazilo u samrtno roptanje, kog je taj nekada nadasve melodičan očevo glas neko vreme još ulepšavao, sve dok je u grlu bilo dovoljno vazduha da ga ulepšava.

Ali njegovu glavu, ah, tu očinsku glavu, odavno je već pokrilo crnilo i progutala smrt.

Krenimo, govorim, pođimo što dublje u tu bugarsku nesreću koju je ta mrcina od oca nabila svojim ćerkama u glave i srca. Ovog put nisam tako glasna kao inače, hvala Bogu, govorim toliko tiho da me Rumeni verovatno i ne čuje, iako nisam baš ni sigurna da me ne čuje jer je njegov bezbednjački sluh toliko izoštrjen da neretko čuje i one glasove koje još nisam ni izbacila na vazduh, nego mi se još uvek nalaze na vrhu jezika.

Rumene, siroti Rumene, da li smo već pričali o bugarskoj keramici koju nam tako ponosno pokazuješ? O šarama nalik paunovom oku, o vijugavim mustrama na svim

tim smeđim loncima, posudicama, tanjirima, pepeljarama i kafenim tacnama koje su svojevremeno turisti iz DDR-a voleli da nose kući kao suvenire, a danas ih najviše cene Englezi? Nama su dosadni ti vaši tanjiri, tacnice i vrčevi. Neuspeli dečji radovi. Osim toga ta roba se ne preporučuje kao posude za jelo, jer je spaljena kobaltno plava boja, koja prodire i kroz glazuru, toksična.

A šta je sa obalom Crnog mora? Obala Crnog mora, to bi trebalo da su šumovi morskih talasa, galebovi, dine, kafici na obali, čamčići koji se klata na vodi, lepršavi jarboli na jahtama, i malo dalje – iako to dalje i nije više Bugarska – Ovidije. Ali ne, nikako! Sve je to raščerupano, sprčkano, usrano. U pepeljasto sivom moru nema više riba. Bugarska hrana? Zagorela mutna kaša potopljena u ustajalo ulje. Riba? Samo ugljenisana karikatura od ribe. Bugarska umetnost u dvadesetom veku? Ružna, bez izuzetka. Arhitektura, ako ne računamo manastire, džamije i trgovačke kuće iz devetnaestog veka, pravo zlodelo!

Sestra zatrese glavom. Ne da bi mi se usprotivila, jer nije ni čula šta sam rekla, nego joj je mušica uletela u kosu.

Kao i obično, i sada me prekida tačno na vreme.

Da, znam! Znam dobro da nisam u pravu, ali ne mogu da se uzdržim. Uznemirim se čim čujem reč „Bugarska“, dobijam napad, i u istom trenutku mi se zamuti razum. Mržnja prema ocu i mržnja prema zemlji se izmešaju i ja odmah počnem da se kuvam u čorbi od prkosa. Bugarska? Otac? Na te reči mehanizam škljocne i upadam u klopku. Tu ne pomaže ni to što među Bugarima postoje prefinjeni pojedinci, ljudi koje smo već upoznale i kojima gotovo euforično hitam u susret svaki put kada se ponovo vidimo. Ali detinjasti knjigovođa u meni takve ljude ne knjiži u prave Bugare. Ti ljudi su nastanjeni u nekim predelima

gde ne postoje narodi, tamo gde inače žive svi oni koje volim.

Šta god nam Rumeni pokazuje, sestra sve prihvata, uz dražesne osmehe. Dobro poznajem taj njen osmeh. Montira ga na lice onda kada se u svojoj najdubljoj intimi u stvari dosađuje. Tim osmehom uverava svet u to da je i dalje ljupka, ali da ne komentariše i ne učestvuje u tom svetu. Suva, ušćerena verzija njenog pravog osmeha. Potajno se naravno i ona raduje kada je opet u situaciji da ustanovi koliko je Bugarska tupoglava zemlja. To tačno znam, iako je sestra dovoljno uljudna i dovoljno oprezna po pitanju slobodnog izlivanja svoje nenaklonjenosti. Ova smešna zemlja nam upravo dokazuje da naš pokojni otac nije bio neka dragocena ličnost, nego samo jedan glupi Bugarin. Mi u stvari nismo pretrpele štetu, nego baš suprotno: imale smo sreće što je vreme bilo prekratko da bi nas zarazio svojim bugarskim hokus-pokusima. Jedina razlika između nas dve je to što sestra takve misli drži u sebi i smeška se, neprestano smeška, dok ja Rumena dovodim do ludila svojim nemilosrdnim seciranjem bugarske nesreće.

Dosta nam je Bugarske, iako je nismo još pošteno ni upoznale. Kada je bugarski jezik u pitanju, tužno je, ali istinito: smatramo da je to najodbojniji od svih jezika na svetu. Mlitav, nespretno praskav jezik, pun labijalnih petardi koje nikako da eksplodiraju. Suglasnici bez imalo oštine. Da bih ljutila Rumenu, rado se poslužim jednim dobrim trikom: počinjem da hvalim susedne Rumene. Kako prija ušima taj rumunski jezik! Kako je mračan! I težak kao kraj sveta! Da, da, za Rumene je ispalo dobro što se njihov slovenski duh prilagodio romanskim jezicima. A kako dobro izgledaju! Neki su baš visoki, kao veliki, odrasli Rimljani. A kakvu tek književnost imaju! Čudesnu, gotovo crnomagijsku! Mada je to logično jer je i

Ovidije boravio među njima, imali su i značajne disidente, i nisu se svi ulizivali Sovjetima kao što su to radili Bugari. Malobrojni Bugari koji to nisu radili, bili su ekspresno poslani u lovečke kamenolome ili u logor na Belene.

Čim Rumeni čuju da izgovaram reč „Rumunija“, iskrivi lice kao da mu vade zub. Verujem da me svake noći ubija u snu, dok sestru odvlači iza nekog bugarskog brda.

Nekoliko puta sam zaista preterala. Ali je i Rumeni u međuvremenu naučio kako da me drži pod kontrolom. Čim počnem da hvalim Rumene, zaoštri napad. Molim? Rumuni civilizovani? – kontrira Rumeni – omiljeni sport im je bio da Jevreje zatvore u svinjce i da ih žive spale. I nimalo se nisu pokajali, nimalo, ti veličanstveni Rumuni, više Rumeni i glas mu drhti od mržnje i besa.

U međuvremenu je počelo da se smrkava, autoput se ispraznio. Kotrljamo se kroz slabo naseljene predele. Da li ovde uopšte žive ljudi? – pitamo se nakon što se već nekih četvrt sata vozimo ovim brežuljkastim predelima a naselja nigde na vidiku. Samo se Cigani vuku pored puta sa zaprežnim kolima koje vuku magarci ili konji, jedino po njima možemo da zaključimo da negde iza brda verovatno žive ljudi, u naseljima koji su sklepani oko nekog zapuštenog dućana, u nekim improvizovanim kolibama od eksera i letvi, ako iza tih brda uopšte postoje dućani. Nema tu ničega što bi u meni probudilo čežnju za daljinama, ničega što bi oživelo atmosferu bajkovitih balkanskih pustolovina. Siroti žgoljavci, tuku ih po ušima dok trče za kolima sa crvenim kičankama na čelu.

Težak sumrak najavljuje bugarsku noć. Bugarske planine spavaju poput velikih crnih životinja, a tu i tamo zasvetli pokoja sitna tačkica u daljini: svetlost koja se probija iz trošnih kuća. Sada je manje kamiona na autoputu,

pa se Rumen opustio, raskomotio na svom sedištu, zapaljena cigareta mu visi iz ugla usana.

Danas sam u boljem raspoloženju, prija mi vozikanje. Zadovoljna sam i zadnjim sedištem, jer sa te pozicije više volim da prosipam otrov. Osim toga ako bih sedela ispred, Rumen bi se sigurno više nervirao. A budući da je loš vozač, to bi moglo skupo da nas košta.

Mene zaobiđite, molim

Mene zaobiđite, molim, kaže otac. Penušavi talas oca zapljusne unutrašnjost vozila i od siline tog udara odleti krov automobila, a mi nastavimo da se vozimo pod vedrim nebom.

Mene zaobiđite, molim, nikada nije izgovorio, nikada nas na tako ućtiv naćin nije izbegavao. Pepeljastosivo nebo je dokaz da je otišao. Ostaje neizvesno kakav je naš otac zapravo bio. Glasa mu se ne sećam, kao ni sestra, izjalovi se svaki naš pokušaj da opišemo oćev glas. Kako je govorio nemaćki? Dobro? Jasno? Da li je imao austrijski naglasak? Jer ga je jedno vreme brusio u Beću. Da li je govorio s gramatićkim grešakama? Da li je imao bogat ili siromašan vokabular? Ne znamo, iako bi trebalo da znamo, jer sam ja tada imala jedanaest godina a sestra trinaest.

Ne znamo da li je govor zapoćinjavao naglo ili zatežući. Ne znamo ni da li je otezao reć po reć dok je govorio, da li je i on na taj naćin osiguravao sebi prostor da razmisli pre nego što nešto izgovori. Da li je zastajkivao dok je nizao rećenice ili je govorio brzo i glatko, nemamo pojma. Da li je i on imao obićaj, poput mnogih stranaca, da ubrza tempo govora kada više ne uspeva da vlada gramatikom? A njegov glas? Da li je bio visok, škripav, grlen ili je dolazio iz dubine grudnog koša? Hor njegovih obožavateljki, na koje smo ranije ćesto naletale, uveravao nas je da je naš otac govorio predivnim, pre-predivnim nemaćkim jezikom, da je bila u stvari prava pesma slušati ga. Ali pre svega je predivno pevao, gotovo na granici podnošljivosti.

Vremenom smo se navikle da takve izjave prećutimo. Bile su to i retke prilike u kojima sestra nije posezala za svojim ćuvenim osmehom. Oćev hor obožavateljki se u

međuvremenu hvala bogu vidno proredio, jedva da je još u životu neka koja ga je lično poznavala. Na nama je ostalo da razjasnimo ko je naš otac bio. Dok smo kao male devojčice s vijorećim pletenicama skakutale po našoj bašti, krišom su nas posmatrale neke sasvim nepoznate žene, koje su zaključile da smo nas dve ispale mnogo jadnije od tog sjajnog i bajnog Orfeja, i da u stvari nismo ni vredne da nas nazove ćerkama. Ali sada nas dve postavljamo povratno pitanje: da li je taj jadnik uopšte vredan toga da ga nas dve nazovemo ocem?

Recimo da je naš otac bio tipičan Bugarin. Tipičan Bugarin je dlakav, ima savršeno bele zube, voli da jede beli luk i ostari kao Metuzalem. U očevom slučaju kosa je bila crna i gusta. Beli luk uopšte nije jeo. Tipičan Bugarin ne gubi kosu čak ni u starosti, kasno počinje da sedi. Ali naš otac nije položio ispit starenja, zato o tome ne možemo ništa konkretnije da kažemo. Možda samo toliko da su očevom prijatelju, u trenutku kada ga je opraštajući se od njega pomilovao po glavi, ostali pramenovi kose u ruci.

Gde je još bilo kose? Možda na nameštaju? Da li je postojao očev nameštaj? Majčin nameštaj?

Komadi nameštaja su na čupavom tepihu dremali u bojažljivom pružanju otpora. Plavi tepih u spavaćoj sobi roditelja. Lakovani nameštaj sa politurom. U dnevnoj sobi tepih boje ljuste od jajeta. Mala crvena sofa u sobičku sa balkonom, nju je otac prisvojio za sebe. Kadgod je sedeo na toj sofii, osećao se zaštićen i ništa ga nije moglo izbaciti iz takta. Zadovoljavao se malim prostorom. Čak i tom malom sobom, tek tolikom da može da je ispuni svojom tugom. Ali događalo se i da je u sobici sa balkonom uznemireno hodao, šetao se gore-dole, kezeći svoje bele zube. U njegovoj najdubljoj unutrašnjosti, nešto je verovatno krenulo po zlu. Nije ni čudo što je nekoliko godina nakon njegove smrti u sobici s balkonom eksplodirala baterija koju je

neko zaboravio na stolu, i po crvenoj sofi se razlila smrdljiva kiselina.

Otac je sa ljudima koji su ga okruživali održavao samo površne odnose. Dovoljno mu je bilo da svakog od njih samo jednom pogleda, upamti, a sve ostalo je bilo manje važno. Glava mu je uvek bila u određenoj meri turobna. Sopstvenu unutrašnju tamu je verovatno smatrao iznad svega važnom i bez premca. A porodica ga je u svemu podržavala, ah, porodični sateliti su se čak i takmičili u tome ko će da odgonetne neshvatljivu tamu tog oca Bugarina i muške duše, mada nas dve mislimo da je bio jedan posebno čudovišan primerak čoveka. Njegov mrak je blistao, podsećajući na konfuziju i osetljivost genija. Ostaje pitanje zašto niko nikada nije pogledao u otupelo lice tog muškarca i zaključio da se tu nipošto ne radi o nekom propalom umetniku, nego o propalom lekaru?

Tokom godina nije postajao odbojan i mrzovoljan poput očeva naših školskih drugarica. Kada bi iz ormara izvadio svoj iznošeni prsluk, znale smo šta sledi. Svet bi oko njega tada nestao na dva meseca, uvek u proleće, a mi smo bile osuđene da nestanemo zajedno sa njim. Šunjale smo se ispred zatvorenih vrata njegove sobice, kadikad tiho pokucale, bojažljivo pitale hoće li da jede, ali odgovora nije bilo. Ako bi se vrata malo odškrinula, iskuljao bi takav zagušljiv smrad da bi vrata morala odmah potom brzo i da se zatvore. Ležao je na svojoj sofi kao da se već raspadao.

Nadale smo se da će naša majka, ta sportistkinja, ski-jašica, planinarica, vlasnica Srebrnog pijuka na polju alpinizma, razvaliti vrata sobice i tom njenom lešu od muža odvaliti nekoliko zvonkih šamarčina koje će ga ili probuditi ili konačno poslati u grob, ili da će mu u najmanju ruku oduzeti taj užasan prsluk koji su moljci već potpuno izjeli u predelu stomaka. Ali budući da se ništa slično tome nije događalo, prestale smo da ulažemo nadu u majku.

Majka nije imala svoje komade nameštaja. Zašto bi žena koja je svakim delićem svog bića usmerena na muža imala uopšte sopstvene komade nameštaja? Istina je da je majka odlučivala o svakom komadu nameštaja koji je ušla u našu kuću, kupujući obično od neke visoko cenjene firme poput „Šildknehta“ koja je šezdesetih godina nosila oreol otmenog i kvalitetnog, ali je uvek sve radila zbog njega, zato da bi njega obradovala, nikad ništa nije činila zbog sebe i za sebe.

Lakovani nameštaj s politurom! Postoji stotinu razloga da udarite glavu u lakovanu policu! Police s politurom na kojima su u vojničkom redu poređana dela Uvea Jonsona, Maksa Friša, Džejmisa Boldvina i Albera Kamija, naprosto mame na pustošenje. Sekiru ovamo! Testeru, odmah! Stranice da se iščupaju! Sestra prolazi pored lakovanih policica kao da su najnormalnije stvari na svetu, poput neumorne mesečarke, čak i pored policica koje imaju ugrađene elemente pod ključem, kao što su vratašca ukrašena uzorcima vafli ili vratašca sa mesinganim ključićem, iza kojih svoje diskretne živote žive konjak i čaša sa postoljem, viski i teške čaše od graviranog stakla.

Da su naši roditelji kojim slučajem čitali knjige pravih pijanica – Lorija, Foknera, Čivera! – verovatno bi u velikom luku zaobilazili i firmu „Šildkneht“ i njen lakovani nameštaj s politurom. Ali ne, ako tražiš nesreću, svakako je i nalaziš.

Otac je po pitanju alkohola ostao umeren. Budući da je bio noćni borac, alkohol mu nije bio potreban, on je ionako čuo iz nameštaja sve što obični ljudi inače ne čuju, umeo je da nanjuši njihov očaj. Noćne strahote bi tokom dana izbledele, ali je on ipak uspevao da razmnoži u glavi zvučne leje koje je posle brižno negovao. A te su leje bile okružene sensorikom koja je mogla da hvata i najfinije i najudaljenije vibracije noćnih strahota.

Ako već govorimo o finom, o najfinijem sluhu, zar nećemo nehotice da pomislimo na anđele?

Padam u iskušenje da cenjenim saputnicima održim predavanje na temu anđela. Kada buka u unutrašnjosti malog „daihacua“ ne bi bila tako varvarski glasna, pričala bih im o anđelima koji su postrojani odmah do trona Božjeg. Kažu da je njihov sluh nepogrešiv. U uzvišenim anđeoskim krugovima se takođe neprestano odvija predano oslušivanje, a ne samo u blizini tog raspevanog Orfeja koji svira u liru. Bog se ponekad javlja neverovatno tiho, tiše od neke tek rođene amebe (mi takvu poruku ne bismo mogli da odgonetnemo ni za sto hiljada godina), a ponekad veoma glasno, kao da je gore izbio Dan očeva (gromko, jačinom koja bi ljudima svih boja i rasa pocepala bubne opne).

Anđeli su čuvari istine, tvrdoglavo razmišljam dalje, pokušavajući svim snagama da se oduprem buci u „daihacuu“, jer moraju jasno i precizno da izvuku i najsićušnije zrnce poruke iz gomile reči koja pluta, leprša i treperi u kovitlacima vazdušnih struja. Onaj ko do te mere intenzivno osluškuje i ponire sluhom do najdublje srži tišine, u pravom smislu možda ništa i ne razume. Uzmimo na primer da Bog kaže: *ribati*. Anđeoski mozak verovatno ne treba mnogo da se napreže dok pronade i proveri sve moguće varijante reči *riba* i *ti*, računajući i sva mesta u Bibliji na kojima se spominje *riba*, i da posle zaključi kako ribe poput haringe, sardine ili tune plivaju samo usputno u toj izmešanoj gomili vazduha u kojoj se pojavljuje ta sićušna reč, više kao veseli prateći roj.

Zaista glup primer, znam (i povlačim odmah sve što sam rekla. Jer problem bukvalnog razumevanja bukvalno rečenog možda možemo i da zanemarimo, ali ne i problem što nemamo dokaz da Bog tečno govori nemački. Ili

latinski, ili grčki, ili hebrejski. Bugarski možemo slobodno da isključimo. Bugarski ni u kom slučaju ne govori!).

Hej, sestro, ne budi tako turobna! Ja razmišljam o anđelima a ti si nagnula glavu u stranu kao da ćeš odmah zaspati, samo zato što se spustilo veče i što se autoput prazni.

Glasnici, sestro! Večernji saobraćaj, klepet krila na nebu. Roje se signifikanti!

Glasnici služe tome da razmrse nejasan govor boga. Da sakupljaju, sortiraju, procenjuju, grupišu, povezuju. I čuju, naravno. Zatim da proslede naloge koji su skriveni poput zapečaćenih tajni u ćilibaru, svakom ko ima uši da čuje. Čak i u slučaju da se Uzvišena Volja pokoleba, odnosno ako im se učini da bi Uzvišena Volja mogla samu sebe da dovode u pitanje. Poruke moraju tačno da se prime i tačno da se prenesu.

Kod našeg oca se linija upravljanja prema spoljnom svetu začepila. Osluškiavao je samo prema svojoj unutrašnjosti, bio je podređen nekom sopstvenom carstvu. Iz kakvih je predela dolazilo to što je čuo, bolje da ne ispitu-jemo. Iz predela creva, pretpostavljam ja. Ali sestra, ta romantična gadura, misli da je u pitanju predeo srca.

Kada bi se ordinacija ispraznila, kada više nikog nije bilo oko njega da diže buku, zvučne leje bi istinski pokazale na šta su sposobne.

Mozak mu je bio pun rupa u koje je uskakala mračna fantazija. U glavi su mu šušitali tanušni listići Ničega.

Listići! Sestro, probudi se! Evo, baš smo ih juče videle!

Juče nas je u sofijskom muzeju zadivila kruna izrađena od tanušnih listića zlata, koja je pripadala nekoj tračkoj princezi. Istkali su je od zlatnih niti, tankih poput noktiju. Treptale smo obe od sreće dok smo obilazile vitrinu u kojoj je stajala. Ostaće nam u sećanju kao komad zlata,

iako se sastoji od tankih listića. Upamt ćemo je kao razigranu i živu, većito živu, i neće nam naneti štetu ništa od onoga što smo videle, neće nam nauditi ništa od onoga što je s te čudesne krune nepoznate princeze uskočilo u naše mozgove.

Nismo mi deca našeg oca. Imamo li dokaze za to? Ocu bi bilo dovoljno da baci samo jedan pogled na te listiće i već bi mu se u glavi namnožile opasne utvare. Smatrao bi da je to samo tobože čovekovih ruku delo, a zapravo đavo-lje. Listići bi odmah zašuštali u njegovoj glavi, ili još gore: krenuli bi da mu se namotavaju oko glave kao neki mračan venac. Nečujno, naravno. Namotavanje i vijuganje listića kao intelektualno spletkarenje, izmišljeno – od koga? kako? – samo zato da bi namučilo Bugarina visokog metar i sedamdeset.

Izgleda da su se sve nežnosti dospele u očevu glavu odmah pretvarale u nešto glomazno i zdepasto. Pokušavao je da se bori protiv toga bujicom reči, ali samo unutrašnjom, nikada naglas izgovorenom. Ali uzalud. Jer reči poslate u zonu borbe nisu uspevale da posluže svrsi, nisu uspele da mu skinu sa glave tu žalosno smešnu krunu od trnja koju mu je načarao neki nepoznati neprijatelj.

NAČARAO! – viknuo bi predsednik senata Daniel Paul Šreber², ispalio bi tu reč kao iz topa, samo da dokaže neprijateljima da je još uvek čovek.

Otac u takvim prilikama ništa ne bi rekao. Ni glasa ne bi ispustio, čak ni na bugarskom. Da li se u našem ocu u stvari skrivala devojčica?

² Daniel Paul Schreber (1842-1911) nemački sudija i pisac koji je patio od teških mentalnih bolesti, o kojima je i pisao. Njegova knjiga „Memoari“ postala je zahvaljujući Sigmundu Frojdu značajna knjiga u istoriji psihijatrije. (Prim. prev.)

U njegovoj glavi se neprestano nešto prčkalo i vrzmalo, uvek su bile neke popravke u toku. Brzina kojom su se ti radovi izvodili bila je vidljiva po pramenovima dima koji su se izdizali iz šavova njegove lobanje, uprkos tome što je te ušitke pokrivala i te kako bujna kosa. Da, da, da, ne, ne, ne, neprestano je ponavljao, bez kraja i konca.

Glavu mu je pokrila tama, kao što sam već rekla, i progutalo onostrano.

Podimo od smele pretpostavke da mi nismo deca našeg oca. Takođe ni majke za koju se tvrdi da je naša. Recimo da sto posto nismo. Kada bismo krenule u potragu za ocem i majkom koji bi mogli da dođu u obzir, kolabirala bi nam sposobnost razmišljanja. Možda Zevs? Bezgrešno začćeće? Ali ne ženino! Nego muškarčevo. Infantilne ste, čujemo kako nam govore podrugljivci, jadno infantilne. Verovatno su u pravu, jer su lažni otac i lažna majka već sami po sebi dovoljni garanti za trajnu infantilnost. Ali obratimo pažnju na tu količinu energije koju su naše nožice, tada još malecke, ulagale u pokušaj da pobegnu iz lavirinta u kom su nas držali zatočene ti roditelji koji su se izdavali kao naši, ali u stvari nisu to bili.

Detinjstvo nije riznica blagodeti kojih bi trebalo da se sećamo, iako stalno tvrde da je tako. U srcu čista nemoć, u glavi čista tvrdoglavost, to je sve o čemu mogu da brbljaju ostareli čuvari detinjstva. Nas dve smo htele što pre da ostavimo detinjstvo za sobom. Naučiti trčati, brzo, koliko god je to moguće. Naučiti čitati, brzo, koliko god je to moguće. Pobeći iz detinjstva, izrasti iz lažnog deminutiva i nikad se više tamo ne vratiti. Boli nas čak i dan-danas to što smo nekada bile deca. Dragocena je svaka godina kojom smo bliže starosti, jer nas sve više udaljava od detinjstva, detinjarija, igrarija, ukratko: od svih tih idiotarija koje se tako visoko cene.

Sestra je rasplamsalu vatru ljubavne čežnje osetila kada je imala pet godina. Zurila je u svog dragog stiskajući šakicama rešetku baštenske kapije. U našoj ulici se popravljao put. Ali ona se nije zaljubila u jednog od tih niskih, žilavih Talijana koji su u to vreme teškim Bošovim čekićima bušili tla, nego u jednog Nemca. Kada bi kojim slučajem postojao za muškarce sličan izraz poput *plavojke* za žene, taj bi Nemac zaslužio da ga tako zovu – jer *plav muškarac* ili *plavokosi frajer* nisu dovoljno dobri izrazi u njegovom slučaju. Izvajano telo, osunčana kosa, treperav, zlačani sjaj oko glave, baš takvog bi ga voleli Grci zaljubljeni u junake. Takav je stajao dole u jami, a grumenje zemlje je letelo na sve strane sa njegove lopate.

To što se sestra zaljubila baš u tog lopataša, dokazuje da je već u veoma ranim godinama imala razvijen osećaj za moć. Jer nije taj muškarac bio neki običan građevinski radnik, nego budući šef kompanije „Eple“, prvorođeni sin, koji je upravo provodio svoje dane šegrtovanja na Vurmingerštraseu.

Sestra se nije mnogo opterećivala tom količinom razlike u godina koja je u oblacima ljubavne hemije plovila našom ulicom. Raspon između pete i dvadeset pete godine može da predstavlja veliku razliku samo u očima polnih cepidlaka. Pojma oni nemaju kojom brzinom uspeva ljubav da preleti takve razdaljine.

Homer ima izreku koja glasi *čini se da ona nije kćer čovekova, već bogova*, a sestra je izgleda to primenila na sebi (mada je malo poranila jer u to vreme još nije mogla da zna za grčkog oca pripovedanja), i time je sve bilo moguće, i sve dozvoljeno.

Jedino sam je ja uznemiravala. Možda iz ljubomore? Sestra je inače bila veoma trpeljiva, ali tog puta se nije mnogo kolebala, nego me brzo oterala od kapije.

Meso!

Ogromni kablovski koturi na ivici puta. U zaleđu tišina. Rumen je u dobrom raspoloženju, lupka prstima po volanu u ritmu neke samo njemu poznate melodije. Oko glave mu smešno štrče vlasi kose. Za nekih dvadeset minuta stižemo u Veliko Trnovo. Nema više ni traga tome da se u ovom autu neko na nekog ljutio.

Ali pojavljuje se nova prepreka. Svuda okolo trepere plava svetla, put je zatvoren. Policajci su opkolili kamion hladnjaču. Daju nam znak da ih zaobiđemo, pa ne vidimo šta se u stvari dogodilo. Ne bi se reklo da je u pitanju saobraćajna nesreća.

Ona velika, odvratna stvar na večernjem nebu, razmazana kao govno, da to nije naš otac? Iznad crvene linije na horizontu je sve gušća plavičasta tama, a direktno iznad nas je to razvaljano govno. Zašto se ovde i sada toliko mnogo govori o ocu i zašto se koriste tako ponižavajuće reči? Godinama nismo već pričale o njemu i godinama nas je samo potajno opterećivao, ako nas je uopšte opterećivao – taj izbleđeli heroj iz priče koja se rasplinjava. Sumnjam da je išta više preostalo od njega. Čak ni lobanja. Ljudska materija u kojoj je nekada hodao, svela se na šaku mrvica.

Tačno tako, sestrice, ta hrpica naglo zamrznutih, rastreskanih granula lobanje i kostiju može komotno da stane u staklenu teglu. Sestra ni ovog puta ne potvrđuje rečeno, naravno, niti govori nešto što bi moglo tako da se uzme. Njena glava naslonjena na presavijenu jaknu na prozoru govori mi da je zadremala, jednostavno spustila kapke, jer na pustom autoputu pred nama, koji kao da vodi pravo u večernje nebo, ništa se ne događa osim što nam povremeno u susret dođe pokoje vozilo i miroljubivi vozač.

Vreme je da objasnim koji nas to demon progoni da o domovini našeg oca govorimo ovim gnusnim rečnikom, ali da uprkos tome ipak obilazimo ovu zemlju, uzduž i popreko, poput hrišćanki pune pijeteta. U pitanju je novac, novac, novac. Sedamdeset hiljada evra, trideset pet hiljada po glavi, ako ćemo da budemo tačne. U pozadini toga stoji jedna bezumna ideja, koja nije iznikla doduše iz naših glava, nego iz neverovatnog uma jednog osamdesetosmogodišnjaka. Dok je otac bio živ, za tog čoveka nikada ne bi rekao da mu je prijatelj, možda samo drugar u nevolji, jedan od devetnaest nesrećnika koji su kao ekseri bili zabodeni u opštu usamljenost štutgartskih emigranata.

Da bismo ispričale tu priču bogatu i trnjem i cvećem, moramo da se vratimo malo unazad, u 1945. godinu, ali i nešto pre i posle toga. U to vreme je u Švapsku stigla grupica Bugara, dvadesetoro njih, u Štutgart, među njima jedan popa i jedna jedina žena. Muškarci su šćepali prvu plavušu koja im se našla na putu, te se udomili. Bili su različitog društvenog porekla, različito politički motivisani, ratne biografije su im se u osnovi razlikovale, ali različit je bio i stepen fascinacije ili gnušanja prema nemačkoj braći po ubijanju. Jer Bugari i Nemci su bili u savezništvu u oba svetska rata, i budući da su im Nemci bili zahvalni na tome, nisu ih kategorisali kao manje vredan slovenski narod, nego kao viši, gotovo arijevski, hibridni narod, ceneci ih mnogo više od Rusa. Mada ih to nije sprečavalo u tome da izvrše merenja na očevoj lobanji u vreme dok je studirao medicinu u Tbingenu.

Da bi se barem dopola odbranila očeva čast, iako on u celosti ne zaslužuje da se brani, mora da se istakne da je nakon rata bio pristalica Viliija Branta, koji se tada još prezivao Fram. Zato je među Bugarima koji su većinom bili

pristalice CDU-a³ važio za levičara, tačnije za levičara antistaljinistu. Budući da smo i sestra i ja nepokolebljive pesimistkinje, i da ne verujemo u besprekornu nevinost našeg oca, kao što ne verujemo ni u šta bez jasnih i valjanih dokaza, ni u dobro ni u loše, presudu po tom pitanju prepuštamo Višoj sili koja će i nama dvema jednog dana dati na znanje ko smo i šta smo bile. Pritom je već sada jasno da sestra može da se nada blažoj presudi, dok ja treba da računam na nešto težu.

Ali ko je taj očev bugarski ortak, taj danas već osamdesetomogodišnjak koji mu nije bio ni prijatelj, ni neprijatelj? Držali su ga za mračnog momka, za čoveka koji je imao političke veze na svim stranama. Imamo kod kuće jednu fotografiju na kojoj se vide četvorica klipana kako sede u opuštenim pozama na podu, lagano naslonjeni jedni na druge, jedan od te četvorice je naš otac, a sa desne strane, malo udaljeniji od ostalih: Tabakov. Lice koje se brzo zaboravlja. Lepi su na njemu bili jedino uvojci koji su mu padali na desnu stranu čela, ali nakon što je pokrenuo posao, te uvojke više niko nije video. Tabakova nas dve poznajemo samo kao kratko ošišanog, s jazavičarskom frizурom.

Nesumnjivo je imao genijalan njuh za novac, a taj njuh mu je došapnuo da se uortači sa sovjetofilski opredeljenim režimom u Bugarskoj, da izgradi sa njima dinamičnu trgovinu za uvoz i izvoz. Čime je tačno trgovao, ne znamo. Verovatno se nije radilo samo o trgovini semenkama. Jer semenkama i ovčijim sirom ne bi mogao da namakne tu višemilionsku sumu koja je danas već prekoračila i granicu od milijarde.

³ *Christlich Demokratische Union Deutschlands*, skraćeno *CDU*, naziv za Hrišćansko-demokratsku uniju Nemačke. (*Prim. prev.*)

Uprkos tome Aleksandar Ivajlo Tabakov nije važio za srećnog čoveka. Bio je mlad kada se zaljubio u jednu plavušu – taj raskošni primerak! – , koja mu je očigledno bila suđena. Imala je neodoljiv šarm, bujnu kosu nakovrdžanu trajnom ondulacijom, ručni zglobovi su joj bili okićeni zveckavim, škljocavim zlatnim nakitom i privescima koji donose sreću, a usta su joj bila takva da je svaki Bugarin želeo da ih ljubi, iako je njeno svesno istrenirano damstvo takvu pohotu ljutito odbijalo.

Kao devojčice smo je obožavale, uvek smo se motale u njenoj blizini, umiljavale joj se. Ta žena je tako lepo mirisala da je u njenoj blizini sve procvetalo. Njeno telo je bilo velikodušno, a to je našoj majci nedostajalo.

Aleksandar Ivajlo Tabakov je oženio ženu holivudskih kvaliteta, nešto između Merlin Monro i Vere Brine⁴, ženu koja je pored toga govorila i pravim švapskim dijalektom, insajderima poznat kao jedan od dijalekata kojim se govori u Istočnom Štutgartu. Takvo poreklo i snažni okovi pod kojima je patila celog života, sprečili su da Lilo Verle ugrabi sreću u Holivudu. Umesto toga se udala za jednog Bugarina koji je mnogo obećavao, i rodila mu je sina. Tog sina se gotovo uopšte ne sećamo. Znamo samo da je u šestoj godini umro od upale moždane opne. Zli jezici tvrde da je umro od iznemoglosti, jer su mu preterano ambiciozni roditelji, preterano zaljubljeni u njega, isisali svu životnu snagu. Sledeći pokušaj stvaranja porodice je bio nesrećniji, i nije mogao da nadoknadi štetu: dobili su ćerku!

Ali taj podmladak je ispaao zastrašujuć! Činilo se da je jedina svrha njenog zemaljskog života bila da namuč

⁴ Vera Brühne (1910-2001) je u nemačkoj javnosti poznata zbog slučaja ubistva minhenskog lekara Ota Prauna i njegove ljubavnice. Neosnovano je osuđena 1961-62. godine, zajedno sa Johanom Ferbahom, za ubistvo dotičnog doktora i ljubavnice. Pomilovana je 1979. godine, ali uprkos tome i dalje važi za simbol žrtve. (*Prim. prev.*)

svoje roditelje. Hirovito, lenjo, lažljivo i mrzovoljno dete površne lepote razvilo se u zlovoljnog tinejdžera, kasnije u neotesanu ženu, kojoj je nakon četiri razvedena braka ostala jedino nagomilana mržnja, osvetoljubivost, pohlepa i jedan sin, opet, kog je koristila kao mamac u odnosu na svoje roditelje, kog je kasnije čak i sklanjala od njih, i tražila novac od bake i deke kada su želeli da vide unuka. Ne znamo i ne želimo da znamo kakve je račune morala na taj način da podmiruje.

Njena majka, ta žena inteligentnog tela, završila je u grobu sa šezdeset godina. A otac nije video drugi izlaz osim da se u potpunosti ogradi i od ćerke i od unuka, i da se ogorčen povuče na Floridu. Da li je tamo živio usamljeničkim životom ili su mu pravile društvo vesele Amerikanke, ostalo je nepoznato. Kako god bilo, u Štutgartu se ponovo pojavio pre nekih godinu i po dana, sa jednim čudnim planom u glavi, idejom koja ljudima obično padne na pamet tokom noći a posle preko dana zaborave na njega. Niko nije verovao da taj plan može da sprovede.

Stigli smo, govori Rumen i pokazuje na ostatke nekog zamka, na zid koji naizmenično obasjavaju snopovi crvenih, plavih, zelenih i žutih reflektora, i koji pod mračnim nebom deluje kao kulisa neke kuće strave. Grad u koji smo pristigli deluje kao da se raspao na dva dela: dole prsten zapuštenih novogradnji a gore stari grad sa trošnim krovovima od crepa.

Sestra se probudila, uspravila svoju uzanu glavu koju krase kosa jarebičje smeđe boje. Oh, govori, kako je ovde lepo! Hitro okreće glavicu, čas levo, čas desno, kao da su oko nas čuda vredna otkrivanja. Hvali Rumena, tapše ga po ruci, odjednom je vedra, nasmejana, kao da smo opet mlade devojke koje su upravo ušle autom u neki francuski gradić i puše svoj prvi „goloaz“. Kosa joj leprša dok se

okreće ka meni, oči boje lešnika zasvetlucaju od radosti: Pa? Šta kaže zadnje sedište?

Veliko Trnovo, govori pedantno zadnje sedište, kao da nekom ovde mora jasno dati do znanja da nismo u Avignonu. Iako sam još ranije odlučila da mi se Veliko Trnovo ne dopadne, nije baš tako loše kao što sam mislila. Krivudav, zavojit put koji vode gore do brežuljka zaista ima nešto što osvaja čoveka, pogotovo kada padne noć, kao sada, i ovom inače opustošenom kraju podari milostivu prosečnost.

Rumen zaustavlja auto na uzvišenju koje je opkoljeno zidom, s tog mesta se pruža širok pogled na kraj. Gore levo, preko puta brežuljku, ostaci tog veštački obojenog zamka duhova. Vrh šume se crveni od zalazećeg sunca, u daljini napuštena reka vijuga kroz dolinu. Iza su opet brežuljci, brežuljak na brežuljku, danju su verovatno zeleni, ali sada ih je tama lišila kontura. Iz pravca zamka se čuje oštro kreštanje, takozvana muzika, isprekidana najavama.

S desne strane uzana ulica vodi do hotela. Na našu sreću, hotel je nedavno je renoviran. Čini se da je i čist. Recepcioner, napola mrzovoljan, napola ljubazan, ne diže pogled sa svojih papira. Pod u predvorju je obložen sjajecim granitom, tu su i buketi od plastičnog cveća. TV aparat montiran u gornjem levom uglu krešti, pa smo zato odmah u prilici da uživamo u bugarskom jeziku i Bugarkama o-farbanim u plavo.

Sestra je mnogo spavala, pa je sada eurofična. Razigrala se, pa počinje prvo da me lupka po nosu, zatim da vukući prste tipka po ivici šanka, onda iznenada povuče ruku kao da ju je udarila struja i prebaci se na Rumenovu jaknu, lupne ga po leđima, ali tako nežno da on to i ne primeti, pa lupne po plastičnom cvetu čije latice odmah zagraju, ali se onda predomisli, iznenada se okrene ka meni

i počinja prstima da tumači na jeziku gluvonemih razgovor dvojice muškaraca.

Sve je to zbog mene. Moja dobra i draga sestra, sve bi učinila za mene. Čim se nasmejem, zna da je uspela da učini nešto korisno za mene i prestaje s teatralnim nastupanjem.

Predajemo pasoše. Potpisujemo potrebne papire. Drveni privesci na ključevima su veliki kao bilijarske kugle.

Rumen, pošto je nakon upuštanja u naizgled veoma važan razgovor sa recepcionerom postigao zadovoljavajuće rezultate, ima osećaj da ume da izvrši i mnoga druga galantnija dela. Uzima dve teške torbe i uprti ih na ramena kao da su napunjene novinskim papirom, zatim rukom uzima kofer i dražesnim koracima, gotovo plesnim, krene da se penje stepenicama. Sestra polazi za njim nasmejana i vedra. Ja se vučem za njima, po običaju, i zamišljeno gledam u oštre bridove golih stepenika. Zaista su oštri, kada bi im prišle pete ili gležnjevi, sigurno da bi naneli rane.

Sestra i ja smo u različitim sobama. Jer sestrinska ljubav ne ide tako daleko da bismo nas dve bile u istoj sobi. Mada ni navike nam ne bi to dozvolile. Sestra noću spava kao zaklana. Za to je potrebno imati laganu i mirnu savest, koju ona ima.

A mene kao da su prokleli na budnost, švrljam po sobi, hodam gore-dole, nikako da se odlučim između paljenja i gašenja svetla, gledam u osvetljene reklame i farove automobila koji klize po zavesi, čujem čak i najudaljenije šumove, kao da ih neko proizvodi namerno zbog mene, jer me mrzi, a ne želi da se pojavi preda mnom otvoreno kao neprijatelj.

Previše je rano da bi se išlo na spavanje. Zato izlazimo, hodamo pohabanim pločnicima, prolazimo pored kontejnera prepunih smeća, u beznadežnoj smo potrazi za nekim

restoranom u kom jela pripremaju na manje lošem ulju nego što je to uobičajeno. Mačke se ganjaju, to mi odmah privuče pažnju. Čim mi neka pređe put, naježi mi se koža na leđima, zazove neki niži se svet koji se pojavljuje odmah tu iza mračnog ugla i izronivši iz teških mirisa preti da me proguta.

Rumen pokazuje svoju veselu stranu, ponaša se kao da je stavio u pogon neki svoj unutrašnji generator samopouzdanja, koji mu izbacuje najveselije moguće slike u um. Ne uspeva da sakrije da je gladan, odmerava fasadu okićenu lampicama kao neki izbirljivi posetilac javne kuće, zatim se znalački okreće ka listićima menija koji su izloženi na zidu.

Sestra, ta tanana trska koja se savija u svim pravcima vetra, očarana je njime, čak ga i hvata pod ruku i smeje se zajedno sa njim, kao da ja i ne postojim.

Na kraju završavamo u lokalu koji pršti od muzike, konobarica je vidno opterećena poslom.

I to je trenutak kada Rumen započinje svoj omiljeni ritual, koji sestru uvek razvedri, ali mene dovodi do ludila. Rasklapa naočare za čitanje, taj elegantni primerak koji drži u uskoj futroli kao da je lutka leptira. Predaje se proučavanju jelovnika, dostojanstveno, kao korifej iz devetnaestog veka. Dok to radi, obrve mu se naizmenično podižu i spuštaju, usta znalački puće dok izgovara imena jela čas prezrivim, otežućim *Mmmm*, čas blagonaklonim, duboko brujećim *Hhhmm* (punim očekivanja).

Usput se upoznajemo i s najdražim jelima kuće Apostolov, čijom kuhinjom vlada nenadmašna kuhinjska vila: majka – mada je ta udovica takoreći već slepa i do te mere pogođena gihtom da jedva stoji na nogama, a kuhinja na četrnaestom spratu Sofijskog dela grada „Mladost“ ukočena od prljavštine, imale smo priliku da se u to uverimo. Rumen rukama oponaša pokrete pripremanja jela, savija

kore za pite, prstima mrvi začinske trave, a kada kažiprstom i palcem formira krug, to znači da je nešto izvrsno. Na jelovniku se nalazi i jedno od čuvenih jela kuće Apostolov, i to naravno mora da se proba.

Ali time još nije sve završeno. Jer na moju veliku žalost jelovnik je predugačak, a Rumen insistira da nam ga u potpunosti prevede. Slušati ga u tom naporu, prava je tortura. Ništa ne pomaže ni to što nas dve energično vrtimo glavama već na samom početku, jer ne želimo ni Picu iznenađenja, ni Picu četiri godišnja doba, ali on nemilosrdno nastavlja da nam deklamuje svu jad i bedu bugarskih pica.

Naručujemo ono što inače naručujemo: sestra ćevape (jedan komad daje meni) i salatu, ja salatu sa ovčijim sirom (tu su najmanja iznenađenja), a Rumen četiri ili pet malih jela da bismo nas dve mogle sve da probamo. S konobaricom moramo bukvalno da urlamo jer buka je toliko velika da čak i njene mlade uši imaju problema da čuju. Jela imaju ogavan ukus, neslana su, nezačinjena, natopljena uljem. Ovčiji sir, paradajz i krastavci su u redu. Poslužjenje kasni. Očajno dugo čekamo, iako je lokal poluprazan.

Uprkos svemu tome, za konobaricu se mora reći da je spektakularna. Budući da su nove generacije, izlegle na novcu, uverene u to da žene iznad tridesete nanose štetu poslu, leti zapošljavaju isključivo lepuškaste, bezobrazno mlade konobarice, koje tanjire iznose gostima ljuljajući se na visokim štiklama.

Izgedaju poročno, iako te devojke mukotrpno rade, usne su im namazane drečavo crvenim karminom, špatulasti nokti nalakirani svetlucavim bojama, suknjice kratke, jedva da im prekrivaju gaće. Dalja specijalnost tih konobarica, ali i Bugarki uopšte, jeste preobilno korišćenje parfema. Zato moja salata miriše kao da je prenoćila na

policiji neke drogerije, iako bi trebala da ima neutralan miris.

Ne ostajemo duže nego što moramo, ali nakon restorana još obilazimo okolne uličice, penjemo se nizbrdo i uzbrdo. Tek je deset sati, ali grad je već pospan. Sa prozora, tamo gde još ima svetla, svetlucaju televizori. Jedan turistički vodič nas savetuje da na kraju dana prozujemo po barovima i noćnim klubovima. Gore u zamku su konačno isključili zvučnike. Šaćica engleskih penzionera, potomci rigoroznih kolonijalnih oficira, još su na nogama. Ali bez tropskih šlemova i safari odela Englezi su mnogo običniji nego što bismo voleli da budu. Čini se da su oduševljeni starim kraljevskim gradom, srećemo ih čas gore, čas dole. Ovde u okolini imaju i svoje kuće sa baštama kao ispalim iz časopisa *Homes and Gardens*. Da je Veliko Trnovo nekad bio značajan carski grad, kao što nam Rumeni tvrde, nikad nam ne bi palo na pamet.

Stojimo već u hotelu i držimo drvene kugle u rukama kada Rumena iznenada magijski privuče TV aparat u ćošku. Zamahne rukom prema nama, jednim izrazito dramatičnim gestom, pokazujući nam da ućutimo. Na programu su vesti: pored autoputa je parkiran kamion hladnjača, okolo plava svetla, policajci koji se vrzmaju. Rumeni se udari po čelu, zamuca, prvo na bugarskom, pa na nemačkom – ali... , ali... – jednostavno ne može da veruje! Prilazimo bliže, ali ipak ne razumemo šta se događa.

Rumenovo prevodilačko umeće ovog puta zaista zasija. To je taj kamion, pokazuje rukom još uvek preneražen, kog smo zaobišli na autoputu. Rumunski prevoznik, pun mesa, *dvadeset godina starog mesa! Iz Irske!* Rumeni jedva veruje, nas dve takođe ne možemo da verujemo, ali ipak, dobro je čuo, meso je staro dvadeset godina, goveđe polutke sa žučkastim naslagama masti, uvezene iz Irske, u zavarenim plastičnim folijama. Ledena para kulja iz

utovarnog otvora. Dvadeset godina staro meso! Čak i spiker koji čita vesti mora nekoliko puta da ponovi da bi samog sebe uverio u istinitost činjenice. Pojavljuje se recepcioner, Rumen i on počinju živahno da komentarišu vesti, hvataju se za glave, stenju, psuju, histerično se smeju, Rumen naručuje čašu piva koju u cilju ponovnog ovladavanja sobom ispija u jednom gutljaju.

Sestri pozli u želucu, pa odmah pomisli na malopredašnje ćevape, pojela ih je tačno četiri komada. Ja sam pojela hvala bogu samo jedan. Lepo sam ti rekla, govorim joj kao da sam unapred znala, u ovoj zemlji je opasno da se jede bilo šta osim salate. Rumunija! – kontrira ljutito Rumen, meso je išlo za Rumuniju! Sada je stvarno van sebe, možda je bolje da ga ne izazivam. Pošto nas vesti u nastavku ne zanimaju, ostavljamo muškarce same i povlačimo se na prvi sprat. Sestra me na hodniku laganim koracima obilazi, i ne okrenuvši se, mahne mi koketno levom rukom, znajući pritom da uvek budno motrim na svaki njen pokret i da ništa neće zaobići moju pažnju.

Utom počne kiša. Otvaram širom prozorska krila. Kapi kiše padaju ravno, u vojničkom skladu. Mene je baš briga za to. Kapi kiše ometaju insekte u letu. Noćna kiša pročišćava vazduh i pomaže da se lakše zaspi, noćna kiša širi tišinu jer guši sve neprijatne šumove. Samo da nije ovako hladno. Otkad su otkupili našu saglasnost da iskopaju očeve ostatke i da jedna bugarsko-švedska specijalna kompanija preuzme brigu o njima, počela sam da osećam neku tajanstvenu hladnoću u kostima. Zglobovi mi rade nešto što nikada ranije nisu: šalju mi fantomske bolove. Probada me bezbroj oštrih iglica, pripomažu mi da shvatim da su svi delovi skeleta međusobno povezani. Ali samo privremeno, javljaju mi iglice, jer su ti delovi inače lako razdvojnivi.

Koliko?

Rumen nas dočekuje svojim uobičajenim jutarnjim zavnetanjem. Bole ga leđa, vrat, možda i zub, stomak, kolena, nožni prst i ko zna šta još. Koluta očima dok mrda vratom levo i desno, uzdiše, kašljuca, guta pljuvačku koju je već krenuo da iskašljava. Zlopiti se u beskrajnoj patnji kao Bogorodica. Zakikoćem se, a on me strogo pogleda. Pred nama se izgleda odvijaju tajanstveni rituali kuće Apostolov, a upućuju nam se i pogledi puni prekora što smo propustile da učinimo nešto što Rumen smatra da treba, jer je tako navikao. Da li je njegova majka u ovakvim prilikama skakala da mu izmasira vrat? Dok je još mogla da potrči, naravno. Da li se možda i od žene razveo zato što ona to nije htela da radi?

Doručak nam iznosi sredovečna konobarica u odeći koja puca na njoj, među prstima stiska cigaretu s koje pada komadić pepela na sestrin tanjir. Vilica joj je tvrda, stegnuta. Tip drvoseče. Skroz-naskroz prekaljeno stvorenje, provokativno, nadvija se nad nas kao da je dobila naređenje da nas dobro izlupa ako nam kojim slučajem padne na pamet da se na bilo šta žalimo.

Sestra je ujutru po običaju blago letargična. Agresivne osobe ne mogu da je izvedu iz takta, ni one najupornije. Mirno gleda u otvrdli hleb, sivkastu kafu i paradajz koji bi u ljudskim godinama mogao da ima preko sedamdeset, zatim zamoli Rumena da zatraži za nju jedan oštrij nož. Hvala vam, hvala vam lepo, govori konobarici koja je već u odlasku.

Izgleda da se iznenada probudio njen smisao za pedantnost. Podigla je tanjir sa stola i oduvala sa njega komadić pepela, tačno u pravcu konobarice koja je odlazila.

I sve je to izvela tiho, bez glasa, skoncentrisano. Čim su joj doneli drugi nož, sestra se dala na posao. Prava je ekspertkinja za male, precizne rezove, hirurški nadarena, iako njen cilj nije ljudsko meso, nego komadanje doručaka. Paradajz reže prema strogim umetničkim pravilima, a pošto meni to nikada ne uspeva, jer moji komadići uvek ispadnu ili predebeli ili pretanki, osim toga su i na mestima preseka kao izjedeni, moja brižna sestra mi stavlja na tanjir komad besprekorno odrezanog paradajza, zatim nastavlja da obavlja posao na svom tanjiru: nakon što je nabola na viljušku komadić hleba, sira i paradajza koji su isečeni na odgovarajuće veličine, opet kreće u akciju sa nožem. Osm zalogajčića, gotovo iste veličine, čekaju na budu pojedeni. Nakratko odlaže pribor za jelo, tek toliko da osmotri svoj perfektno izveden rad.

Tako, to smo obavili, govori sestra i podigne šoljicu kafe kao da nazdravlja sa nama.

Uzimam krišku paradajza i stisnem je na otkinuti komad hleba. Vedra sam i brza, jutro je moj omiljeni deo dana.

Danas je na redu izlet do carskog dvorca. Dok se spuštamo nizbrdo, Rumen nam govori da obratimo pažnju na čuvene kuće iz perioda bugarskog Preporoda. Vladavina Osmanlija, zakreštim veselo uvetu koje ne želi ovo da čuje, jeste najbolje od svega što se Bugarima ikad dogodilo! Rumen pogleda ukočeno preda se, a sestra pokuša na to da zapodene neki pristojniji razgovor sa njim.

Bugarski narodni preporod, time se misli na oslobodjenje od vladavine Osmanlija u devetnaestom veku. Pompezan naziv upućuje na to da imamo posla s operetskom državom. Kuc-kuc-kuc, dobacujem jednom psu jer se moja potreba za ismevanjem Bugara sada već raširila i na njihove pse. Pas me pažljivo sluša, za razliku od saputnika

koji mi okreću leđa i daju mi time na znanje da bi trebalo konačno da zavežem. Kuco, dođi, hranim psa Lukanka kobasicom koju smo imali za doručak.

Čim počnu da govore o svom Preporodu, svi Bugari visoko podignu glave. Isprave leđa jer u svakom od njih iznenada zaživi omiljeni junak iz redova najsvetlijih heroja, ukrute držanje, istegnu telo, i svakom muškarcu koji je do malopre bio nasmejan i blag, u očima zacakli neobuzdanost. Hristo Botev je jedan od tih omiljenih junaka, taj čovek slobode sa Dunava. Botev je bio operetski lik, odličan šablon za film ili komediju, mada još niko nije uložio napore da napiše scenario o njegovim akcijama. Botev, pesnik kudrave brade. Svojim vatrenim pogledom je uspevao da sagleda i daleku budućnost Bugarske, mnogo, mnogo dalju od dana u kom mi živimo danas, i imao je veliku energičnost i žeđ za akcijom.

Kozloduj, 1876. Melanholičan oktobarski dan koji poziva na akciju. Botev i grupa patriota odevena u baštovanska odela penju se na palubu jednog parobroda na lopatice. Čim su kročili na palubu, patrioti pobacaše motike, makaze i korpice za cveće, poskidaše brzo odeću sa sebe i pojaviše se u pompeznim kostimima sa zlatnim gajtanima preko grudi i šlemovima ukrašenim zlatnim lavovima.

Imali su i pištolje. Njima su primorali kapetana broda „Radecki“ da proglasi mir među civilizovanim svetom. Kod grada Ruse, patrioti su sišli sa broda. Nikome nije falila ni dlaka sa glave. Ali narod koji je živeo duž Dunava, koji su Botev i njegovi ljudi nameravali da pozovu na oružani ustanak protiv Osmanlija, samo je zurio u tu šarenu trupu, kao u nekom u čudu, i odmah posle toga se povukli natrag na polja i nastavili na miru sa žetvom.

Stižemo do jedne kuće s majmunčetom na fasadi, gledamo je zadivljeno. Baš je dražesna. Šta misliš, Kuco,

pitam psa koji me prati u stopu, da li je ova kuća pripadala nekom Turčinu pre nego što ju je neki Bugarin iz Preporoda ugrabio?

U Velikom Trnovu vlada neuobičajena harmonija arhitekture i pejzaža, govori oduševljeno naš vodič kroz Bugarsku. Smeška se i uporno ignoriše činjenicu da je komunizam i ovde učinio isto što i na svim drugim mestima. Takozvani Stari grad je nalepljen na vrh brda a okolo opkoljen betonskim zgradama.

Prelazimo preko jednog mosta i stižemo do cilja. Ovi dvoje su izgleda doneli milosrdnu odluku da me opet prime u svoje društvo. Kuca je u međuvremenu postala deo naše ekipe, što Rumena ljuti, ali ništa ne govori. Iza uske kolibice, gde se prodaju ulaznice, daje se predstava s plastičnim lutkama veličine male dece, i to na raznim jezicima, prilagođena turističkim grupama, na nemačkom, engleskom, francuskom jeziku. Klimavi oklopi i konj kojem je gotovo sva dlaka već poispadala. Sviđa mi se kako njišti. Ali magnetofonska traka se očigledno isteglila, jer dok konj tvrdo glavo klata glavom, zvuk kasni, prvo se ništa ne čuje, zatim se njištanje začuje tek kada konj opet prestane da klata glavu. Neko nam ostrim i piskavim glasom priča priču o vitezima Balduinu iz Flandrije: kako je pao u zarobljeništvo, kako se na svoju nesreću zaljubio baš u ženu čoveka koji ga je zarobio, kako su ih potom razotkrili i kako je Balduin usmrćen mačem. Rumena skuplja obrve, predstava mu je izgleda bolna. Meni je zabavna a smeje se i sestra.

Poseta zamkovima ne spada u naše omiljene zabave. Svaki komad oronulog kamena koji smo danas videle, probudio je loša sećanja. Izleti do švapskih zamkova nedeljom sa roditeljima bili su srećom veoma retki. Tim odlascima smo se svaki put snažne suprotstavljale, ne želeći da

ostavljamo baku samu kod kuće, jer smo živeli u njenoj kući. Ali ništa to nije pomagalo, morale smo da idemo.

Sedele smo na mekušnom zadnjem sedištu „sitroena“ ne progovarajući ni reč. Otac je bio izvanredan vozač, odeven kao vozač automobila iz tridesetih godina. Kožne automobilske rukavice, kačket. Nije jurio, nije bio ni neodlučan, nije trzao volanom, nikada nije psovao. Meni je ipak uvek pozlilo, a sestrin zadatak je bio da zamoli roditelje da stanemo kada sam već morala da povraćam. Uvek sam sedela s desne strane, pa smo mogli na brzinu da otvorimo vrata i ja bih se rutinski isповраćala, zatim se vratila nazad, svi smo bili na to naviknuti.

Nakon toga sam postajala živahna, pa bismo sestra i ja počele tiho da se glupiramo. Igrale smo se povlačenja prstiju, štipale se, bockale. Nijedan glas pritom nismo ispuštale, čak bismo i pokoji redak kikut suzbile čim bi se naša majka okrenula prema nama. Nije nam bilo zabranjeno da govorimo. Roditelji bi se čak i radovali kada bi sa zadnjeg sedišta čuli veselje i graju, to bi ih sigurno oraspoložilo. Ali nas dve smo se zaklele na ćutanje, rešile smo da ne progovaramo tokom celog izleta. Bile smo najveštije ćutalice u celom Degerlohu. Ćutale smo ujedinjenim snagama, na taj način se svetile lažnim roditeljima koji su mislili da će nas jednim smešnim izletom ubediti u to da su pravi roditelji.

Nikada se nismo osećale moćnije nego u tim prilikama kada smo ukrstivši ručice klatile nogama, stezale malene vilice uz bradu i ćutale. Bile smo ujedinjene u otporu. Velika ljubav prema sestri nastala je iz te zajedničke borbe. Volela bih kada bismo i sada sedele u istoj onoj pozi ovde na zidu, jedna pored druge, i zajedno prkosile celoj Bugarskoj. Ali sestra je već odavno izrasla u lako prilagodljivu odraslu osobu koja prihvata sve što joj dolazi u susret i sasvim suprotno od mene: sve prašta.

Dvorac Tek nam je bio podjednako dosadan kao i tri Carske planine: Štaufen, Štuifen i Rehberg. Zevale smo, gledale demonstrativno u tlo kadgod bi nam rekli da pogledamo gore u ruine koje su se izdizale pred nama, vukle se za roditeljima držeći se za ruke, namrgođene kao dve male ubice.

U poređenju s ovim jadnim ostacima koje danas vidimo, švapski dvorci su impresivni. Sestra se na neshvatljiv način ipak ponaša kao da je ugledala svetsko čudo, čini se da su se čak i dlačice na njenoj podlaktici naježile jer je prisustvo mitskog cara osetila na sopstvenoj koži. Neprestanim osmehivanjem i predanošću je potpuno osvojila Rumena, naprosto ga pretvorila u lutku od voska i može od sada da radi sa njim šta god poželi.

Meni se od tolike ženske lukavosti smrači um. Interesovanje mi budi jedino stena za egzekucije. Sa ovog mesta su osuđenike žive bacali, poklanjajući njihova tela ptičama i crvima. Gomila pobacanih kostiju je sve više rasla, kao što možemo da zamislimo. Bleda poljana proklinjanja, mesto na kom su kosti iz noći u noć nestrpljivo zveketale pitajući se da li će neko po nas doći? Da li će nas neko sortirati? Možda nas čak obložiti novim mesom, da li će nam izrasti novi mišići, nervi, tetive, krvni sudovi?

Sednem na vrh jednog zidića i gledam njih dvoje kako se vucaraju okolo. Kuca me je u međuvremenu napustila zbog neke Engleskinje koja ga je nahranila belim hlebom. Šetka se tu blizu nas i jedna vrana odlutala od svog jata. Naizgled bez cilja. Dostojanstveno, ljuljuškavo hodanje bez prepoznatljivog cilja.

Ali evo, opet se pojavljuje otac, drži prst na usnama kao da duboko razmišlja. Crna kosa mu je čista i brižljivo počesljana kao da su je snovi češljali.

Razmislite o svemu na miru, verovatno to želi da nam kaže. Ne budite brzoplete, kćeri moje. Jer niko vas neće uzeti za ozbiljno ako budete tvrdile da ste sve unapred znale.

I ovo je samo jedna prazna priča, kao i obično.

Ne znamo dovoljno. Pa šta? Jasno nam je da pravosudnu funkciju u stvarima oca ne bismo mogle da imamo čak ni da smo studirale bugaristiku, ovčjesirologiju i nauku o indoevropskom samoubijanju sa posebnim osvrtom na psihopatologiju muških ginekologa. Čak ni na porodičnom sudu koji zaseda u baraci. A kamoli na nekom višem. Sestra i ja se čas borimo rame uz rame, čas sukobljavamo licem u lice. Ako bismo želele da ciljamo visoko i da sudimo, morale bismo da se uklopimo u raspored sedenja na Vrhovnom sudu⁵, u onaj čuveni polukrug koji se otvara prema svetu u obliku amfiteatra i koji istovremeno predstavlja i pupak sveta. U Vrhovnom sudu sedi sedamdeset i jedan sudija, i niko od njih ne može da vidi onog drugog frontalno, samo iskosa, a nikom od njih nije dopušteno ni da okrene leđa onom drugom.

Skušoliki oblaci na nebu, najnežnije naborani. Sudija bi iz ovakvih oblaka umeo da crpi snagu, uživao bi posmatrajući ih. Između dve pacijentkinje je uvek morao nakratko da baci pogled na zelenilo u bašti, tvrdio je naš otac dok je još nosio beli mantil. A šta radiš zimi, pitale smo ga odmah, ali nismo dobile odgovor.

Da se sestra ne smuca okolo sada sa Rumenom, postavila bih joj svoja oštra sudska pitanja i pobila svaki njen odgovor.

⁵ Vrhovni sud sedamdeset jednog sudije (nem. *Oberstes Gericht*), odnosi se na jevrejski Sinedrion, ili Veliki sinedrion, vrhovni sud drevnog Izraela bez kog se nije mogla donositi nikakva smrtna presuda. (*Prim. prev.*)

Ne, draga sestro, nisi u pravu. Uzalud tvrdiš da je tačka gledišta drugorazredno pitanje. Upravo je suprotno, jer suštinski je važno pronaći pravednu meru. Sada na primer, dok sedim sama i kroz stakla sunčanih naočara posmatram ovu vrana koja se šeta okolo, tok mog razmišljanja ne ometa ničije lice viđeno iz poluprofila, četvrtprofila ili tričetvrtprofila, zato obraćam pažnju samo na kretanje nogu te vrane. Dok pratim noge korak po korak, čekam da vrana napravi grešku u koracima, a važeća će biti ona noga koja napravi prvi pogrešan korak. Ako će to biti desna noga: u dželatove ruke! Ako leva: oslobađa se optužbe!

Nemoguće je da se razumemo ako sedimo u pravoj liniji, jedni pored drugih. To je dokazao Beket. Na ubitačno komičan način. Jednom za svagda. Seti se, sestro, taj odlomak si mi upravo ti pročitala, umirale smo od smeha. Na kom je to mestu tačno bilo? Na sastanku odbora? U *Vatu*? Mislim da jeste. *Gospodin Magerson se okreće ka gospodinu O'Meldonu i vidi da mu gospodin O'Meldon ne uzvraća pogled, kao što se nadao, nego gleda u gospodina Meksterna, u nadi da će mu on takođe uzvratiti pogled* – i tako dalje, i tako dalje. Okretanje glava i pogledi upereni u potiljke, ušne školjke, kose na vratovima, tvrde okovratnike – prava vrtoglavica! O čemu gospoda uopšte govore, potpuno je nebitno. Kao što je nebitno i zbog čega, jer je ionako nemoguće da iz svega toga ispadne nešto što je blisko razumu.

Mada puko sedenje u polukrugu i nemogućnost direktnog pogledavanja ne garantuju da će se pravna praksa pažljivo sprovoditi. Stvar je na sudijama. Onaj ko namerava da vrši takvu funkciju, mora da nauči da vlada svojim strastima. Ti i ja, sestro, ne vladamo svojim strastima, to je jasno uočljivo. Sudija ne sme da podlegne šarmu zavodjenja, baš kao ni avanturističkom duhu. Nas dve smo već

ne jednom podlegle zavodjenjima takve vrste, a to će se događati i u buduće. Sudija može da bude samo onaj ko se oslobodio poroka tela, ne žudi za provokacijom, koji ostaje ravnodušan i na ljubav prema bližnjem i na opraštanje, kog ne goni osvetoljubivost.

Sudije Vrhovnog suda sede okruženi vencem ruža koji ih deli od sveopšteg greha sveta, i sedeći tako oni se savećuju i donose presude. Njihove presude su dobra dela koja svetle u mraku. Za donošenje smrtno kazne potrebno je više od jednog glasa koji bi prevagnuo u korist većine.

Ne i opet ne: nas dve nismo dobre za *taj* posao, jer ti si, sestro, sklona popustljivosti a ja sam rođena sa sudskim čekićem u ruci, uvek spremna da zatražim smrtnu kaznu. Naša srca su premekana i pretvrda, i nikada nismo bile okružene tim čuvenim vencem ruža. U tajnim odajama naših duša ispremetano raste i cveće i korov, a za svaku pojedinačnu laticu ruže na kojoj podjednako prebivaju i nevinost i razboritost, moramo da se izborimo. Protiv volje smo ostale deca, iako neprestano tvrdimo suprotno, ne poštujemo dovoljno svoje roditelje i ne nalazimo ni meru ni granicu do koje ćemo osuđivati njih, sebe ili uopšte ljude.

I šta sad?

Još uvek sama. Cigarete, naočari za sunce, skidam ih, pa ih stavljam, spustim se sa zidića, napravim nekoliko koraka napred, pa nazad, zatim opet gore na zidić.

Šta nas dve kao sestre uopšte vezuje danas, osim sećanja na to da smo se nekada držale za ručice? Knjige. Dok su naši roditelji sprat niže sedeli ukopani u svoju zajedničku bedu, nas dve bismo pobegle gore, ušuškale se u krevete i čitale. I čitamo još uvek, čitamo, čitamo, i uspevamo na taj način da izbegnemo sva nerazumna očekivanja koja nam neprestano dolaze u susret. Razlike postoje, jer sestra

voli debele knjige, dok ja poletno čitam raznorazne tekste istovremeno. Guckov! Sestra se mirne duše probijala kroz ceo Guckov opus, još uvek ne razumem kako je uspevala tim svojim tanušnim ručnim zglobovima da drži u rukama sve te glomazne tomove Gluckova. Nasuprot njoj, ja volim raznolikost. Prvo malo masnog, zlog i krvavog Elroja, zatim lutanje po snegu s Adalbertom Štifterom. Posle puste knjige u kojoj se rasvetljavaju stadijumi razvoja smokve, knjiga iz Indije u kojoj vrve gomile ljudi.

Postoji još jedna razlika. Negde u vreme kada smo počele da čitamo, došao nam je u kuću jazavičar. Sestra i ja smo se posvađale oko toga kome više pripada taj pas, meni ili njoj, a tu borbu sam ja lako dobila jer sam iskoristila činjenicu da je zver proždrljiva. Bilo je naravno zabranjeno da puštamo psa u naše krevete, kao i da ga potajno hranimo. Ali ja sam pronašla način da prokrijumčarim jazavičara u sobu. I tako je on ležao pored mene, hrkao i uzdisao, a ja bih upalila svetlo i čitala. Iako već dugo nemam psa, dovoljno je samo da otvorim knjigu u krevetu i već osetim kako me tople jazavičareve uši miluju po ruci.

A inače? Šta od sestre uopšte imam danas?

Moja sestra ume da napravi praznično raspoloženje u trenutku, kao da si je pritisnuo na dugme. Premazana je svim bojama, pravi kameleon, mada ne bih trebala da se žalim po tom pitanju jer sam u slučaju Tabakov profitirala od te njene veštine. Po pitanju novca je zaista besprekorna, pogotovo kada sam ja u pitanju. Korektna je kada deli.

Dođi, tiha, bremenita noći, i prospri sve svoje talire u moju pregaču.

Tabakov je poludeo! Na šta taj čovek troši svoje dane! Naprosto neverovatno. Potomcima štutgartskih Bugara se uši zacrveneće od silnog telefoniranja kada je Tabakov

neočekivano izneo tu svoju ideju. Ljudi koji su se poznavali samo po imenu i koji se nisu videli još od detinjstva, počeli su da se pozivaju telefonima iz svih krajeva sveta. Jer samo je poneko od njih ostao da živi u Štutgartu. Tabakovu je Amerika došla glave, govorele su udovice švapskih Bugara, te koje još nisu bile legle pored svojih muževa u grob. Ko je ta budala, da li ga uopšte poznaješ, pitala su se deca i deca dece. Uzbudjenje je zapljusnulo Frankfurt, Manhajm, Berlin, Kopenhagen, Algoj, Meksiko i Sinsinati.

Oni koji su razgovarali sa Tabakovim licem u lice, ni u kom slučaju nisu stekli utisak da se radi o slaboumnom starcu. Baš naprotiv. Tabakov je delovao svež, okretan, trezven. Nije govorio zbrkano, ako ne računamo to da se u njegov nemački stalno umešala pokoja engleska reč, ali to je lako razumljivo. Preplanuo, žilav i okretan, goreo je od želje da stupi u akciju koju je izneo u preciznim skicama. Njegova glava, u međuvremenu očelavila, bila se užarila od energije. Činilo se da ga je nova ideja zastrašujuće podmladila.

Pompezna, megalomanska, groteskna ideja. Šta je taj čovek u stvari hteo?

Hteo je da vrati kućama svoje nekadašnje ortake. Svih devetnaestoro. Zbog njih je napustio sunčanu Floridu i vratio se u svoju staru štutgartsku kuću u kojoj je nekada živeo sa pudlicom, ženom i detetom, sa sto trideset pari damskih cipela i pedeset različitih vrsta lakova za nokte.

Vratiti ih kući, Tabakov je to mislio bukvalno. Tada su već dotični Bugari počivali po raznim štutgartskim grobljima, neki od njih kao sasvim sveži leševi a neki kao prastari, i očigledno nisu imali nikakva druga posla osim što su čekali da ih Tabakov pokupi odatle. A on, poslednji iz štutgartskog Saveza Bugara, došao je da pokupi njihove zemne ostatke i preveze ih do Sofije. U dostojanstvenoj

koloni limuzina, razume se, i na kraju puta je trebala da ih čeka *first class* pravoslavna sahrana.

Ideja je bila toliko blesava da su ljudi bili ubeđeni da će biti namagarčeni.

Sestra je doputovala iz Frankfurta u Štuttgart samo zato da se sretne sa Tabakovim, i nanjušila je da bi iz te njegove lude ideje mogle da se razviju neslućene stvari. U početku je verovatno i ona imala odbojan stav, poput ostalih. Ali posle je počela da iznosi neke pobožne razloge u korist te ideje. Moja sestra, koja nijednom nije otišla na grob naših roditelja! Ta koja je o onostranom razmišljala koliko i pacov o Mesecu.

Tvrdeći da sam ja na putu u Francuskoj, pobrinula se na lukav način da se Tabakov ne sretne direktno sa mnom. Sestra je znala da me pustolovne ideje inače uzbuđuju i da bih iz puke radoznalosti dala saglasnost tom čoveku da radi kako god je zamislio. Ali ona je tvrdila pazar govoreći o grobu kao svetom mestu, ističući da je nama dvema veoma važno da su grobovi naših roditelja tu negde blizu nas. Na kraju je Tabakov izneo svoju ponudu. U prvom trenutku je ponuda bila skromna: deset hiljada evra za njen pristanak. Iako nisam bila tamo, mogu sigurno da tvrdim da je sestra bila veoma vešta u nećkanju jer je na kraju uspeła da podigne sumu koju je Tabakov nudio na osamdeset hiljada.

Ali onda su pregovori krahirali. Tabakov je počeo da spominje očevo samoubistvo. Da je to poseban slučaj koji bi skuplje koštao. Jer Bugari neće držati jezik za zubima ako se dogodi prebacivanje kući, proćuće se to i u Sofiji. Nastale bi neprilike, morao bi da potroši gomilu novca da ubedi popove da samobicu sahrane u posvećenu zemlju. I tada je već sestra uzalud opisivala traumu koju bi

iskopavanje leša izazvalo kod njene mlađe sestre, baš zato što se radi o samoubistvu.

Tabakov je na to hladno uzvratilo da bismo od ponuđenog novca mogle da priuštimo prvoklasnog specijalistu za traume, a još bi nam i preostalo. Na kraju su se našli na sumi od sedamdeset hiljada, pod uslovom da sestra nikome ne govori koliki će iznos dobiti. Mene je naravno nazvala još iste te večeri.

Kasnije smo saznale da je Tabakov i drugim potomcima olakšao tešku odluku nudeći im dodatne sume novca. Ali nikom nije uspelo da iscedi iz njega ni približno koliko je mojoj sestri pošlo za rukom. Ono što su u početku svi mislili, pokazalo se kao pogrešno: Tabakov se nije vratio u okrilje pravoslavlja, niti je podlegao patriotizmu. Barem nisu to bile stvari koje su ga pokretale. Njegov projekat se temeljio na tome da sve mora da se odvija *čisto, suvo i bez mirisa*, jer tako je glasila krilatica njegove prvoklasne poslovne ideje. Patriotizam i pravoslavlje su bili više kao ukrasni dodaci.

Tabakov je zapravo sreo jednog svog starog poznanika koji je svojevremeno radio na nekom tajnom projektu u jednoj od sporednih zgrada Akademije nauka u Sofiji: na mumifikovanju životnih namirnica. Jagode na primer, koje su izgledale sveže i crvene, pretvorile bi se u prah čim bi ih neko uzeo u ruke. Bugari su takve namirnice slali Rusima, uz pomoć kriotehnike su vadili iz tih namirnica tečnost, ne lišavajući ih pritom ukusa. Kriotehničke šargarepe, paradajzi, breskve i pileće grudi, spakovani u porcije, leteli su po svemiru i nestajali u stomacima ruskih astronauta koji su bezuspešno tragali za Lenjinovom dušom i bili već gotovo ludi jer im je nedostajala votka, pa su se zato nebeski revolucionari neprestano sklanjali od njihovih pogleda.

Blagovest Kondov se u međuvremenu zaposlio u nekom švedskom pogrebnom preduzeću koje je razvilo lukav način za eliminisanje ljudi. Jer kriotehnika nije bila primenjiva samo na životne namirnice, nego je uz njenu pomoć bilo moguće čak i leševe rastaviti na delove, komadiće malene poput zrna pirinča. Ekološki je to korektno, naravno. Nema potrebe uključivati peći za spaljivanje, zbog kojih bi većini ljudi pozlilo, iako ne bi znali da kažu zašto.

Švedani su postupili sistematski, čisto i moderno, gotovo da im je uspelo da odstrane osećaj neprijatnosti vezan za ovu jezivu stvar. Ako su leševi bili još celi, zamrzli bi ih na minus osamnaest, zatim ih uronili zajedno sa mrtvačkim kovčezima u tečni azot. I tu stižemo do pustolovnog dela priče, do inovacije: sve što je dotada imalo čvrst oblik, stavlja se u vibracionu ravan i nežnim treskanjem dovodi u stanje raspadnutosti na milimetarske komade. Ostaci zubnog zlata, bakra i gvožđa se izdvoje. Na kraju ostaci teže svega nekoliko kilograma i spremni su za prostorno štedljivu sahranu.

Moderna metoda koja mnoge probleme rešava jednim udarcem. Iako se ovakvoj vrsti sahranjivanja u većini zemalja još uvek protive, jasno je da će se vremenom i to promeniti. Tabakov je naumio da započne sa tom inovacijom baš u Bugarskoj, u zemlji koja je bila pionir u kriotehnici, i to uz pomoć Švedana. Stegonoše će biti njegovi stari ortaci iz Štutgarta, i ne samo što će biti prvi koji će isprobati ovaj metod sahranjivanja, nego će i okrunisati njegovo preduzetništvo.

Najluđe u svemu je bilo baš to što je Tabakovu zaista uspelo da korak po korak sprovede svoj plan u stvarnosti, sve do najsitnijih detalja. Tako su zatim potomci štutgartskih Bugara krenuli svi zajedno na to čudno pogrebno putovanje. Prošle nedelje su stigli u Sofiju, gde se putovanje završilo, ali ne i za mene i moju sestru, jer

smo nas dve odlučile da provedemo još nekoliko dodatnih dana u zemlji.

I sada smo tu, Rumen, ona i ja.

Čisto, suvo i bez mirisa. Mogli su ovaj postupak da izmisle čak i Švabe. Efikasnost je nesumnjiva, mada je u slučaju našeg oca izgledalo kao da mrtvog čoveka hoće ponovo da ubiju, dakle debelo se preteralo. On je već odavno istrunuo, njegovi kriotehnički obrađeni ostaci nisu mnogo težili. Umro je sa četrdeset tri godine, prvi od tadašnjih članova Saveza Bugara. Ako ćemo naknadno verovati njegovim mračnim nagoveštajima, imao je osećaj da mu celim telom gamižu neki tajanstveni crvi. Mileli su u kolonama po nekom višem naređenju, marširali i klali se međusobno. Bili su to beličasti organizmi, končastih oblika. Otac je pokušavao sve većim naporima da ih se reši, da ih istera iz tela. Ali su ti napori bili tako neuspešni! Ništa ti to ne vredi, glupi tata, čujem sestrin glas, čujem i svoj glas, i vidim kako mu mašemo rukama i njišemo glavama, i govorimo: mora se, tata, može se, tata, normalno živeti čak i ako te ta gamad napada. Naprosto ne obraćaj pažnju na njih. Život je jednostavan, treba ga samo živeti.

U međuvremenu su naši argumenti pobijeni. Gamad je oglodala sve dlakavo bugarsko meso koje se našlo na našem ocu, mnogo pre nego što su njegovi zemni ostaci dospeli u ruke Švedanima. U gamad se čovek uvek može pouzdati, govorim vrani i podižem svoju zamišljenu čašu da nazdravim podzemnoj koloniji čistača.

Ugasi moje oči, mala

Ugasi moje oči, mala. Progovara opet otac. Njegov kožna-kakav izraz lica i garave oči na koje treba da stavim vlažnu krpku: odavno mi je poznato, iz snova. Ali ovde, nema on šta da traži sada. Usred bela dana, gotovo bolno belog, dok još uvek sedim na zidu, sa nataknutim naočarima za sunce.

Prozračan oblak mušica pleše na svetlu.

Da li je ikada čitao Bibliju? Nije, koliko znamo. Videle smo ga da čita novine, u fotelji. Listao je i one zastrašujuće knjige iz medicine, sedeći na crvenoj sofi. Protiv moje volje mi se pojavilo sećanje na jedan vedar događaj koji se tiče samo mene, sestra se tu ne pojavljuje, a to miriše na izdaju.

Otac je voleo da mu čitam naglas iz *Štutgarter Cajtunga* – mnogo pre nego što sam naučila da čitam. Kraljevski bi se zabavljao dok sam ja dostojanstveno širila novine i počinjala da tražim neki prigodan članak, razbijao se od smeha kada sam počinjala da čitam, bodrio me da nastavim, a na kraju mog izlaganja mi je poklanjao nežan poljubac. Uživala sam u toj privilegiji, ponekad sam cele dane provodila u razmišljanju šta bih mogla uveče da pročitam ocu.

Naše malo pozorište novinarenja izvodili smo samo dok se osećao dobro. Okončalo se u vreme sam krenula u školu. Od tada je bivao sve mračniji i mračniji. A taj mrak je ugasio i srca njegove dece. I onda je sestra opet postala nužna, da me drži za ruku dok ga obe bojažljivo posmatramo kako baca svežanj ključeva uvis.

Jedan od čudnih običaja našeg oca je bilo i bacanje ključeva uvis. Stao bi ispred nas, pogledao gore, zatim bacio ključeve uvis.

Danas već znam: čovek se ponašao kao đakon koji tvrdoglavo odbija službu i zato baca ključeve nazad svom gospodaru. Taj što sedi gore bi trebao malo bolje da pripazi na svoje stado. Otac je zapravo čekao neko čudo. Da su ključevi kojim slučajem ostali gore, barem *jednom*, sve bi se drugačije dogodilo. Naš otac bi u tom slučaju uspeo da se prebaci na epifanijski režim rada – prvo bi mu se kosa digla na glavi, onda bi pao na nos, i da bi stao ponovo na noge, morao bi da mu pripomogne neki anđeo: tada bi njegova hrišćanska ličnost uspeła da doživi ozdravljenje, žudnja, pokoravanje i osećajnost bi ga povukli gore ka nebesima – i naš bi se otac spasio.

Ali nije. Jer bilo da je ključeve dohvatio, bilo da su pali na pod, on je uvek postajao neraspoložen. Gledale smo ga začuđene. Ta njegova igra očigledno nije bila izvođena radi nas. Nije to bio neki veseli otac koji se glupira pred ćerkama u želji da im pokaže kako funkcioniše nebeska udica.

Da, ljute smo na njega, ja više nego sestra: glava mi je prepuna razloga zbog kojih se ljutim, dok se kod sestre ljutnja slasno gosti zidovima njenih srčanih komora.

Ništa nije imao otac od lekovitosti koja prebiva u njegovom imenu. Nije pronašao ravnotežu između svog imena u kom je bilo previše boga i svog života u kom je bilo premalo boga. Opet i opet je tonuo u neku zloslutnu prazninu u kojoj je bezuspešno pokušavao da ulovi krivicu. Tamo međutim ničega konkretnog nije bilo, nije pronalazio nikakvo ime sa kojim bi nešto započeo, koje bi ga izbavilo iz sveta. Gledale smo kako ga napadaju sumorne misli od kojih bi mu glava klonula na grudi. Ruke je držao preklopljene na stomaku, ali ne opuštene, nego bespomoćne,

militave. Na glavi je nosio neki smešan šeširić, o tome svedoči mala fotografija nazubljenih ivica. Pored njega sedi žena u izvanredno dobrom raspoloženju, nehajno ispruženih nogu.

Osmotrimo slučaj u malo oštrijem svetlu. Moguće da je sve radio prema nekoj naredbi (hahaha, u to čak ni ti sama ne veruješ). Možda je bio stavljen na neko mučno iskušenje. Možda mu je bila upućena neka pogrešna, lažna naredba – kao: ubij se, svinjo jedna! (svinja je ko tako misli!) – koju nije dobro čuo, možda prečuo kikotanje koje je pratilo tu naredbu. Naknadno ne može da se utvrdi da li je to bila naredba od boga ili od protivnika. Mah, budalaštine! Otac je imao posla sa ćudljivom voljom nekog neodraslog boga koji se tek učio zapovedanju, kikoćući se. To kikotanje je zamišljeno kao podsticaj, jer ništa nije lakše nego da uz grohot ukloniš sebe sa ovoga sveta, probe radi, naravno, mada što se mene tiče mogu odmah da idu sa tobom i žena i deca i pacijentkinje, i tašta, i tetka Lujza, i tetka Ema, i tetka Klara, i pas, dakle svi zajedno. Svinja, svinja, svinja, onaj ko se ne smeje – sam je kriv za to. A onaj koji sopstveno svinjsko meso okači svojeručno na kuku, taj je budala.

O plitkounnosti samoubica, o njihovim apsurdnim pozama, buduće samoubice – što je u tom trenutku bio naš otac – ne znaju ništa.

Kada bi sestra sada bila ovde, prizvala bi me pameti tvrdeći da naš otac nikada nije koristio reč „svinja“, pogotovo ne za samog sebe, a ako mu je taj dečji bog možda i šapnuo reč „svinja“ na bugarskom, to nama u stvari ništa ne znači jer taj jezik ne razumemo. Sestra je u pravu, kao i uvek.

Pre bi se reklo da se otac duže vreme bavio već pitanjem sopstvenog samoubistva vešanjem. Više filozofskim,

nego svinjskim ravnima tog pitanja. Snabdeo je beleškama svoja omiljena mesta kod Ničea – tamo gde se govori o tragikomediji ljudskih života, koji se uvek ponovo odigravaju, uvek sa novim glumcima, na začuđujuće dosadan način. *Mada se čini da se kompletna publika zemaljskog teatra oдавно već povešala iz dosade na stabla.* Ha, ha, ha, smejavao se naš otac dok je zapisivao na marginu: *Iz dosade! Iz dosade! Smešno do bola!* Zatim je u preteranoj želji za beleženjem dodao još i: *Dakako*, i to s tri znaka uzvika.

U međuvremenu se probudila sumnja u meni da je naš otac bio nedostojan spasenja, da je pripadao avgustinskoj *massa damnata*⁶. Mada bi se zbog svog ličnog imena mogao smatrati kao potencijalno vredan spasenja, i da se ubroji među one koji bi mogli da posluže kao dopuna nebeskom horu koji se zbog pada anđela proredio. Obdarili su ga i lepim, melodičnim glasom, kog bi bilo dobro da je školovao dok je još bio sa ove strane, dok je još bio usmeren na put ka konačnom cilju. Ali nije. Odbio je. Ravno je sleteo sa puta na kom ga je lično ime moglo zadržati. Čvrsto se držao svog inferiornog tela, kog je potom izgubio zajedno sa carstvom nebeskim. Vremenom je od izabranog postao turoban kućni tiranin, uvređeni apostol, čovečuljak osetljiv na svakojaku bol, koji uživa u sopstvenim patnjama. Nije se taj život temeljio na Isusu (uz pokoje lutanje), nije tu bilo reči o tome da *Ako sam se i udaljio od tebe, evo me, opet se vraćam*, ne, ne, ne, njegov nagrđen moto je glasio *Ako sam se i udaljio od sebe, evo me, opet se vraćam*.

Ipak, sa druge strane ne želimo da guramo pod tepih ni to što neki komentatori tvrde da je milost beskonačna, da ju je čak i đavo dostojan, isto kao i *massa damnata* koju

⁶ *Massa damnata*, prema svetom Avgustinu: prokleta masa. (*Prim. prev.*)

krije pod svojim mračnim krilima. Prema takvom tumačenju bi naš otac mogao nakon jednog kraćeg eončića čekanja opet da bude slobodan.

Da li sam već spomenula da nas otac ponekad usred noći doziva? U tim prilikama se svim snagama koncentrišemo na to da razumemo šta otac želi da nam kaže. Ali budući da smo već izgubile sposobnost prepoznavanja očevog glasa, redovno zakažemo u dešifrovanju tih noćnih poruka, a nismo ni sigurne da li je u naše snove upao neki od komšija svojim trabunjanjima. U našim snovima otac ne govori bugarski, naravno, jer bi tako naišao na gluve uši. A pošto smo po pitanju njegovog nemačkog sumnjičave, rekly bismo da govori hamletovski.

*Corpsing*⁷, govori otac i smeje se, opet smo ga zatekly u *corpsingu*.

Iako sestra tvrdi da se otac uopšte ne pojavlyuje u snovima, jedne noći nedavno ga je zamalo ulovily: prilazily je nekoj građeviny za koju je u prvom trenutku pomislyly da je Kaba⁸, pa se zato odmah i zabrinyly da ly ona kao žena uopšte sme da se priblyly toj građeviny. Nilye bilya ny pokryivena, u svetlosivom letnjem kostimu koji je imalya na seby, videle su joj se noge sve do iznad kolena. Kocka međutim nilye bilya legendarne crne boje, a ny muslimana nilye bilyo u bliziny. Bilya je močvarno zelena, intenzivno, blistavo zelena, kao bilyjka koja se okrepljuje iz podzemnyh voda, parena rosom. Na mestu prozora su se nalazyly lakirany, crny lukovy. Od tih lukova se činylo kao da kocka ima izražene obrve, ally da nema oči, i privlačilya je tim blistavym

⁷ Britansky pozorišny sleng za nenamerno smejanje tokom predstave koja nilye smešna. (*Prim. prev.*)

⁸ Kaba lly Čaba, islamsko svetište u obliku kocke, nalazy se u velikoy džamijy u Meki. (*Prim. prev.*)

obrvama ali je u istom trenutku i razočaravala jer nije bilo nikakvih otvora na njoj, ni za ulazak, ni za izlazak.

Sećaš li se da su obrve našeg oca imale veoma oštar luk, prekinula sam sestru dok mi je prepričavala taj njen san. Jer iako smo nas dve danas njegove zaklete neprijateljice, ne bismo smele da prećutimo kako su mu te obrve dobro stajale.

Sestra ni najmanju pažnju nije obratila na ovu moju opasku. Za kocku je tvrdila da je bila postavljena na neku platformu koja se okretala oko sebe, a u njenim donjim odajama, u podgradnji, jurcala su neka sumnjiva božanstva, bića sa krilima slična slepim miševima. Htela su ta bića da izlete iz podgradnje, ali budući da su im krila bila od jutene vreće, nisu mogla, a izgledalo je da i naš otac trčkara među tim nečistim bićima sa podrumskim krilima. Sestri je pozlilo, nije bila u stanju da proverava ko se sve krije među tim stvorenjima sa jutanim krilatima. I tako je opet izgubila našeg oca iz vida.

Skrenula sam joj pažnju na to da reč „vreća“ može da se dovede u vezu sa našim ocem i u nekim sumnjivim tumačenjima, ali ona se samo nasmejala na svoj uobičajen, lagodan način, odbacujući tu moju tvrdnju. I time je stvar bila završena. Mene međutim još uvek intrigira čudnovata zelenkastost te građevine.

Vrana zauzima dosta lošu pozu za poletanje, ali ipak odleće.

Njih dvoje se vraćaju. Udubljeni su u živahan razgovor, Rumen hoda elastičnim koracima, ozaren je i dobro raspoložen. Na moje neraspoloženje gledaju sa visine, očigledno se osećaju dovoljno jakim da se uhvati u koštac sa svojeglavim čovečuljkom koji se ponaša kao bodljikavi jež.

Postoje trenuci u kojima je svet jednostavno samo lep i ništa više, govori sestra i klima glavom kao da je to

saznanje za njenu jadnu, malu lobanju previše snažan teret pod kojim mora da se zaklati.

Ako osmotrimo ovaj predeo koji se širi pred nama i ako pustimo da taj panoramski pogled deluje na nas a da nas pritom ništa uznemiravajuće ne prekine, onda će sve brige svakodnevice otpasti, nastavlja sestra i protegne se u vis do te mere da mi se čini da će odmah poleteti.

Približili su mi se toliko da se osećam ugroženom, zato se grčevito držim za ivicu kamenog zida, naprosto iz straha da ne padnem unatraške odatle.

Bugarska duša verovatno nije još uspela da otkrije samu sebe, kaže sestra.

Zaprepastim se toliko da tog trenutka zaboravljam čak i na svoj strah.

Reč „duša“ nikako ne ide uz moju trezvenu sestru, pre bi to bilo iz mog jezičkog rezervoara. Iako nežna reč, raščupanih krila, navodi ipak na egzaltiranu, nežniju upotrebu, zato molim budimo oprezni sa primenjivanjem.

I Rumenski se nalazi u neprirodno povišenom raspoloženju. Gleda gore ka nebu, uzdiše, a to ispada poprilično smešno kod muškarca čije crne dlake proviruju ispod košulje.

Bolje da i ne govorimo o tome, kaže i pogleda značajno u tlo, kao da stojimo tačno na poklopcu neke tajne odaje ispod koje se kriju najsilnija duhovna blaga koje je čovečanstvo ikad sakupilo.

Bugarska je možda trenutno u moralnom padu, kaže sestra, ali mislim da će se to uskoro promeniti. Prošlost će joj podariti snagu o kojoj ovog trenutka ništa i ne sluti.

U moralnom padu? Da li sam ja to dobro čula? Šta se to zbiva sa mojom sestrom? Ako tako nastavi, neću moći više da je prepoznam. Pogledam je u oči kao lekar koji

treba stručno da oceni ludaka. Zenice su joj sužene. Beonjače čiste, blistaju kao porcelan, ne vidi se ni najmanja napukla žilica. Provokativno zdrava. Ne pije, ne puši, dobro spava, savest joj je čista.

To je još uvek onaj isti par očiju sa finim tonovima zelene boje, čudesno vlažne a samim tim i tople, mada ako ih duže posmatramo, zrače trezvenošću. Pa i to nežno lice sa majušnom pegom na obrazu, još uvek je to njeno lice, i sve te fine linijice, borice oko usana i očiju.

Bugarska je na najneočekivanijim mestima čudesno lepa, govori sestra, toliko lepa da čovek ne sme mnogo ni da razmišlja o njoj. Obuzima te iznenada, kao jato gusaka koje zaposeda livadu.

I tu počinje da pada u vatru, izvija vrat i diže ga u vis kao da traži svoje bele, krilate drugarice gore na nebu.

Da bi bolje razmislila, stavlja prst na nos. Skuplja obrve. Rumen čeka, čekam i ja. Čekamo na neverovatno pametne misli koje upravo treba da se rode.

Rano je još da se ti nežni doživljaji pretoče u reči, govori ona, i nakon kraće pauze u kojoj se gakanje gusaka doduše ne čuje, ali vrane se i te kako čuju, pogleda me oštro u oči: Nema smisla umovati mnogo o ovakvoj jednoj izmrcvarenoj zemlji kakva je Bugarska, besmisleno je o njoj i govoriti i pisati. Ali pevanje, to bi možda bilo pogodno. Zato neka dođu stranci, neka opevaju ovu zemlju!

I tada mi namigne, veselo: Time nisam mislila na nas. Jer teško da postoje još dva čoveka koja pevaju gore od nas.

Mada ja znam barem jednog takvog: Tabakov.

Sestra se slatko nasmeje na to, osmeh joj otkrije skladne prednje zube. Zatim mrzovoljnim glasom zapeva početne stihove iz pesme *Mi Buenos Aires querido*⁹.

Obadvoje mi deluju neopterećeni, lagani, i počinjem da se osećam nelagodno što sedim gore na zidu neraspoločena. Vidim samu sebe kako čučim, zgurena, kao da me tišti neki velik teret, i osetim kako mi se u dlan urezuju oštre mrvice kamena sa površine zida.

Kao da mi je pročitala misli, sestra me hvata za levi dlan, skida ga sa zida i povlači me dole. Sada se već osećam kao dete koje se mora udaljiti od neke nerazumne ideje koju je uvertelo sebi u glavu. Ali sestra mi ponovo pušta ruku, i dok mi se telo vraća polako u svoje uobičajene dimenzije odraslog čoveka, ona se lagano okreće i krene da se spušta lelujavim koracima niz brdo, u pravcu izlaza.

Rumen pogleda gore ka nebu kao da se setio nečeg Velikog i Važnog, odlučujućeg za budućnost Bugarske, zatim krene za sestrom, oprezno, kao čuvar koji pazi da ne ispusti iz vida svog štićenika-mesečara. Polazim za njima, na pristojnom odstojanju.

Mora da se nešto dogodilo u zadnjih dvadeset minuta. Odavno nisam videla sestru u ovako osetljivom emotivnom stanju kao sada, više od dvadeset pet godina, tada kada je baš upoznala tog njenog užasnog Persijanca.

⁹ Popularna pesma koju peva i Hudio Iglesias. (*Prim. prev.*)

Zlato

Drugi deo današnjeg izleta. Putujemo u pravcu Arbanasija. Šume, brda, čarobni proplanci. Dok putujemo, ćutim. Krajolici bi voleli da u tišini prohuje pored nas, ali „daihacu“ nije konstruisan u te svrhe.

Lepo je ovde, oh da, zaista lepo. Izlazimo iz auta na obronku zaraslom u korov. Ali nakon nekoliko koraka, menja se sve.

Dvorište ženskog manastira zaraslo je u vinovu lozu. Sve okolo cveta i raste – u ćupovima, limenim posudicama, u izravnatim brazdama, na terasastim parcelama i duž drvenih pritki; kud god oko da zaluta, svuda se sve zeleni, pupi i plamti. Čak je i na stubovima natkrivenog hodnika nabujala raskoš, cvetne čaše jarkih, podivljalih boja pružaju se prema suncu. Kroz plavetnilo sevaju zlatičaste mušice. Vilini konjici lebde u vazduhu kao isprekidani delovi melodija. Jednostavne drvene klupe mame na sedenje. Vazduh ispunjava zujanje i zuzukanje, svuda oko troje ljude skakutanje, šuškanje, kretanje, letenje, brujanje, pored njih i nad njima, ali ne za njih.

Sednemo, i tek posle toga udahnemo duboko, ispružimo noge. Ponašamo se kao da smo nekim čudom upravo sada rođeni, kao trojac koji je veoma nežno došao na svet i još uvek nije sposoban da razlikuje dobro i zlo. Svi ćutimo, želimo da uživamo u ovom retkom stanju.

Puteljkom nam prilazi pogrbljena monahinja noseći u rukama kofu i baštenske makaze, pozdravlja nas. Rumen ustaje i naklanja joj se, zatim zajedno odlaze dalje, zapodenu razgovor, smeju se, Rumen uzima od nje kofu, makaze. Senke su u hodniku, a na uglu, dok skreću i nestaju, okupani su svetlošću.

Dva sestrinska srca nežno klize nad ovim lepim svetom, zaplove u nebesko plavetnilo, zatim nestaju među oblacima.

Volela bih da saznam zbog čega je zapravo sestra ovako uzrujana, uskomešana, ali vraća se Rumenu, maše nam. Klisne u jedan ulaz a mi pođemo za njim. Odjednom se nađemo u predsoblju u kom se treba priviknuti na smolast, vlažan vazduh i mrak. Opoljeni smo zidnim freskama, crvenim, plavim, terakotom, crtežima figura koji su na prvi pogled naivni, svetiteljski sjaj oko glava svetaca čija ime na i legende ne znamo. Nismo posvećeni u tajne, na trenutak nas uplaši činjenica da ništa o ovome ne znamo, baš ništa.

Učini mi se da se figure došaptavaju, da loše prikriivenom ljutnjom i stisnutih svetačkih usnama mrmljaju u svoje rascepljene brade, ogovaraju ove dve Kristove ćerke, tek pristigle. Pred očima mi se zanjšu polako zbijene figure, zajedno sa svojim oreolima, kao da im konture nestaju u nekoj finoj magli. Ali ozbilnost na tim braonkastim licima ostaje i dalje prepoznatljivo, na tim braonkastim licima se temelji pravoslavna crkva.

Rumen ulazi u glavnu dvoranu. Smemo li mi uopšte da uđemo tamo? Krećemo za njim bojažljivim, i strogo vodimo računa o ponašanju. Teško je opisati uzbuđenje koje osećamo dok očima prelećemo prostoriju.

Pred nama nešto sevine. Stojimo nepomično kao lutke, ali nismo krute, nego ganute. Na zidu nečuven, nikad viđen metež. Ovo nije obično zlato u teškim grumenovima, nego aktivno zlato koje zasvetluca svaki put kada udahnemo plućima i zablista pa nestaje kada izdahnemo. Čudesno zlato, živo zlato, zatim zlato koje drema, pa nestaje u mraku. Čim se udaljimo nekoliko koraka, zamtamne delovi koje smo do malopre još videli kao jasne i

bistre, a neki drugi deo se otkriva pred nama, zaplamt i razbukta se kao Strašni sud.

Odsjaj na odsjaju, sveće i uljanice stvaraju moćno svetlucanje i sumračenje koje naizmenično živi i govori, spava i sanja. Svetac koji je malopre još visoko dizao prst pred nama, već tone, preplavljuju ga senke. Imam utisak da se ovde postavljaju oštra pitanja, ali da su odgovori miroljubivi. U sledećem trenutku mi se već učini da je magnetno jezgro tišine povuklo sve, uvuklo u svoje široke, daleke uši nalik slepom mišu.

Ovde su se krajnosti približile mnogo više nego bilo gde drugde, ali su zaboravili da zaratuju među sobom. Na stolu je ikona Majke Božje, postavljena da bi vernici mogli da je poljube, a pored nje zardali limeni lončić pun uvelog cveća sa glavicama klonulim do stolnjaka.

Rumen se okrenuo i sada je i mi vidimo: ostarelu monahinju koja sedi za drugim stolom, pred njom su na stolu sveće u snopovima, dugačke i tanke kao ukočene niti, a dole uz nju naslagana je gomila sličica svetaca. Gleda nas sve redom u lice, svakog ponaosob svojim vodenastim očima, zatim uzvrat i pozdrav Rumenu. Čini mi se da joj nedostaje dosta zuba.

Starica šapuće dok govori i time automatski privlači bliže k sebi Rumena, koji se već sasvim sagnuo do nje. Mi naravno ne razumemo ni reč, ali je jasno da Rumen njenu priču ne sluša samo iz pristojnosti, nego sa rastućom značajšom.

Uzmaknemo se da bismo bolje osmotrile čega sve ovde ima. Nismo više zbunjene, marljivo sondiramo teren glavama. Da li smo možda nasele na neki jeftin štos? Ne, ne, ne, nismo, jer se sve drskije krećemo u dvorani i sve trezvenijih glava posmatramo sve što je izloženo ovde: ovo je kuća čuda a ne prostor za izlaganje. Nigde na svetu, ni u jednom muzeju sveta, izložene ikone ne bi mogle da ostave

takav utisak na čoveka kao ovo što vidimo ovde. Ikone u zbijenim redovima pripovedaju o važnim štacijama iz Biblije, pod krilima lokalnih svetaca koji im pružaju pomoć u tumačenju odmotavanjem pergamenata.

Sada konačno mogu da razumem ono što su drugi oduvek znali: ikone se nalaze na svojim pravim mestima samo onda ako zasijaju iz posvećene prostorije, ali samo nakratko, da bi se potom opet povukle u tamu i nestale u njoj tajanstveno, kao što su se i pojavile. Na njihovim oslikanim površinama nesigurno i bledo uspeva da zasija nešto, da se pojavi na trenutak, u najboljem slučaju ono nerođeno svetlo koje pada na posmatrača kao svetlost vodilja, reflektujući čas skromno čas svečano drhtavi sjaj sveća i uljanica.

Sa sestrom je teško razgovarati o svemu ovome. Njeno meko, dobroćudno srce čvrsto je utemeljeno u čeličnom kućištu protestantskog ateizma. Slike u osnovi smatra umetničkim predmetima, a vrednuje ih strogo prema tržišnoj ceni. Slike treba da su u muzejima, inače bi ih ukrali. Smatra da predmeti stvarani ljudskom rukom nikada ne mogu da imaju udela u magiji neobjašnjivog. Zlato je zlato, skupoceni materijal koji se lepo presijava na suncu, ali iz njega nikada ne bi mogao da zrači nezemaljski sjaj koji bi mogao da zapali plamen u ljudskoj duši.

Hladno je i vlažno ovde, govori sestra, čak užasno hladno, može li to da naškodi slikama? Gleda prema gore, kao da odatle očekuje aplauz. Zabrinuta je i oseća neku odgovornost, možda zbog neobične i čudnovate atmosfere ove prostorije, u njenim očima se otvaraju neslućene dubine.

Umirujem je. Ove slike su na kraju krajeva vekove već dobro preživjele ovde.

Prilazi mi i šapuće na uvo zašto je zabrinuta: zbog crnog džipa koji je parkiran uz ivicu pošljunčenog puta,

onaj sa zatamnjanim staklima. Tu je i momak u crnoj kožnoj jakni, naslonjen na blatobran, onaj sa karfiolastom glavom. Zar meni nije upao u oči? Verovatno neki nabildovani mafijaš koji osmatra teren i čeka priliku da ugrabi neku od ikona, pa da odmagli zajedno s njom. A kako nas je samo pratio pogledom dok smo prolazile pokraj njega, pa to je bilo stvarno zastrašujuće!

Aha, govorim ja, moralna obnova tvoje voljene Bugarske ima još da sačeka malo.

Intenzivno mršti čelo, što znači da je sestra krajnje nezadovoljna sa mnom. Samo su joj oči još uvek velike, kao dečje. Ali lice nabrano u bore podseća na profesora zeca koji razmišlja koju će kaznu dodeliti svojim đacima u zečjoj školi.

Miris tamjana bi nam sada dobro došao, to bi nas oraspoložilo. Ali ovog trenutka nažalost ne gori nijedan. Kada prostoriju ispune mirijade lebdećih, svetlucavih čestica, atmosfera se razneži a mozak i srce zajedno kreću na dalek put, putujući u slatkoj bujici. Tamjan ili ne, sestri nikako ne ide u glavu da određeni prostori pozivaju čoveka da bi ga preobrazili. Ova dvorana, u kojoj smo sada, veličanstvena je kao nijedna dosada koju smo videle; dišemo celim plućima, možda čak i pomalo uzdišemo što smo pozvane.

Da li primećuješ da se ovde sve dešava drugačije nego u profanim prostorijama, do poslednjeg atoma, drugačije nego na profanom vazduhu, na kom je sve zbrkano?

Pet minuta ranije, na klupi, upućen nam je već taj poziv, odgovara sestra i želi sada odmah da zna šta se događa sa onim momkom u kožnoj jakni, koji je napolju naslonjen na automobil.

Ah taj, kažem ja, to je samo Vitiko¹⁰, ali sada ne timari svog konja, nego svoj džip. Sestra uvek pada na viceve o Vitiku, otkada smo pre nekoliko decenija vodile žestoku borbu oko romana, u vreme kada smo ga čitale, i kada smo svaki razgovor završavale fingirajući da smo Vitiko ili da je Vitiko tu negde u našoj neposrednoj okolini, pa smo tako čak i telefonske razgovore završavale sa recimo: *uživaj, dakle, ovog lepog dana u blagodetima svoje kuće, ili neka se desi onako kako treba da se desi, ili neka te bog blagoslovi sada* – sve dok na kraju nismo priznale jedna drugoj, uz grohotan smeh, da su nam obema smrtno dosadne avanture viteza u kožnom odelu.

Ali ovog puta ništa ne pomaže Vitiko. Sestra je i dalje kiselog lica, neraspložena.

Ne budi tako tvrdoglava, molim te, govorim joj. Pogledaj oko sebe! Uživaj u tome da možeš slobodno da se krećeš gde god želiš! Zamisli da je hor ovde! Ne moraš da zuriš baš u otvorena usta pevača, to nikada nije posebno zanimljiv prizor. Hor se ori odozgo, iz tajanstvenih visina, poput muzike sfera. Zatim dozvoli, molim te, da ti se dopadne ako te obujmi svežina, i znaj da to nije ništa drugo do stidljiv zagrljaj anđela. Mogle bismo da živimo nekim mnogo melodičnijim životom nego što smo živele dosada, ako bismo želele, uključujući i mrtvog oca i mrtvu majku, mrmrljam preda se, jer sestra ne voli ako želim da je nagovorim na nešto, posebno ne u ime nekih anđela. U međuvremenu se okrenula i izašla na vazduh da potraži onog momka u kožnoj jakni. Krećem i ja za njom, polako, kao da mi na raspolaganju stoji sve vreme ovoga sveta, i nalazim je kako sedi na klupi. Ćutimo kao dve neprijateljice koje se i bez reči razumeju. Ubrzo nam se pridružuje Rumen, vadi

¹⁰ Vitiko (*Witiko*) je istorijski roman austrijskog pisca Adalberta Štiftera, objavljen 1865-1867. (*Prim. prev.*)

iz džepa zgužvanu kutiju cigareta, ponudi nas, palimo cigarete.

Kad biste samo znale, kaže Rumen nakon što je smeškajući se povukao dim iz cigarete. Zaista neverovatno, a vas dve pogotovo ne biste poverovale. Naginje se nazad i ponaša se kao da ovu neverovatnu priču vredi ispričati jedino komarcima. Poslušno gledamo u njega. Hajde, pričaj! Bluze nam nežno zašušte, oči veselo zablistaju, samo da uspemo da smekšamo staru odaju tajni.

Rumen tvrdi da je ova priča isključivo za Bugare, za Protobugare.

Za bugarske Bugare?

Rumen se lukavo nasmeje i pripreti nam kažiprstom. Ne bi smeo u stvari da nam ispriča ovu priču jer nas majka nije ljuljala u istinskoj bugarskoj kolevci i nismo u stanju da slušamo čistim ušima. Razočarane, okrećemo se od njega.

Ali Rumen ne odustaje, polako počinje da govori. Spominje teška vremena u kojima je bugarski narod bio pred propadanjem. (Bugarski narod se pojavljuje pred našim duhovnim očima kao buket cveća koji vene.) U to vreme je nedaleko odavde stajao već jedan manastir, ali su ga Tataari spalili do temelja. (Zamišljamo hordu koja gazi sve pred sobom.)

Usred svog tog jada, živeo je tu jedan monah koji je predvideo događaje. Žilav i odlučan samotnjak, sagradio je kolibu pored manastira i tu živeo na mrvicama hleba, tu i tamo bi pojeo komad ovčjeg sira. (Zamišljamo ludaka čupave brade, nekakvog oca Feraponta kreštavog glasa koji svuda vidi đavola.) Taj monah je polomio ikonostas da bi izvadio ikonu odatle, i to samo nekoliko dana pre nego što je manastir spaljen. (Vidimo kako cela Bugarska plamti u tatarskom plamenu.)

Vidiš, govorim sestri, lomljenje ikonostasa i vađenje ikona odatle je u stvari dobra stara bugarska tradicija koju danas mafija održava živom.

Rumen govori dalje o monahu kog su kasnije ubili zajedno sa ostalom braćom. Posle dvesta godina, tačno u dan, prolazio je na tom mestu jedan seljak preko livade, i čuo nekakve glasove.

Rumen se saginje, i dok briše nešto sa zemlje rukom u kojoj drži cigaretu, baca pogled ka nama, okrećući spuštenu glavu ukoso gore.

Šta čekaš, bandoglavi? Iskopaj me odavde! – počeo je da psuje glas koji se čuo od dole.

Seljak se prvo, naravno, na smrt preplaši, zatim se nekako dovede u red i počne da kopa. I ubrzo nailazi na crni sanduk – Rumen uzalud pokušava da pronađe reč *smola*, ali mi je nalazimo – premazan smolom. Glas koji je dolazio iz sanduka neprestano je psovao. Seljak ponese kući sanduk drhtavim rukama. Tamo je uzeo klješta, povadio eksere iz poklopca. Prvo je ugledao samo neku izvezenu maramu, ali kada ju je odmotao, pojavio se arhanđel Mihajlo. I prestao je da psuje odmah čim se našao odmotan na stolu. Seljak, budući da je bio pobožan Bugarin, odneo je istog trena ikonu svešteniku. Tačno na tom mestu gde je pronađen sanduk, sagrađen je manastir. A ikona arhanđela Mihajla, najlepša od svih ikona, visi i dan danas u manastiru.

Podižemo pogled ka nebu, osećamo se prevarenima. Da li je moguće da se vetar tek tako iznenada digao? Anđela ne vidimo nigde.

Dok završavamo sa cigaretom, pokušavam da zamislím arhanđela.

Spušta se sa neba raširenih krila, drži mač u rukama. Sa susedne klupe nestaje senka našeg oca. Vraćamo se do crkve u gušćjem redu. Rumen kupuje od monahinje ceo

snop sveća, zatim ih ubada u svećnjak ispred ikonostasa i pali ih da bi nam se konačno ukazao anđeo.

Kako ga dosada nismo primetili?

Stoji čvrst, kao drvo, na telu nekog bogataša. Na nogama zlatne udlage, na grudima oklop od zlata okićen crvenim, ljubičastim i rozikastim trakama, sa ramena mu crveni ogrtač pada u dramatičnim naborima, plava marama omotana oko besprekornih bedara, stoji obema nogama, zlatnim i blistavim, na bogatašu. Iako mu krila nisu toliko impozantna kakvima sam ih zamišljala, mač to nadoknađuje. Predivan mač, prava raskoš. Takvim mačem bismo mogle da otfikarimo bilo kome glavu, ko god nam se nađe na putu. Drži ga u desnoj ruci, podignutog visoko, da bi na prokletnika udario što većim zamahom. U levoj drži tek iščezlu dušu nekog poluživog stvorenja – smešnog, golog čovečuljka duge kose.

Tu su i dva đavola koja već rade na tome da dugačkim gvozdenim kukama izvuku telo iz njegovog čudesnog postolja, i da što pre nestanu sa plenom na dnu crvenog, užarenog pakla. Figura sa kozjom glavom pokazuje prisutnima nagomilane dragulje u džaku koga drži otvorenim. Rođaci i čeljad, odeveni raskošno kao i njihov gospodar sa tek iščezlom dušom, gledaju zaprepašteni sve što im se odvija pred očima.

Dok posmatram prizor i tonem sve dublje u slici, počinjem da slutim kako bi taj bogataš mogao da predstavlja možda baš Tabakova, iako to u stvari nije moguće jer je Tabakov za vreme doručka još ćaskajući šetkao među nama. Pogledaj, govorim sestri i skrećem joj pažnju na sličnosti. Ona me pogleda namrštivši čelo, ali ništa ne govori.

Čak mi se i rođaci na slici čine sve poznatijima. Raskošnije su odeveni i imaju drugačije frizure od onih štutgartskih Bugara kojih se sećam iz šezdesetih,

sedamdesetih i osamdesetih godina. Samo što vreme ovde protiče na drugi način. Drugačije nego što smo navikli, Juče, Sutra i Danas neprestano menjaju mesta. Sestru i mene su već odavno upisali u ovu sliku, iako se još uvek osećamo pune života, pune snage, daleko od toga da bismo mogle biti puki odrazi na slici.

Tabakova supruga, Lilo, na primer, vodi kolo zaprepasćenih, ali joj nokti naravno nisu nalakirani i nema onih njenih merlinmonro lokni, nego je u vezenom zelenkastozlatnom ogrtaču koji joj pokriva kosu. Malo dalje od nje stoji devojčica mrkog lica, niko drugi to ne može biti do njihove strašne ćerke, pa čak je i komična pudlica tamo, desno na slici, iskače iza jednog stuba. Od ostalih štutgartskih Bugara prisutno je još najmanje dvoje – da, da, sestrice, pogledaj, to je Cankov, nesumnjivo je to Cankov, vlasnik kupleraja, a pored njega njegov prijatelj Gančev, zakupac auto-salona u Olgaekeu. Samo naš otac nije tu, a ni naša majka, možda zato što se nikada nisu udvarali Tabakovu, nisu mnogo davali na njegovo bogatstvo, nikada mu nisu ni zavideli. Mada ih možda nema na slici zato što naprosto nemaju šta da traže na jednom ovako svetom mestu.

Kakav dan! Pred nama se pojavljuje celo društvo štutgartskih Bugara, zajedno sa ženama i decom, samo naši majka i otac nisu tu.

Crni džip je nestao, niko ga nije video kada se odvezao. Momka u kožnoj jakni takođe nema. Vozilo je nestalo potpuno i apsolutno, kao da ga nikada nije ni bilo. Livada je kao živa, intenzivno zelena i krepka, kao da će u trenu progutati sve što nije livada i pretvoriti sve u livadu.

Okrenimo se, predlaže sestra, i pođimo za njim! Rumen ne razume o čemu govori, nije on video nikakav automobil.

Bašte

Parkirali smo „daihacu“ nasred Arbanasija. To što smo malopre doživeli, seli se u Nestvarnost. Nakon dva neuspela pokušaja nailazimo na gostionicu sa baštom koja nas dočekuje dobrodošlicom. Pošto je vreme ručka prošlo, upozoravaju nas da pripremanje jela može da potraje. Sestra odlučuje da ode do prodavnice u blizini, a Rumen nestaje u unutrašnjosti lokala, verovatno će pokušati da pročavrlja sa konobaricom.

Terasa gostionice je u stražnjem delu zgrade, ali se čini kao da lebdi nad dolinom. Dolinu ispunjavaju pro hladne senke od kojih zadrhtim, skidam sestrinu jaknu ostavljenu brižljivo na naslonu stolice, baš onako kako je od majke naučila, i oblačim je. Sedim uvučenog vrata i hladnih prstiju, posmatram malog pauka koji mili na rukavu jakne.

Gledam iznad pauka u daljinu, prizor je zaista drag i sreden – glomazna, visoka brdašca obrasla šumama nemih i krševitih vrhova, zelene livade, puteljci koji se vijugaju kao na srednjevekovnim panelima. Ali kada pogledam dole, vidim zbrku i kaos. Raspadnute drvene šupe, zardale rezervoare za vodu, plastične cirade, olupine od automobila obrasle korovom i travom, čabrove iz kojih štrče osušeni strukovi bilja, deformisane kante, jedan radioničarski sto sa testerom, razlupane špalire, razbacane i zaboravljene igračke, kućicu u kojoj su verovatno živeli zečevi. Iza toga se vidi parcela nekog bogataša. Tamo je sve sređeno, čisto, bašta tek zasađena, masivna kuća od prirodnog kamena sa drvenim balkonom tek renovirana. I plavi rubovi bazena u obliku bubrega, nebesko plavi, na čijem porubljanju još teku radovi.

Iznenada osetim žal za belo-plavim prugastim ten-dama. Naš mali balkon u Degerlohu, koji je isto tako leb-deo nad baštom u stražnjem delu kuće. Posmatrajući sa tog mesta, zbunjujuća je bila količina raznolikosti kojom su živeli ljudi na tih manje od stotinu kvadratnih metara. Sa leve strane komšija koji se iz hobija bavio baštovan-stvom i automobilizmom, garaža i okolina garaže su mu bili prepuni svakojakih delova i oprema, isto takva zbrka i haos, mada ne bugarski nego promišljeni, švapski, tvrdo-korni haos. Leje ravne kao strele bile su oivičene šuškom, zimi pođubrene. Sve izbočene grane kruške bile su podu-prene, leti je drvo bilo otežalo od voća a zimi, čak i pod ledom, postojano stajalo na mestu. U snovima me je to drvo proganjalo u liku starca sa bezbroj ruku, koji mi je pretio klataći rukama i otresajući sneg sa njih, a ponekad bi čak i iznenada potrčao, dižući visoko svoje grane.

Direktno preko puta se nalazila baštenska kućica nad koju su se nadvile grane jedne vrbe, i kamena bašta uređena prefinjenim ukusom, iz čijih su pukotina klijale asketske biljke koje u Degerlohu niko nikada nije video, i penjale se, vijugale gore na kuću. Uz to je rasla tu i jedna džinovska jela, koja je za vreme oluja šuštalala kao da je u komunikaciji sa svojim sestrama u Švarcvaldu. Šljunko-vita staza je okruživala besprekora travnjak na kom su leti stajali sto i stolice od pruća, za goste koji su sedeći ovde zveckali kafenim šoljicama i tanjirićima. To je bilo podru-čje vladavine crnog mačora po imenu Šnif, ležernom kao lav. Naš jazavičar je bio u podređenom položaju u odnosu na njega od samog početka, jer kada je Šnif prvi put prešao na našu teritoriju da ga stručno oceni, odmah se bacio na leđa.

Uočljivo su bile različite čak i tri baštenske kućice u ta tri dvorišta. Komšija sa leve strane je imao svrsishodnu kućicu za alate, a naša kućica je bila filigranske strukture,

sagrađena od tankog crnog granja, sa klupicom koja ju je obuhvatala kružno, bila je obrasla mahovinom, vlažna i potpuno prazna ako ne računamo fino istkane paukove mreže po ćoškovima. Blizu njih su čekali crni paukovi, čija su tela bila možda veličine zrna graška, ali smo ih nas dve u dečjoj mašti zamišljale da su veliki kao dlanovi, pa smo zaobilazili kućicu. Drugi komšija je u bašti imao neku otmenu stvar na drvenim nogama, pokrivenu ravnim krovom koji je sa prednje strane bio blago savijen, a unutrašnji zidovi su bili obloženi vlaknastim drvetom koji je bio otporan na vremenske uslove. Jedini ukras je bio mozaik koji je visio unutra, na kom se video grčki frulaš lakih koraka, čije je skakutave korake nažalost kočila linija tipična za crteže iz pedesetih godina, stidljivo povučene oker, bleдозелene i sive linije izmešane s bledunjavom crvenosmeđom.

Iza kamene bašte, na parceli koja se više nije graničila sa našom, čovek bi pomislio da se rat još uvek nije završio: talasasti lim i žičana ograda oko šupe i oskudnog prostora na kom su se kretali zečevi i kokoške, jer Šnif i Šnaks bi inače veoma rado pošli udruženim snagama u lov na toj teritoriji.

Sve dok je našem ocu bilo dobro, sestra i ja smo se takmičile koja će od nas dve uveče da mu ispriča o pustolovinama neobičnog para. O tome kako su Šnif i Šnaks svakodnevno zajedno osvajali obadve bašte svojih gazdi, mačor dostojanstveno i odmereno a jazavičar marljivo, s lepršavim ušima. Jedna neobična predstava ponavljala bi se svakih nekoliko dana: Šnif bi se popeo na gredu i ukočeno gledao odatle prema dole, a Šnaks bi mu se oprezno približavao, puzeći na stomaku kao neka foka. Pri dnu grede bi legao kao da se predaje, na kratko bi bacio odvažan pogled prema gore, zatim bi ponovo oborio pogled na tlo, i samo se po trzajima njegovih ušiju moglo naslutiti da budno

osluškuje. Onaj što sedi gore na gredi je Staljin, objasnio nam je otac nekom jezivom veselošću, zatim je prekrstio ruke i napravio grimasu: nedokučivi staljinistički izraz lica. Tada bismo počele da ga golicamo sve dok nije ispružio kandže i opsovao na ruskom, a onda bismo cičeći poskočile u stranu.

Na jednoj fotografiji nazubljenih ivica vidi se otac kako sedi na ogradi našeg balkona, mlad, vitak, pun života, sa sjajem u očima i pobjedničkim osmehom na licu. Ni traga turobnosti na njegovom licu. Ne može mu niko ništa. Izgleda kao neki zavodnik koji namerava da gradi dugu karijeru u toj oblasti. Čini se da klati nogama i da nimalo ne haje na to da bi mogao da se prevrne. Ispred njega glomazna pletena dečja kolica ispod čijeg krova provirujem ja, znatiželjna da saznam ko to tamo fotografiše, ali već sa mrzovoljnim izrazom lica osobe koja ne voli život. Tendu tada još nismo imali.

Bazen niko nije imao u okolini. Verovatno je prvi privatni bazen za plivanje u Štutgartu imao Tabakov, u bašti svoje kuće u Zilenbuhu. To nije bila zanatska kuća kakvu smo mi tada imali, nego kuća od masivnog kamena sagrađena na prelazu veka, sa uglednim predvorjem.

Bili smo pozvani na svečano otvaranje i trebali smo da poneseimo kupaće kostime. Vozili smo se kroz šumu, u pravcu televizijskog tornja, a naši roditelji su sve vreme ogovarali bombasti kič koji nas je očekivao kod Tabakovih. Tada su još gajili zajedničke nenaklonosti. On se dobro zabavljao kada je ona imitirala Lilo (*né¹¹ Wehrle*, govorila je u tim prilikama, a mi deca smo je krivo razumeli, pa ja ubrzo postala *Neverle*); dakle *né Wehrle*, ili *Neverle*, kraj rečenice je uvek otezala, posebno svoje venčano prezime,

¹¹ *Né* je izraz za devojačko žensko prezime. (*Prim. prev.*)

koje je izgovarala neprirodno visoko u cilju što otmenijeg zvučanja – ona je bila omiljena meta naše majke koje je majstorski umela da oštri jezik na svojim drugaricama.

Lilo je inače imala prirodan visok glas, ali se trudila da govori još i od toga više, za oktavu dublje i pre svega otežući, što je delovalo uznemiravajuće na one koji su je slušali. Volela je duže rečenice, a nakon prvog ili drugog dela rečenice elegantno bi zakrivila prema dole – pri čemu je uvek zvučala kao da je iznenada dobila grip – , a onda bi neočekivano opet povisila ton. Govoriti visokim tonom je bilo nepoželjno, posebno među ženama. Takav govor je specijalnost Bugarki. Švabice se nikada nisu umarale kada je trebalo da se prepričavaju grozne priče o Bugarkama. Zbog škripavog glasa kojim su govorile, i oštrog načina izražavanja emocija, beskrajno su ih omalovažavale, posebno naša majka, koje je bila mnogo ponosna na svoj prirodno dubok glas, razgrizen i upropašćen od cigareta.

U kući je vladalo veselo raspoloženje, neki gosti su već bili pristigli, verovatno je i Tabakov junior u to vreme još bio živ, mada se ne sećam da je tada bio prisutan. Nas dve smo bile još relativno male, sestra je znala već da pliva a ja sam još morala da se držim za svoju gumenu životinju. Stigli smo sa gumenim labudom i jazavičarem na naduvavanje. Lilo je dočekala goste u lepršavoj haljini i bolero jaknici – san snova u ružičastoj, krem, žutoj i tirkiznoj boji, sa mnogo zlata oko vrata i ručnih zglobova; nama deci je provukla prste kroz kosu savršeno nalakiranim noktima i dala nam po poljubac (bila je jedini stranac od kog mi je tako nešto prijalo, dok je sestra takve prepade uzimala generalno s blagom popustljivošću).

U bašti je sve izgledalo kao da ste u Americi. Holivudske ljuljaške postavljene oko plavog pravougaonika, okićeni ukrasni stolovi koji spremno čekaju goste, a kolica za serviranje pića na točkovima gura jedna vila u keceljici i

kapici. Čim bi se okrenula, videla se ogromna bela mašna koja je koketno visila preko njene guzice. Mene je ipak najviše zainteresovala pudlica. Bela kao sneg, sa dva crna oka kao dugmad koja se kriju u debelom krznu i čudesnom krunicom na glavi. Kovrdže su joj izgledale sveže okupane i fenirane. Šeri je imala i svetlucavu ogrlicu oko vrata i ponašala se kao prava dama, zato niko nije ni pretpostavio da je muško. Pošto je naš jazavičar umeo da izađe na kraj sa svim vrstama pasa, bilo nam je dozvoljeno da ga povedemo sa sobom. Ali Šeri je svaki put uznemireno lajala na njega i sva bi ustreptala, drhtala mu je čak i krunica na glavi dok je elegantno poskakivala svojim nakovrdžanim nožicama. Jazavičar ju je gledao zbunjeno i mahao repom. Ali posle dva minuta je staro prijateljstvo opet bilo obnovljeno. Šnaks bi se bacio na Šerinu zdelicu i popio svu njenu vodu, a onda bi krenuli u jurnjavu po celoj bašti. Želela sam da budem treća u toj savezničkoj ekipi, ali dve životinje me nisu ni pogledale. Uprkos mnoštvu gostiju, Lilo je primetila da sam tužna i uzela me – zveckavo-zlatna, slatko-mirisava kraljice mog srca, kako mi nedostaješ! – u krila.

Cankov je već sedeo na ivici bazena. U bademantilu, papučama i šorcu. Oko njega, članovi njegove nesrećne porodice. Blizanci, koji u to vreme još nisu bili pitomci internata u Zalemu ali su već bili pripremani za to, bili su odeveni u tamnoplave blejzere sa zlatnim dugmadima. Supruga, u kostimu vatreno crvene boje. Ruke je držala na potiljku svog muža kao da hoće da ga izmasira, ili kao da želi svima da saopšti da je on, eto, samo njen. Iako to tada baš i nije bilo tako. Cankov je živeo odvojen od svoje porodice, u jednom apartmanu sa svojom najdražom kurvom, i svi su to znali. Porodicu je retko viđao, suprugu je mrzeo, i mnogi se tome nisu ni čudili, uprkos tome što je većina

gledala na njega sa nekom vrstom mešavine zavisti i gađenja.

Cankov je rado pokazivao svoje maljave grudi, pušio cigare, lupao dlanovima po butinama dok se smejaio i voleo nesmetano da jede beli luk, u takvim količinama koje ostali Bugari, koji su vodili računa o svojoj reputaciji, nikada sebi ne bi dozvolili. Njegova žena je važila za skroz-naskroz opaku i zlu osobu, a o Cankovu se ipak mislilo da ima i svoju dobru stranu, mada opipljivih dokaza za to nije bilo. Činjenica je bila da je imao javnu kuću, kojom je upravljao iz jednog bara. Bavio se osim toga i krijumčarenjem, novac je nosio sa sobom u debelim svežnjevima i veoma ga je zabavljalo da novčanice u velikim apoenima prebrojava javno. Čim bi mu se Tabakov približio, Cankov je postajao nervozan. Obuzimala bi ga razdraženost, počeo bi da govori glasnije, bez sumnje zato što je Tabakov imao više novaca i lepšu ženu. Našeg oca je nazivao doktorčićem, i ponašao se prema njemu kao prema svom miljeniku čiji je on lični zaštitnik. Inače je svoje kurve redovno slao njemu u ordinaciju.

Bilo je nečeg krajnje neobičnog u tom Cankovu, nečeg o čemu se počelo govoriti tek nakon njegove smrti koja ga je zadesila u četrdeset petoj, kada je tresnuo svojim „folksvagen karman džiom“ u stub. (Bio je drugi Bugarin na koga je došao red.) U dnevnoj sobi njegovog apartmana, u koju nikad niko iz njegove porodice nije stupio, bila je ugrađena kompletna biblioteka s velikim delima devetnaestog veka: Gete, Šiler, Kant, Hegel. Sva ta velika imena stajala su poređana u kompletnim izdanjima. Niko nije ni slutio da bi njega knjige mogle da interesuju, jer jedva da je znao i da čita, čak je i sopstveno ime pisao sa velikim teškoćama. Ali knjige su bile od drveta. I to nije ni bilo sve. Kada biste izvadili Šelingovu „Filozofiju prirode“, tu mrkorcrvenkastu lažnu knjigu sa zelenom zaštitnom folijom

koja je izbliza gledajući izgledala kao da su je utrljali pastom za cipele, ukazala bi se pred vama jedna rupa preko koje ste mogli da virite u Cankovovu spavaću sobu.

Sto prekriven crvenim stolnjačićem s resama, na njemu korpica za hleb. Rumen i sestra su se vratili. Kako je moja sestra brižna! Odmah mi masira leđa, da me ugrije. I ni reč ne progovara o tome da bih mogla da joj vratim jaknu, iako se čini da će ubrzo zahladneti.

Da bi nam svima bilo toplije, organizujem takmičenje plavuša. Rumen se u međuvremenu tako dobro snalazi među štutgartskom bugarskom rodbinom, kao da je odrastao među njima. Sestra postavlja za našeg Pariza trojku koju čine slanik, bibernik i posudica za ulje, zatim nam predstavlja te osobe kao u pozorištu lutaka: mnogopoštovana publiko, dozvolite da vam predstavim Cankovu ženu, zatim ženu koja je sebe naziva našom majkom i na kraju – molim aplauz! – nadasve popularnu damu Neverle!

Neobičan je napor uskrsnuti tri mrtve plavuše sa svim njihovim neobičnim gresima. Još neobičnije je iznenada tako mnogo govoriti o našoj majci koju godinama već nismo ni spominjali.

Kada govori o našoj dragoj Neverle, sestra takođe pada u ekstazu, potpuno isto kao i ja. Rumenu bukvalno krene voda na usta od njenih priča, čim sestra zamaše pred njim čarima te žene koja u stvari nije ni mrtva, eno je, malopre je izašla iz bazena i trese vodu sa svojih lokni. Iznenadujuće je što je kod nje u stvari sve bilo veštačko (bila je više veštačka od druge dve), a sve je delovalo kao prirodno. Neverle je ostavljala utisak da je rođena sa crvenim, lakiranim noktima. Sve tri žene su imale trajne frizure, ali je samo našoj Neverle dobro stajala, samo je njoj u potpunosti odgovarala, i pametno je uradila što se držala te frizure celog života. To što je kod Cankove žene

izgledalo kao žutom bojom premazan beton, kod naše favoritkinje je blistalo poput neuništivog sjaja. Ona je bila najkovrdžavija plavuša našeg detinjstva, ništa nije bilo na njoj neukusno, mada su joj gležnjevi na nogama bili neosporno debeli (tu malu falinku smo sa lakoćom prihvatile, čak volele, kao da su to bile dve zanosne otekline koje su čuvale i štatile njene tanke koščice u nogama), nikada nije delovala neotesano, iako su oko njenih zglobova zveketali zaista neotesani privesci.

Naša majka je bez sumnje imala najelegantnije noge od te tri žene, duge i vitke, ali kakve je koristi od njih imala? Imala je i najbolji nakit, ali čemu joj je to poslužilo? Bila je i pametnija, ali čemu pamet ako čovek ne postaje ni mudriji ni bolji? Noge Cankove žene bolje da ne spominjemo, jer su bile mršave i suve, ko god ih je video, brzo ih je zaboravljao. Ni pamet kod nje niko nije primetio. U šta god bi se uplela, to bi loše završavalo, krenulo bi po zlu, iako je u kasnijim godinama usporila s time, jer je alkohol počeo polako da je uništava. Sve zlato kojim je kitila vrat i uši, svi ti veliki komadi svetlucavog dragog kamenja, samo su budili sažaljenje prema njoj: kako jedna sitna osoba poput nje uspeva da na sebi nosi sav taj besmislen teret?

Na naše veliko iznenađenje, Rumen staje u odbranu naše majke. Budući da je pravi kavaljer, ne dozvoljava da se loše govori o bilo čijoj majci. Na spominjanje naše majke reaguje podižući obrve uvis, iz poštovanja kojeg oseća prema njoj. Ta žena je veoma čudesna, veoma pametna, govori Rumen, iako ju je video samo na nekoliko fotografija, a nas dve verovatno ne znamo dovoljno dobro kakva je bila naša majka.

Ali i te dve druge žene su bile majke, kažemo mu nas dve sestre u horu, ali Rumen strogo odgovara: ali to nisu bile vaše majke.

U znak da je ta njegova odluka konačna, uzima čačkalicu i zabada je u jednu od rupica na biberniku. Mi se smejemo, možda čak i malo preglasno, želeći da dokažemo da nismo sitničave kada neko u našem društvu zbija prljave šale.

Gore kruže dva sokola. Nadvijamo se nad tanjire umornih vratova. Dan je bio dobar!

Ispred zgrade opštine, nedaleko od našeg automobila, parkira se džip sa zatamnjenim staklima. Da li je to isti onaj od malopre? Sestra misli da jeste. Skupljenim očima pregledava teren, kao neki detektiv. Stotinu načina i mesta da se čovek sakrije. Nisam sigurna da je to baš onaj džip od malopre, deluje mi sada mnogo manji, mnogo bezazleniji. Osim toga nigde ne vidim ni momka u kožnoj jakni.

I šta bi uopšte hteo (sestra nije u stanju da objasni jer objašnjenje i ne postoji) od mene, od sestre ili od Rumena neki lik odeven od glave do pete u kožu, koji se igrom slučaja oslanja na svoj auto upravo onda kada mi obilazimo neki manastir?

Crna kućišta

Noćas je izostala kiša, pa ipak ne mogu da zaspim. Verovatno nisam ni raspoložena za spavanje. Ne pomaže ni čitanje ovog puta, pogotovo što je svetlost lampe na noćnom ormariću preslaba. Ponela sam sa sobom okrutnu ali izvanrednu knjigu „Koba Strašni“, o Staljinu, iz koje uzimam rečenicu *Smeh treba da je utihnulo najkasnije sada* kao opomenu da odložim konačno knjigu za danas. Ove noći mi neće više biti od pomoći. Ako uveče uzmem neku knjigu od Martina Amisa u ruke, najčešće je ne zatvaram do jutra, dok je ne dovršim. Kasnije je opet pročitam, u nekom mirnijem tempu. Ali ove noći mi divljaju u glavi razni očevi i sinovi, Tabakov i njegov mrtav sin, Staljin i njegov sin koji je žrtvovan, ubijen pored bodljikave žice nekog nemačkog logora, Cankov i njegovi sinovi-blizanci kovrdžave kose, zatim naš otac i njegov fantomski sin, treće njegovo dete, nama nepoznato.

Frivan smeh spreman je da izbije iz mene. Šta bi bilo kada bi brkovi zamenili mesta i majčica Hitler zavladao Rusijom a tatica Staljin Nemačkom – fuj, đavole jedan, grgoćem od smeha, zatim se iznenada prebacim na drugu stranu kao da me je udarila struja.

Ali sada bi bilo bolje da se smirim i da uzimam jednu po jednu stvar.

Prvo, Tabakov. Tabakov i njegov ludi plan koji nas je doveo u Bugarsku. Onaj Tabakov kog smo svi mi potcenili jer je veličanstveno meso njegove žene uvek bilo u prvom planu, a on uvek ostajao sakriven iza nje. Pritom je upravo on bio taj koji je uvek povlačio konce u pozadini. Takođe i porodične konce, još tamo u Zilenbuhu, u to sam sada već sasvim sigurna. Tabakov je svima nama pokazao kako

treba preživeti; nehajno nam je demonstrirao za šta je sposoban jedan inače slabunjavi Bugarin ako uzme konce u svoje ruke, čak iako su mu za to istorijski uzori davali i te kako mnogo primera.

Da je Tabakov bio zainteresovan za istoriju ili književnost (što nije bio), onda bi njegov plan mogao da ima dva uzora: mrtvačke povorke kroz celu Evropu koje je organizovao Filip II. Španije da bi svoju raštrkanu rodbinu prevezao u El Eskorijal, i transport prve Geringove žene Karin iz Švedske za Karinhal.

Crne povorke širom Evrope, udarci kopita, škripa točkova, oblaci prašine na horizontu, miris znoja okićenih vranaca, seljaci sa skinutim kapama duž puteva, glasnici na kulama, crkvena zvona, počasne ličnosti u crnim plišanim kaputima i zlatnim lančićima na gradskim kapijama; tri stotine godina kasnije buka motora, bakljada, zastave, uniformisana pratnja sa podignutim rukama, venci uzdignuti u vis, gradonačelnici odlučno mašu rukama, sonorni zvuk iz radija koji obznanjuje nepokolebljivu vernost kao vrlinu Severa.

Svi su mrtvi, mnogo mrtviji nego što se mislilo da bi mogli biti, mrtviji nego što je bilo najavljeno i obećano.

Taj Tabakov, koga tako dugo nismo primećivali, taj svojeglavi čovek, izmislio je svoju ličnu mrtvačku povorku, radeći pritom za sopstveni račun, kao što je i sve ostalo radio. Bilo mu je zabavno da izradi sve pojedinosti, do najsitnijih detalja. Odredio je plan puta, izabrao hotele koji su trebali da prime povorku na noćenja, pregovarao s vlasnicima limuzina, pregovarao sa vlastima u Štutgartu – i tu me opet spopadne kicotanje: na samu pomisao o tome kako se Tabakov probija u prostorije državne kancelarije u Štutgartu, zatim sreće tamo premijera naoružanog oštrim mlečnim zubima i kreće u pregovore sa njim, tokom

kojih nadmenog gospodina pretvara u vernog psića, sve me to nagoni da se zavrpoljim i bacim opet na drugu stranu.

Glavo usijana, smiri se!

Ali da nastavimo sa Tabakovim, jer imao je on i neka druga svoja junačka dela. Pregovarao je i sa mitropolitom u Sofiji, tim ozbiljnim čovekom, kog se brzo rešio uz pomoć jednog masnog priloga, razgovarao je i s još nekim drugim sveštenicima, odredio groblje, pobrinuo se za vence, za lokal u kom će biti daća, pripremio naravno i skice za grobne spomenike. Pritom je najviše teškoća imao zbog nesposobnosti zidara i kamenorezaca.

Ha!

S birokratama je naš čovek lako izlazio na kraj, u svih pet država kroz koje se prolazilo, ali s bugarskim zanatljama nije. Posao se teglio od jednog napada besa do drugog, a Tabakov je više puta prisilio ljude da poruše ono što su već sagradili, sve to s betonskog temelja.

Osnovna zamisao spomenika je bila u sledećem: na dan uskrsnuća, kada će sve duše štutgartskih Bugara uzleteti istovremeno iz svojih kućica-urni k nebu, prvo će imati da ugledaju snežne vrhove planine Vitoše. Tabakov je celu stvar zamislio baš sa snegom, iako na Vitoši u novije vreme retko pada sneg, a u nekim budućim vremenima verovatno uopšte neće padati.

I još nešto: pošto se kod Tabakova uvek sve vrtelo oko Amerike, u njegovim religioznim predstavama je strogoću ortodoksnog miljea, u kom je odrastao i bio vaspitan, nadvladala neka detinje utešna verzija vere u kom je sve bilo ružičasto i svetloplavo kao što su njegove holivudske lju-ljaške. Prilikom večere u *Principe di Savoia*, Tabakov nam je izneo na svom hrapavom glasu zamisli o vaskrsenju: lagani uzlet, nežni oblaci na nebu i bog koji dočekuje duše u

ružičastoj odori. Vratašca na kućicama za urne će se otvoriti, kao i poklopci na urnama, zatim će ono malo mrvica što je ostalo poleteti ka nebu, pretvarajući se usput u nova, lagana tela. Među njima će biti i on sâm, jer će tada već i on biti odavno mrtav, i biće naravno vođa njihove ekipe, kapiten.

Staljin se bolesno plašio letenja. Leteo je samo jedan jedini put, u pratnji sedam borbenih aviona, i sedeo je tada zgrčen na sedištu, bled kao krpa.

Okrećem se na drugu stranu, ali ovog puta izostaje kikotanje.

Možemo da zaključimo da Tabakov ništa nije znao o čuvenim putovanjima mrtvih kostiju iz prošlosti. Plan kog je skuvao i smučkao, nije bio ništa drugo osim modernog neznamništa bučkuriša. Uprkos tome naš se nedužan čovek osećao kao pravi pionir u oblasti koju je zastupao. Melanholičnog Španca koji je nekada davno vladao ogromnim carstvom, poznavao je možda samo površno i izdaleka. Geringa je poznavao bolje. Debeli rajhsmaršal u kožnom kaputu i čizmama je verovatno živio još poprilično živahno i njegovim mislima, i to u najrazličitijim kostimima, između ostalog i sa jednim alpskim šeširićem na glavi. Ali o njegovoj Švedanki Tabakov ništa nije znao. Zato ga nije ni brinulo što su ta dvojica muškaraca poduzimali slične akcije sa povorkama, mada u daleko pompeznijim izdanjima.

Crna. Ta mrtvački elegantna boja univerzuma.

Naravno, i Tabakov je izabrao crnu boju. U Americi je zavoleo udobnost predugačkih limuzina (sutra moram da pitam Rumena kako je moguće da te limuzine opstaju na četiri točka i ne propadnu do betona, budući da im je sredina prazna). Jedanaest duguljastih crnih limuzina sa zavesicama u boji tamnog uglja i sa lukavim ešerovskim šarama, osam dana sam razmišljala o njima. Limuzine, na

čijem su prednjim bokovima treperele bugarske i nemačke zastavice, krenule su iz Štutgarta. Ne računajući vozače, u njima je bilo otprilike četrdeset osoba. Na čelu kolone su bila još dva duža i pre svega glomaznija vozila, specijalni modeli sa ukrasnim poklopcima umesto uobičajenih glatkih krovova, naprosto kao krune povorke.

Razrogačile smo oči kada smo prvi put videle ta vozila! A postojao je ipak i neki istorijski uzor kog je sledio. Jer kasnije smo saznale da je Tabakov veoma voleo argentinskog pevača Karlosa Gardela, gotovo ga je obožavao, i jednom prilikom je video u nekom ilustrovanom časopisu fotografije sa njegove sahrane u Buenos Airesu.

Avenida de Majo je bila crna od ljudi. Nasred te gomile osmopreg vranaca okićenih perjanicama koji je vukao kočiju poput ogromne duguljaste kutije bombona – s mrtvačkim poklopcem. Crnim, naravno crnim. Mada to nije bilo sve. Kočije su bile prekrivene ornamentima, sa strane su bile zastakljene i izgledale kao da su ih posuli crnim šećerom. U unutrašnjosti je bila smeštena podosta oronula argentinska Trnova Ružica koju su vozili u pratnji gomile ožalošćenih prema groblju La Čakarita, ka privremenom počivalištu gde će verovatno spavati narednih hiljadu godina.

Gardel je za Tabakova bio izuzetak. Vaskrsenje svog omiljenog pevača nije zamišljao kao ostale, da će uzleteti, nego ga je smatrao više nekim pevajućim čudom. Gardel će ustati iz otvorenog kovčega sa raširenim rukama i sa pesmom *Mi Buenos Aires querido* na usnama. Isuse bože, kako nas je Tabakov mučio tom pesmom! Pevao ju je i zuzukao baš u svakoj prilici, štaviše nije ni falširao, iako smo se bojali toga svaki put kad bi započinjao pevanje.

Mada ko zna, možda je Tabakovljeva zamisao o pompeznoj sahrani poticala iz nekog sasvim drugačijeg

doživljaja, možda iz vremena mladosti, a smrt njegovog omiljenog Gardela je mogla da bude samo neki romantični dodatak. Tabakov je kao dvadesetpetogodišnjak imao priliku da doživi sahranu tadašnjeg u narodu omiljenog bugarskog kralja u Sofiji. Boris III je umro 28. avgusta 1943. godine od srčane bolesti, još je bio mlad, tek mu je bilo četrdeset devet godina. Dve nedelje pre toga se vratio iz Berlina, iz jedne dramatične državne posete. Zato se među Bugarima odmah pojavila sumnja da ga je Hitler otrovao. Čak i dan danas čvrsto veruju u to iako nikakav dokaz u vezi sa time nije isplivao, pa ni Hitleru nije bilo u interesu da umori nekog ko mu je bio manje-više uslužan saveznik.

Bugari su skloni tome da na osnovu nekog sitnog detalja izgrade neke ogromne teorije, u ovom slučaju zamršenu teoriju ubistva: kralj je u Berlin otputovao u civilnom odelu, ne u uniformi. Time je hteo da demonstrira svoju političku taktiku, nameru da svoje vojnike drži podalje od rata. Hitler ga je dočekao u mračnom raspoloženju, a tako ga je i ispratio. To je možda i bilo tako, ali za ubistvo ipak nije dovoljno. A Bugari su skloni da zaborave i to koliko je Hitler u stvari cenio Borisa.

Kralj Boris III je bio omiljen u bugarskom narodu. Bugarska je na osnovu saveza sklopljenog s Nemcima prisvojila dosta velike teritorije, bez borbi. Zbog toga su Borisa slavili kao ujedinitelja carstva. Osim toga je njegov stil vladanja važio za manje despotski od njegovih prethodnika. U Sofiji se povodom njegove sahrane okupilo mnogo više ljudi nego ikada pre. Među njima i Tabakov.

Taj veliki dan žalosti opevan je i u pesmama. Narod je plakao, čak se i nebo smračilo, lilo suze, gorke kapi padale su na kovčeg voljenog kralja, koji nije više bio u prilici da odbrani svoju zemlju od nesreće u koju je padala.

Tabakov nam je jednu od tih pesama odrecitovao napamet, oči su mu pritom blistale od ganuća, ispružena ruka grabila je vazduh a prsti su mu se otvorili kao da je upravo iz njih iskliznuo krajičak odore cara koji se već o-davno preselio u mit.

Kompletno ukrašavanje obe limuzine je Tabakov smatrao verovatno preteranim, zato je ostao samo pri specijalnoj izradi krovova. Sâm pogled na te krovove je izazivao ogovaranja, nismo stigle ni da se osvestimo od iznenađenja kada smo ih ugledale, već su priče krenule. Ja nisam do-duše učestvovala u njima, jer meni je ceo poduhvat bio simpatičan od samog početka.

Simpatičan, sada je zapravo vreme da protresem jastuk i pronađem idealnu poziciju za spavanje, pa da zadremam konačno, *simpatičan*, baš lepa reč, idealna da je prenesem na onu stranu, ili je možda bolje da se odlučim za neku drugu, neodređeniju tra-la-la melodiju? – Ne, simpatičan je u redu, zašto da ne, ta reč će me prebaciti preko svih pustinja, simpatična Bugarska, simpatičan Rumen, simpatična sestra, simpatičan Dimitrov, Živkov, Cankov i ko zna ko i šta sve još –

Ne, ne ide, kosti mi jednostavno ne daju da zaspim, tako su loše posložene da se pri svakom pokretu ili okretanju neka koščica prepreči i ne bude mi udobno. Nema mi druge osim da upalim svetlo i uzmem knjigu u šake. Bolje da se smejem zajedno s Kobom nego da osećam kako me sopstvene kosti probadaju.

Negde u daljini zavijaju napušteni psi, svaki njihov lavež zvuči kao da je stigao najzloslutniji čas univerzuma, vreme bespomoćnosti i ranjivosti, i budni su još samo pojedini nesrećnici ili poneke ushićene jedinke kakva sam i ja. Očajna svetla lampi u mrkloj bugarskoj noći koje su se

ranije ulivale u Staljinove duge noći u kojima su mučitelji i dželati, Staljinove slike i prilike, kucali na vratima.

I danju i noću budite spremne na strašni sud, govorila nam je svojevremeno neprestano naša švapska baka, inače će vas iznenaditi, zateći će vas nespremljene. Ali strašni sud, na koji se pobožna baka spremala, ni u kom slučaju nije bio Staljinov krvnički, nego neki bezazleni, veseli, oslobađajući sud. Čak je i nežnost kojom nas je gladila po glavi dok nam je govorila na taj način, potvrđivala da nemamo čega da se bojimo.

Kod prvog hapšenja hemija tela proizvede jednu neočekivanu količinu toplote – čovek *gori, kuva se*, kaže Amis tragom Solženjicina.

Hladno mi je a ovaj tekst uopšte ne pomaže da zaspim, sklanjam dakle knjigu, gasim svetlo.

Crnilo.

Naša povorka je i na svetlu dana izrod noći. Kada padne noć, nestaje u garaži nekog velikog luksuznog hotela ili u stomaku nekog trajekta, a preko dana se opet pojavljuje. Nije se moglo zaviriti ni u jednu od dve limuzine koje su bile na čelu kolone: stakla su zatamnjena. Sa dobrim razlogom. Tovarni prostor je bio mnogo manje iscifran nego što bi se moglo pomisliti, manje lakovanih i bakrenih podloga nego što bi bilo očekivano – pre bi se reklo da je ličio na neku pomoćnu halu u kojoj je zasedala delegacija tribunala Ujedinjenih nacija u Srebrenici. Zemni ostaci pokojnika stajali su na jednostavnim drvenim postoljima, transportovani su hermetički zatvoreni u crnu plastiku, neke vreće su bile gotovo prazne i mlohove a neke sasvim pune. Iznad svakog od njih je visila po jedna zavarena providna torbica za potrebne dokumente. Većina rođaka, oni koji su se odlučili da krenu na ovaj put, nije nikada morala da se suoči s tim prizorom.

Ukupno je bilo trinaest vozila. Krenulo se iz Degerloha jer je većina Bugara živela u Degerlohu i Zilenbuhu, a odatle nije bio daleko autoput. Nije bilo lako dogovoriti se sa vlastima za mesto odakle će konvoj krenuti. Na kraju su se složili da to bude prostrani prostor ispred šumskog groblja, jer se to mesto pokazalo kao praktično iz razloga što je većina pokojnika počivala baš tamo, u svojim tihim krevetima obloženim mahovinom i papratima, pod hrastovima i lipama.

Vreme je da stupim u kontakt preko snova s vama, da pod rasplinjenim hrastovima i lipama i mahovinom i papratima zaspim s vama u velikom Mi, pogledaj, kako slepo spava to Mi, pa čak i svemir spava u svojoj crnoj jazbini, svi mi spavamo sa svojim sačuvanim tužnim osmesima kao stare, osušene device čuvane za božanske ljubavnike koji će možda čak i doći, ali kada nas bude ugledao, zaključiće da je bolje ako nas ne budi jer nismo nimalo zanimljive.

Usedelica

Opet izranjam, ovog puta kroz moje unutrašnje šipra-
žje defiluju divlje svinje od kojih bežim povlačeći se polako,
pogleda uperenog u sitne, crne, zle, kuglaste svinjske oči –

Nije trajalo duže od deset minuta, verovatno. Kroz
razmak između zavesa usijava tanka kriška meseca, na-
polju je još mrak. Daj mi konačno malo sna, Morfeju hiro-
viti, čuješ li me, snaaaaa, za tebe to ne bi trebalo da pred-
stavlja problem, svuda je okolo noć, spavaju i glupi i pa-
metni, i duhoviti i budale, kucni me po noktima, Morfeju,
i ispričaj nešto utešno, ali pre svega ukloni ovu stoku iz
mojih snova, nemoj više dopustiti da mi se ta četa svinja
vuče kroz snove, zbog njih me zaista obuzima besmislen
strah.

Zašto mi je sluh toliko izoštren i fin kao u divljih živo-
tinja? Mene niko ne goni, zar ne? Napolju se proredilo la-
janje, od šupe do šupe odgovori stižu sa zakašnjenjem, psi
sve duže razmišljaju između dva laveža, a posle se čuje
samo neko slabo pseće gundanje, neka vrsta obaveznog la-
janja ostarelih džukela. Dosta su se mučili pseći grkljani
ove noći, umorili su se u horskom dokazivanju granica sop-
stvenih teritorija lovišta.

Žive divlje svinje sam vidala u filmovima, njih se ne
bojim, a mrtve sam videla čak i svojim očima. Priču o
našminkanoj divljoj svinji čula sam od jedne poznanice
kostimografinje. Priča je u suštini bezopasna. To malo
okrutnosti prema životinjama nije ni pomena vredno.
Priča o mirisima. Budući da je radnja išla prema scenariju
Vartolomejske noći, svinju je čekao dinamičan nastup. U
početku je sve išlo kako treba, našli su jednu životinju sa
crnim flekama koja je ispunila očekivanja. Nedeljama

kasnije, kada se snimanje privodilo kraju, svinja se razbolela i morali su da uzmu neku drugu. Pošto nisu našli svinju sa sličnim flekama, uzeli su jednu kojoj su našminkali fleke. Psi su trebali da uz divlju lavež trčkaraju oko svinje, ali su ovu našminkanu iz nekog razloga samo zaobilazili. Divlja svinja nije imala više vonj divlje svinje, nego je mirisala kao našminkani čovek, a to nije izazivalo pse. Jadna životinja je verovatno mirisala kao cela četa naparfemisanih bugarskih žena, zato me i ne čudi da su psi bežali od nje.

Ubijene divlje svinje videla sam kao dete, zajedno sa čoporom uznemirenih setera i ptičara, prilikom jednog lova. Na taj izlet smo otišli zahvaljujući nekoj očevoj bogatoj pacijentkinji. Svi smo bili pozvani – otac, majka, osmogodišnja i šestogodišnja ćerka, pa i naš jazavičar, dakle kompletan degerloški klan – da provedemo vikend kod Vefelkrotovih.

Taj klicajući hor užitka, to revnosno lajanje koje je odjekivalo u celoj šumi, uvek mogu bez problema da prizovem u sećanje. Naš jazavičar je bio takođe sasvim van sebe. Mada njemu nije bilo dozvoljeno da trčkara sa ostalima, njega je otac morao da vodi na povocu.

Čudno je bilo što se i naš otac šetkao gore-dole u lovačkom odelu, imao je i čak i neki neobičan šešir s perom na glavi. Preko ramena mu je bilo prebačeno oružje, koje nije ni znao kako da drži. Da li je uopšte znao da puca? Verovatno nije. Nikada nije bio vojnik a u Bugarskoj, sigurno nije mogao ništa da nauči o lovu. Dok je s otkočenom puškom prebačenom preko leve ruke nestajao u šumi, a u desnoj čvrsto držao povodac kog je jazavičar uporno trzao, naš otac nipošto nije odavao utisak rođenog lovca.

Onda su se u neko doba vratili iz šume muškarci, lovci i šumski pomoćnici, popareni u kožnim odelima i vunanim

kaputima, dubokim čizmama, slivao im se znoj sa čela i sa vratova u potocima, a psi iznureni od borbe bacili se presrećni na deo plena koji je pripadao njima. Na široku stazu koja se protezala na ivici šume nabacali su lišće i granje, improvizujući tako posmrtni odar na koji su poređali ubijene životinje. Šesnaest divljih svinja je tu ležalo, šesnaest kuždravih grdosija sa okruglim stomacima, nekoliko papkara, među njima i jedan jelen sa izvrnutim vratom, glave položene na travnat krevet, kao da se do šiljatih vrhova sopstvenih rogova čudio svemu što se ovde dogodilo, zatim i nekoliko zečeva, okretnih trkača, koji su bili pogođeni verovatno u skoku.

Sestra i ja smo sopstvenim ušima čule hajku i sopstvenim očima videle sve to rešetanje životinja. Nismo mogle da skinemo pogled s prizora koji se pred nama pružao; i dan-danas čujem te grgutave zvuke koji su izbijali iz stomaka naduvenih životinja. Da li su ti zvuci izlazili sami od sebe ili zato što su upravo tada počinjali da paraju životinje? Više se ne sećam. Čuli su se naravno i lovački rogovi, za početak lova kratak i jasan zvuk, u međuvremenu pojedinačni signalni tonovi, a za kraj *halali* – tradicionalni zvučni signal koji označava kraj lova. Izveli su sve tužne lovačke rituale koji su se čuvali i negovali iz generacije u generaciju, sve do šezdesetih godina prošlog veka.

Večernja zabava je takođe bila veoma čudna. Zelenkaste tapete na zidovima sa horizontalno postavljenim cvetnim šarama su verovatno preživle već više generacija: duge peteljke tih cvetova su se ukrštale i preplitale na zidu a raskošne glavice su im menjale boju od pruge do pruge, čas su izranjale u crvenoj boji lososa, čas nestajali u nežno ružičastim tonovima – ako se dobro sećam, tako je izgledao prostran salon gde se okupilo društvo nakon obeda, u dobrom raspoloženju, crvenih obraza i pripiti, društvo, koje se većinom sastojalo od plemića a samo veoma mali

broj je bio građanskog porekla. Igrale se pantomime. Mi, deca, nismo mogli da se načudimo tom vatrenom entuzijazmu, tipično dečjem, kom su se odrasli ljudi predavali toj igri. Ali čak i od toga nas je više čudilo to što su se veliki lovci i njihove žene odazivali na neka budalasta imena poput Frici, Bepi, Pupi ili Puci.

Sedele smo u neposrednoj blizini tih tapeta, na stolicama sa visokim naslonom i sa crvenim cvetnim dezenom, zbunjene, kao dve male kopije naše majke. Pored mene, negde u visini gležnjeva, nalazila se rupa u zidu, oko koje je tapeta bila iskidana. Čas sam gledala šta se dešava nasred sobe, čas u majku i sestru, a čas bacala pogled na tu rupu u zidu, u nadi da će odatle izmiletati miš.

Bezumni mi je bila nada da će iznenada protrčati kroz prostoriju životinja koju samo ja očekujem, i da će u tom trenutku, kada ga primete, svi začutati. Celom će društvu zastati dah. A odmah posle toga će izbiti panika, uzrujaće se muškraci, uzrujaće se žene, samo će deca ostati mirna i staložena. Ma kakav otac, kakva majka! Dozvolite mi da vam se predstavim: zovem se Miš. Utom me hvata za ruku i odvodi u daleke predele gde nema ni roditelja ni mrtvih životinja. Dete i miš su dovoljno gipki da se ruka u ruci kreću kroz svet.

Majka je opet zbog nečeg tužna, sedi snuždena i nepomična u Šanel kostimu boje dima, koji je na prednjem delu ukrašen zlatnim dugmadima.

Sve do tog vikenda, naša majka nije imala nikakvih društvenih kontakata s plemićima. Ako pokušamo da zamislimo kakvo je mišljenje mogla da ima o plemstvu, gotovo sigurno bismo naišli na romantična razmišljanja malograđanske prirode, neku vrstu mutnog bučkuriša od plemićkog i elitističkog, u kom bi sigurno plivao i pokoji otrovni grumenčić. Plemići su rođeni u nekom visokom

gnezdu, sa zlatnom pločicom oko vrata, na koju im je ime bilo ugravirano odmah po rođenju, ali su tu poklonjenu privilegiju morali naknadno da zasluže, tako što su prolazeći kroz nemilosrdan proces vaspitanja morali opet da se uzdižu do svojih visokopozicioniranih položaja, krećući od najniže tačke (najniže u smislu nagona, jer se ljudska priroda po mišljenju Švaba nalazi negde sasvim dole, duboko dole). Morali su da budu uporni, marljivi, ozbiljni i strogi, za stolom su imali da se podvrgnu deset puta komplikovanijim propisima nego što je to kod nas u kući bilo uobičajeno, da bi posle kao odrasli plemići, plemići koji su sada već zaslužili plemićku titulu, postali elegantni, privlačni, mudri i dobri. Da li je njima uopšte dozvoljeno da se smeju?

Nije ni čudo što je u tom zjapećem ambisu ljudskih nemogućnosti nestalo celokupno evropsko plemstvo.

Način na koji su se udarali u butine i smejali se glasno dok im suze nisu potekle, i mladi i stari i vremešni – pripadnici te razuzdane bande u zelenom salonu suvereno su odbacivali sve vrline koje su za njih bile izmišljene. Majka je sve to primala sedeći ukočena. Da je kojim slučajem bila crnokosa i imala mantilu od čipke na glavi, mogla bi da nastupi u Felinijevom *Kazanovi* kao jedna od španskih dama koja ne trepući gleda u opscenu pozorišnu produkciju salamandrijskih Talijana koji se plaze. Nas tri: majka i dve ćerke, sedele smo kao stubovi pijeteta.

Ali ne i otac. On se glupirao okolo kao neki školarac, postao je slobodan, nikada ga pre nismo videle takvog. Kada je trebao pantomimom da odglumi usedelicu, prikazao ju je s takvim šarmom da su mu svi prisutni gromko aplaudirali, osim nas tri. Prvo je pantomimičarskim pokretima prstiju prikazao stolicu, zatim odglumio crte nekog tužnog lica, pa je onda šakama prekrivao usta i obarao pogled smejujući se, kašljucajući i uzdišući kao da

čeka nekog. Ukratko rečeno: kipteo je od veselja kao da je ceo život izvodio pantomime i kao da će sutra opet isto to raditi.

U tom društvu je bila prisutna i jedna određena mlada žena, plavuša, upadljivo blistave kose, bleđa i pomalo spužvasta, kože toliko tanke da je i običan dodir ostavljao crvene fleke na njenoj ruci: supruga domaćina.

Kasnije, mnogo godina kasnije, kada su već svi od tada prisutnih bili odavno mrtvi, načule smo priče o tome da je naš otac bio u ljubavnoj vezi sa tom ženom, da, i tu stupamo konačno na teren krajnje podivljalih balkanskih spekulacija jer su te glasine do nas dospеле zaobilaznim putem, preko naše bugarske tetke, sestre našeg oca, koja je u to vreme živela iza Gvozdene zavese i samim tim nije ni mogla da vidi ili sretne nikog od tih ljudi o kojima je reč; tetka je o tom skandalu (pre bi se reklo skandalčiću, jer je takvih bilo na milione) čula od jedne svoje školske drugarice koja je u to vreme živela u Švajcarskoj i bila u prijateljskim odnosima s jednim od braće Cankov, sa starijim, koji je, pak, priču čuo od svog mlađeg brata, niškorista i svodnika, da u celoj toj priči postoji naime i jedno dete: sin. I kao što i priliči hronici jednog takvog skandala, to dete je začeo naš otac s domaćicom blistave kose, mada stvar nije ostala samo na tome jer je ona uspela čak i da poturi to dete svom rođenom mužu (za je kog Cankov trvdio da je budala), i koji nikada nije posumnjao da dete nije njegovo.

Šta bi bilo kad bi bilo. Dakle, mi bi trebalo da imamo i tog prećutanog brata. Imamo li ga?

Naravno da nas je cela ta priča uznemirila u vreme kada smo čuli za nju. Budući da u porodici jedino ja imam istančan osećaj za istinski bolne trenutke u životu, nakon kraćeg razmišljanja sam postavila pitanje: I? Da li možda

Cankov tvrdi i to da je naš otac imao ulogu akušera na porođaju?

Okupljeni za stolom su se trgli, ni reč više nisu rekli.

Uzbuđenje se zatim brzo sleglo. Znale smo da su Bugari skloni da poveruju u svakakve glasine – u sisteme za kladenje sa stopostotno sigurnim ishodom, čudnovate dijete, teorije zavere, leteće tanjire i astrološke hokus-pokuse – i da su spremni da šire takve budalaštine s podignutim, ukrućenim kažiprstom. Zadovoljile smo se time da smo jednom otvorile štutgartski telefonski imenik i potražile koliko osoba s prezimenom Vefelkrot živi u gradu, zatim smo zatvorile imenik i završile sa tim. Kako god bilo, čak i da je taj brat više od fantoma, nemamo pravo da krenemo u potragu za njim i da zbog neke nesigurne pretpostavke uznemirimo neku nama sasvim nepoznatu porodicu.

Kruto držanje naše majke te večeri ipak dovodi celu tu priču do granica mogućeg. Sedela je kao da je progutala metlu, ćutke i nepomično, odbijajući da učestvuje u bilo čemu te večeri, jer su se njene predstave o plemstvu sudarile sa stvarnošću. Naša majka je u neprijatnim situacijama obično bivala agresivna, sopstvenu nesigurnost je pokušavala da nadvlada i prikrije šaljivim i spretnim psov-kama, previše bi pila i palila jednu cigaretu za drugom. Da li je te večeri uopšte pušila? Čini mi se da nije, a to je jasan znak da je bila zabrinuta zbog nečeg drugog a ne zbog igre pantomime.

Sada jasno vidim pred sobom majčino lice u starosti, prvi put nakon više godina: tu uznemirenu, obesnu masku na licu uokvirenom golemom belom grivom i lagano škiljav pogled koji se krio iza naočara sa debelim staklom. Vidim i njene vitke ruke, brižljivo manikirane nokte na prstima sa mnoštvom prstenja, vidim kako drži cigaretu sa koje se

podigne dim, i sve što je iza tog dima, ostaje tajna, nedokučiva za mene, kao i za moju sestru.

Delovi smo jednog tajnog porodičnog aparata koji kontinuirano proizvodi nesreću, mrtav otac plaši decu, preživela majka plaši decu više nego mrtav otac, sestra opet plaši svoju decu, samo ja nikog ne plašim jer sam manje tajna. Za kaznu slušam tajne bubašvabe u jednom veoma tajnom bugarskom hotelu i osećam kako mi bugarska bolest gamiže na koži, traži slobodnu poru kroz koju bi mogla da mi se uvuče u telo.

Strogo čuvane tajne i teorije zavere, to je dobro poznata bolest Bugara! Poklon koji već vekovima prenose deci očevi kojima zvoni u glavi i majke koje brbljaju visokim, tankim glasovima. Od naše rodbine u Sofiji smo redovno dobivale sveže količine ove bolesti. Mozgovi bi im najjače zakuvani kada bismo dotakli temu smrti našeg oca.

Neumorno grickanje semenki suncokreta i tanjiri koji se brzo pune ljuskama.

Deda i baka, tetke, ujaci, nećakinje i nećaci, bili su ubeđeni (i još su, ako su u životu) da je našeg oca ubila bugarska tajna služba. Ta teorija je naprosto previše lepa da bi bila istinita. Ali čvrsto stoji u njihovim glavama. Mogla bi da se ukloni samo zajedno sa glavom.

Ne bismo imali mnogo koristi ni od toga da ih podsetimo na mučno dugačke periode njegove poremećenosti, jer je dva puta pokušao da se ubije u kadi, pre nego što mu je uspelo da se obesu. Možda bismo postigli samo toliko da rođaci na kratko ostave tajne službe po strani, dva-tri puta slegnu ramenima kao da je njima u stvari svejedno kako je taj čovek umro, i da ćutke pređu na njihovu drugu omiljenu temu o kojoj pred nama nisu hteli iz učtivosti da govore, osim što su indirektno upućivali na nju.

Kroz sporadične aluzije koje smo tokom godina naučile da sabiramo, shvatile smo konačno: *Ubila ga je njegova nemačka žena*, tako je ukratko glasila Teorija broj dva. Pitanja poput „kako“ i „zašto“ nisu pritom igrala nikakvu ulogu. Ta teorija je crpela snagu iz netrpeljivosti prema našoj majci. Bugarska familija je nije volela zato što je bila dva meseca starija od našeg oca. Time je on već oženio stariju ženu, a to je za Bugarina bila bruka.

Detinjasta teorija ubistva. I baš zato što je toliko detinjasta, verovala smo i nas dve u nju, neko kraće vreme, dok smo rasle, sve negde do puberteta, ne mareći za činjenice. Što se mene tiče: verovala sam, a za sestru samo pretpostavljam. Da, čak je i u našim dečjim glavama majka ubila oca, negde, nekako, nečim. Mada ta fantazmagorija nije mogla da se ukoreni u nama, pa ni da se rodi u potpunosti, jer joj iskustvo nije davalo prostora za opstanak, pa je zato ostala zakržljala, osušila se, smežurala, jednostavno je iščezla. Iskustvo nam je govorilo da je majka bila previše slaba, previše neodlučna, premalo rafinirana i pre svega previše nestrpljiva osoba da bi uspela da isplanira i izvede neko ubistvo. Zato nije mogla da dođe u obzir, nezavisno od toga kako bi glasio njen odgovor na zamršeno pitanje o tome da li je volela svog muža ili ne, i ako jeste, da li je ga volela i u vreme kada je umro.

Otac je imao strpljive prste, majka nestrpljive. Sestra prolazi kroz život neobično strpljivih prstiju, i ručnih i nožnih, ali mene neprestano hvataju trzaji, ništa na meni ne miruje, noću se stalno prevrćem, koprcam se u mislima o ubistvu kao jegulja, naravno sa detinje iskrenim i tiho bezazlenim razmišljanjima. Do mene ne dopiru ni molitve, ni blage pouke za decu. Dozvolite mi da vam se predstavim: zovem se Miš. Mogu li da vam pomognem u potpunom istrebljenju vaše porodice? Neću nikom reći, ali je istina: žudim da sestru barem jednom izbacim iz takta, iz te njene

legendarne staloženosti. Kada bih joj ispričala da sam cele noći bila okupirana time kako ću je ukloniti uz pomoć jednog miša, možda bi samo namrštila čelo i sa nevericom bi me upitala: Uz pomoć miša? Kako to misliš?

Bugari smatraju da je negovanje sopstvenih skrivenih fantomskih strahova i obaveza i strast. Shodno tome bi proteklo samo nekoliko sati ili nekoliko dana, i Teorija broj jedan bi opet zauzela svoje uobičajeno mesto, da bi zatim i semenke suncokreta počele da padaju na tanjir u uobičajeno žestokom tempu. Vremenom se ta teorija osnažila, postala je radikalnija, bogatija obrtima, sve je više ličila na zaveru. Našem hrabrom Rumenu služi na čast što nikada u nju nije poverovao, u tu budalaštinu, iako je bio dete iz komšiluka, živeo je blizu dede i bake, i samim tim bio bogato nahranjen takvim pričama.

Uzbudljivo je bilo pritom zamišljati kako se tajna služba prikrada našoj maloj kući u Vurmlingerštrase broj 14, u liku dvojice neupadljivih muškaraca (neupadljivih u smislu da su bili odeveni u one legendarne mantile), kako otvaraju baštensku kapiju i posle je čestito za sobom i zatvaraju, zatim uz pomoć hloroforma onesposobljavaju jazavičara (kog rođaci nikad nisu videli, pa su ga zamišljali kao goropadnog grdosiju koji laje dubokim glasom i brani kuću i dvorište kezeći zube; ali mi im nikada nismo otkrile da je naš pas prijateljski pozdravljao svakog stranca i da bi za jednu jedinu poklonjenu kobasicu pustio u kuću čak i najcrnjeg provalnika, još bi i mahao repom pride), onda se penju stepenicama ispred ulaznih vrata – neopaženo pored nas dece, koja smo se možda baš tada igrali ispred isturenog prednjeg dela kuće, vrtele izbrazdan plavi обруč zvani hulahop (ja) ili bacale staru, omlitavelu lopticu za tenis na zid (sestra). Dakle dvojica muškaraca, posle toga su nekim manje poznatim tajnoslužbenim zahvatom otvorili ulazna vrata kuće, onda ih bešumno

zatvorili za sobom, pa su baki za leđa – koja je iza otvorenih kuhinjskih vrata baš tada strugala sa daske za sečenje špecli u lonac – šmugnuli niz hodnik, pored ormara za cipele i garderobera, munjevitom brzinom na levo, zatim stepenicama gore –

Stani, stani, stani! Pored onog ormara za cipele ne bi nijedan pripadnik tajne službe proleteo tek tako, pogotovo ne neki bugarski. Možda bi čak i našu dragu baku likvidirali tog trenutka, zajedno sa njenim špeclama, samo da bi u potpunosti mogli da se posvete tom ormaru.

Nemoguće! I sama pomisao na takvu situaciju me tera da udarim pesnicama u jastuk i okrenem se na drugu stranu. Da li su gospoda iz opštinskog veća? – pitala bi baka u svom ljubaznom maniru, zatim bi stavila pred njih dva tanjira puna špecli i pečenog mesa, nakon kojih ni naj-suroviji čovek na svetu ne bi mogao da pogubi tu ženu koja ne samo što je sočno kuvala, nego je bila i neverovatno draga.

Ormar za cipele! Da, uzalud rođaci mršte čela, na taj ormar sigurno nisu računali. Zato što ga niko od njih nije ni video – izuzev bugarske bake koja je jedina od njih uspela da dobije šezdesetih godina putne isprave i došla nam tada jednom u posetu u Vurmlingerštrase. Ali ta metar i četrdeset devet visoka naborana patuljica, koja je mirisala na Niveu, bila je okupirana jedino sobom ili svojim dragim sinom kog je svuda pratila razrogačenim sovin-skim očima, nju je zaobišao svaki talenat za opisivanje.

Taj ormar uopšte nije ličio na ormar za cipele. Izgledao je kao tajni ormar za diplomate iz vremena habsburške Dvojne monarhije. Izradio ga je neki švapski stolar koji se razumeo u preciznu mehaniku, konstruišući ga kao paten-tni ormar. Spolja je imao ručice koje su mogle da se vrte kao kurble, i ako ste ih okretali u stranu, otvorilo bi se

osam vratašaca u obliku pravougaonika, zatim kada ste opet okrenuli u stranu jedan manji nazubljeni točkić i potom polugu umetnuli u urez broj tri, recimo, pokrenuo bi se mehanizam koji bi vam otvorio poklopac i na tacni u obliku ispruženog jezička pružio par cipela koji je bio pohranjen pod brojem tri, cipele koje je naša švapska baka prethodno izgancala do visokog sjaja. Taj ormar je bio ponos našeg oca. Kupio ga je od jednog trgovca polovnom robom, kome su ljudi u to vreme nakon rata prodavali komade svog starog nameštaja koji su pored novih elegantnih niskih stolova i uskonogih stolica izgledali robusni kao slonovi. Ormar je bio dragocen komad, ali prevelik za predsoblje.

Što se mene tiče, poručujem rođacima koji sada verovatno oznojenih glava hrču na svojim jastucima u sofijskim spavaonicama, znajući pritom da sestra koja spava u susednoj sobi neće biti oduševljena ako mišljenje opet iznesem na meni svojstveno drastičan način, jer je već visoko podigla kažiprst da bi me unapred izgrdila ako se opet usudim da psujem: što se mene tiče, kako god hoćete, vi bugarski ključači semenki, ta dvojica muškaraca su mogla da se popnu u sobu čak i stepeništem iz hodnika –

Stepenište, to nedužno, zakrivljeno degerloško stepenište naše porodične kuće, porodično stepenište koje se jednom sedmično usisavalo, bilo je obloženo crvenim tepihom (koji takođe nije bio nov), ne mogu sada ni da ga gledam jer naprosto vapi za popravkom, dve mesingane drškice se opet razlabavile, ispadaju iz držača, a četvrti i deveti stepenik škripe, pa moraju da se preskaču –

Ali nema veze, ti tajni agenti su nesumnjivo inteligentni i uredni ljudi, zato vraćaju mesingane drškice na svoja mesta i budući da su prepredeni, preskaču ta dva stepenika koja škripe, tako da ih baka ne čuje, apsolutno ih ne čuje, ni onda kada su već stigli na sprat i prepali oca koji

je sedeo zureći preda se u sobici sa balkonom, začepili mu usta, odvukli ga u kupatilo, pustili vodu u kadu, gurnuli mu glavu pod vodu, prerezali mu vene i strpljivo sačekali dok izgubi svest, zatim tiho, tiho, tap, tap, tap, vratili se istim putem nazad, neprimetni, iako su se možebitno sudarili s majkom koja se iz pravca garaže upravo vraćala iz kupovine.

Dragi rođaci, vaša teorija je sigurno dovoljno rafinirana da objasni zašto taj pokušaj nije uspeo ni prvi ni drugi put. Ali se bez daljnjeg mora priznati da je tajna služba kod trećeg pokušaja imala jednostavniji slučaj. Obesiti ga na cevi za grejanje u praznoj ordinaciji, zaista je bila dečja igra.

Protobugarin ne izvršava samoubistvo – tako glasi vaš omiljeni argument. I sve te koještarije ste izmislili samo zato što vam ne ide u glavu da ste u vašim prastarim porodičnim močvarama podigli mekušca, jedno egoistično stvorenje koje se treslo i pred najmanjim, svakodnevnim problemom. Zna li priču o lavabou? O onom lavabou koji je bio u ordinaciji? Koji je počeo da se klima u zidu? Čim je majka otkrila tu štetu, pala je u paniku jer je znala da njen muž *ne bi mogao da podnese prizor rasklimanog lavaboa*, pa ga je istog trenutka poslala u Davos na skijanje da bi u tajnosti izvela radove oko popravke.

Krvav nered koji je ostao za njim u kupatilu. Da li se iko posle toga čudi što su mu ćerke postale bolesne čistunice? U našem kupatilu može da se jede i sa poda, i sa pločica, i iz kade. Na časnu reč: ne lepi se ni kap bugarske krvi nigde, nikakve slične svinjarije ne mogu da se dese. Ne u našem kupatilu, za to vam jamče Ata, Vim, Domestos, gumene rukavice i specijalne naočari koje koristimo samo za kupatilo.

Otac već trideset devet godina uživa u večnosti. Da je kojim slučajem možda trebalo da se svetimo zbog njega, već bi nas o tome obavestio.

Možda – iako to Možda, kao i sve što to Možda povlači za sobom u razmišljanju, ne predstavlja ništa drugo osim bojažljivog mita bez logične pozadine, pre bih rekla da je samo zbrkani predoblik nekog razmišljanja – možda je činjenica što kod sestre i mene kupatila čiste dve Poljakinje sa kojima smo veoma zadovoljne ali uprkos tome redovno čistimo za njima, tako što gumenim rukavicama pređemo celo kupatilo „atom“, „vimom“ i „domestosom“, stavljajući pritom i specijalne naočari na nos, i sve to radimo tajno, da ne bismo uvredile te vredne Poljakinje, zatim nadalje činjenica da su to bile dve žene potpuno nezavisne jedna od druge, koje se nisu ni poznavale jer su živele u različitim gradovima, jedna u Frankfurtu a druga Berlinu, verovatne nisu ni čule jedna za drugu, ali su se obadve ubile u razmaku od pet meseci, prvo ta frankfurtska čistačica koja je živela u Frankfurtu, zatim ona berlinska čistačica koja je u Krakovu, pri čemu su obe žene bile istih godina kao i naš otac kada se ubio, tačnije je reći da je ona koja se ubila u Frankfurtu imala četrdeset dve, dakle godinu manje od oca kada se ubio, dok se ta u Krakovu ubila sa četrdeset četiri, dakle imala je jednu godinu više od oca – možda će se ovi tajanstveni dvostruki slučajevi u nekom trenutku preoblikovati u očev mig, slučajevi koji –

Šta se dešava?

Ništa. Budalaštine. Roj besmislenih ideja koji se sudara, pa se ponovo razmiče. Ali sada ćeš lepo zaspati, i to veoma brzo, brže nego što treba tom konopcu da nestane za ocem koji je već nestao u zidu.

Savezni krst za zasluge

Nikakvo zadovoljstvo zuriti kroz prozor, samo umaraš oči, krajolici su pusti, put ravan kao strela. Ovi dvoje ispred su dobro raspoloženi, kikoću se, brbljaju, da mi je znati šta je tako zanimljivo, mada me ustvari i ne zanima. Većina stvari me dotiče samo u širokom luku.

Ne vučem više brige na leđima, prestala sam da se lju-tim i svađam, ne žudim više za akcijom, nije mi važno penjem li se uzbrdo ili nizbrdo, umorna sam kao pas. Glava mi se mlitavo klata na naslonu. Ličim na istrošeni luster s jednom jedinom preostalom sijalicom koja neprestano sve-tli: dobra, stara sijalica mržnje prema porodici. Ali i ta jedna u ovom trenutku jedva tinja, i preti da će se u nedo-statku energije ubrzo ugasiti, jer samo što me san nije savladao.

Baš mi nedostaje Tabakovljeva limuzina, to čudesno ljuljuškavo vozilo u kom smo proputovali pet zemalja, u njemu bih se provezla kroz čitav svet kao Rajmond Rasel: samo bih spavala, maštala, osluškivala šumove koji do-piru od spolja i ne bih ni pogledala napolje, nijednom, čak ni ako bismo prolazili kroz neki živahan pijačni kvart ka-kav je bio stari Marakeš u zlatnim vremenima Holivuda, samo bih se okrenula na drugu stranu, slušala malo graju trgovaca, zatim nastavila da spavam.

Uprkos tome što je spavalica Rasel putovao sam, taj genijalac koji je bio nadasve vedar dok god je imao para, uredio je samom sebi ekstravagantnu repliku svete pećine sve sa krevetom i perinama u damastnim presvlakama. Okupljao je na svim lokacijama gde je stao značajan broj personala koji je brinuo o čistoći njegovog rublja, o bespre-kornoj čistoći posteljine, donosili su mu prelepe komade

svežeg voća i pileće batakke uronjene svetlucave asprike. Nasuprot tome ja sam morala da delim limuzinu sa sestrom i kesicom gumenih bombona, a većim delom puta takođe i s braćom-blizancima Cankov, pa čak i sa samim Tabakovom. Tabakov u svakom slučaju nije bio škrtac, na svakoj stanici je punio frižider limuzine novim i novim količinama šampanjaca, ali i drugim vrstama plemenitog pića. Braća Cankov su ulivala u sebe velike količine šampanjca. Ali ja nisam. Jer ja ne pijem šampanjac, u stvari nikakav alkohol ne pijem osim likera od jaja, ali je ta moja ekscentrična sklonost ostala Tabakovu nepoznata, pa sam zato po potrebi morala da se zadovoljim čašom negazirane vode ili kola-kole.

Rasel je u principu bio u pravu: svetom bi trebalo da se putuje upravo tako, u automobilu s navučenim zavesama, i nikada ne bi ni trebalo da se izađe iz vozila da bi se nešto pogledalo. To bi trebalo da se ponovi za njim. Ali se ne može, premalo je novca iz degerloške zaostavštine, a premalo je i hrabrosti za tako jedan veličanstveno drzak gest prezira prema svetu.

Odvratni „daihacu“, glupavo škripanje plastike. Sada bi dobrodošla neka Hendlova opera. Hendl bi nas odveo u druge predele, daleko i visoko iznad uobičajenog jada i žalosti, na Hendlovu muziku bi čak i oni bez sluha tajno podizali ruke na dirigovanje. Hendl je prvoklasan saputnik, *Giulio Cesare in Egitto*, kakvo je to talasanje i ljuljuškavanje! Stotine glava koje se istovremeno pokreću, cela ta flota violina koje munjevitom brzinom krivudaju, čas gore čas dole, vesela, bockava muzika zrikavaca, to bi sada mojoj umornoj tikvi zaista prijalo.

Ali šta ja to vidim: sijalica mržnje prema porodici još uvek tinja. Kroz vozilo protreperi bleđa žudnja za ocem. U autu niže srednje kategorije naravno da nema mesta za prostranu binu, ali napolju, na golemoj nebeskoj bini,

ogromnoj, nadmoćnoj i olujnoj kakva je bila za olimpijska vremena (uprkos tome ne gledam napolje), postavljen je otac visine tri centimetra. Stoji, ruke mu labavo vise sa strane. Oko vrata ima neku lekarsku napravicu, sav je važan. Uprkos tome što je malen, ovaj otac izgleda ima nešto što mi nemamo, u posedu mu je jedna izuzetno značajna Helderlinova loše odrađena beleška, koju upravo izvlači iz džepića na grudima. *Može li odvažan duh koji samog sebe troši, onaj koji je iskoračio iz okvira duha i koji se usudio da se meri sa Bogom, s ogromnom boli u sebi i kroz sebe, da pronade svetlost, meru i istinu negde i kako?*

Ali kako, kako? – stenje otac, kašlje i krivi se, pa se opet ispravlja, smeje se izuzetno smelo za nekog ko nema pluća, toliko se smeje da ga sve regije na nebu čuju. Ali Olimp je daleko, mada je odavde sada bliži nego iz Titingena, a Zevs je bog koji spava i sada ga ni najsmelijih prevod ne bi probudio, niti bi ga doveo u iskušenje da zaurla neki odgovor.

Prolazimo pored visokih električnih stubova. Ptice na žicama, ne mare za struju koja im teče ispod kandži.

Jedan od braće Cankov je postao menadžer za energetiku. Nije mi sasvim jasno šta je to menadžer energetike, ali ne bih ni volela pobliže o tome da saznajem. Nismo još bili ni pošteno stigli do degerloškog šumskog groblja, već su nas braća Cankov uzeli pod svoje. Imala sam utisak da su baš na nas čekali, posebno Marko, taj menadžer za energetiku. Nas dve sestre smo ušle u auto i zauzele mesta u pravcu vožnje, prepustivši slučaju ko će od svih prisutnih da nam se pridruži. Ali vrata automobila su se odmah otvorila i Marko, ta masa od Cankova, zakrči prolaz ugravirajući se među nas pre svog brata.

Dva i dva su četiri, reče Marko i ljosne na sedište nasuprot meni, odnosno na fotelju s električnim

upravljačem, te odmah krene znalački da ga isprobava. Pokretao ga je u raznim pravcima svojim radoznalim debelim prstima, nameštao naslon za ruku, naslon za leđa, podešavao visinu, nožni deo, i nakon što je stavio i sigurnosni pojas, našao se u napola sedećem, napola ležećem položaju, razliven po sedištu kao masa nepoznatog pola koju samo čvrstoća tkanine sopstvene odeće drži na okupu. Lice mu je poput grudve mesa naprosto kuljalo iz nabubrele kragne, iz tog mesa je provirivao malen nos, a njegov pogled iza duboko usađenih očiju svetlucao je iz ogromne količine sala neverovatnim intenzitetom.

Hvala bogu, mesta je bilo. Ali nisam bila srećna što mi je sudbina dodelila za saputnika brbljivu vreću koja će me od sada pa nadalje proganjati verovatno celog dana.

Ko bi mogao i da pomisli, reče svojim mlako prisnim švapskim dijalektom, misleći na to da je neverovatna sreća što smo se posle mnogo vremena opet sreli. I odmah posle toga izrazi oduševljenje što ćemo u narednih osam dana biti nerazdvojni.

Čim ugledam nekog muškarca od sto pedeset kila, prvo što mi padne na pamet je koliko bi teško bilo ukloniti njegov leš.

Zašto kormilar sveta i njegov snažan korpus anđela uopšte trpe postojanje takvih nabujalih tela?

Prepredeni Marko je znao kako treba da me tretira da bih se osećala kao njegov zarobljenik, čak je i svoju tapaciranu šaku položio u jednom trenutku na moja kolena. Sedeli smo u limuzini priklješteni, a činilo se da sestra u svemu tome čak i uživa.

Sve što su studije o blizancima uobičajeno tvrdile, ova dvojica muškaraca su tome protivrečili. Jedan je bio debeo, drugi mršav. Ipak, jednojajčani. Kada biste ih pobliže pogledali, bilo je tu uočljivih sličnosti jer su obojica imali

tamnoplavu kosu koja im se kovrdžala na potiljku, zatim velika usta, malecku bradavicu u jamici uz levu nozdrvu, kratke prste. Sa Volfija je izgleda otpala sva ta količina masti koju je njegov brat nagomilao, i koju nastavlja da gomila i danas, a koju je Volfi možda teškom mukom ot pio, što bi podrazumevalo da je i on ranije bio debeo, o čemu mi zapravo nismo imale nikakvih saznanja. Dok se jedan skrivao iza mesnato-masne tvrđave sopstvene proizvodnje, drugi je bio nekako vezan, kao do grla zakopčan, nekako oštar, strog, zašiljen. Njegovo nervozno lice je odatvalo da mu glava vrvi od ružnih misli, a bio je toliko nadmen da nas nije udostojio nijednog pogleda. Dok su bili deca, obojica su bili mršavi.

Volfi je po pitanju govora ostao do kraja veoma skroman. Od njega je bilo nemoguće saznati čime se bavi kada ne putuje u limuzini od Štutgarta do Ciriha a odatle za Bugarsku. Nije se pretvarao da smo mu nedostajali od vremena vrtića. Brbljanje je prepustio bratu, polaganje mesnate šape na koleno takođe, ali i mlaku ljubaznost koja je trebala da nas uveri da smo na bezbednom mestu, jer smo se na kraju krajeva oduvek kuvali u istom loncu.

Majka vam je bila predivna gospoda, enormno sposobna, rekao je Marco dok je prstima gmizao po frižideru, kada je ona beše umrla?

Pritom ispusti neki jeziv zvuk od kog mu se pokrenula silna pljuvačka, nekakav glas između zvižduka i coktanja. Odmah sam se setila filma *Kad jaganjci utihnu*, i videla kako u tim gnusnim, vlažnim ustima nestaje naša majka smežurana u smeđu larvu noćnog leptira.

Sestra mu saopšti da nam je majka umrla dve hiljade prve. Volfi na to baci letimičan pogled na nju, ali odmah zatim ponovo skrene pogled na drugu stranu. Marko je pronašao šampanjac i lice mu se odmah ozarilo. Izvukao je

čep iz žičane omče, pustio da zatvarač tiho plopne, zatim kada je napunio sve četiri čaše do vrha, jednostavno nije mogao da poveruje da ja nikada ne pijem šampanjac.

Moolim? Tako nešto ne postoji!

Zamalo me je naterao da uzmem čašu u ruku, ali ja sam se uporno migoljila na sedištu, natmurena i neraspoložena kao nekada u vrtiću, dok mi je on upućivao izreke za koje je mislio da će biti delotvorne i da će me naterati da ipak popijem šampanjac. Na kraju je ipak shvatio da mu je posao uzaludan, pa je meni namenjenu čašu odložio kraj sebe kao rezervnu.

Dotakla sam elektronsko klizno dugme za pokretanje prozora i spustila ga do pola, jer mi je tog trenutka bila neophodna određena količina svežeg vazduha, pa čak i po cenu toga da udišem hladan vazduh na autoputu između Degerloha i Ehtherdingena.

Klimatizacija radi samo ako su prozori zatvoreni, reče menadžer za energetiku i pritisne dugme sa svoje leve strane da bi ponovo podigao prozor. Imala sam osećaj da je nestalo vazduha u autu, disanje mi se prvo steglo a odmah zatim naglo ubrzalo. Pozli mi u svim zatvorenim prostorijama, spopadne me strah da ću se ugušiti. Sestra me brzo pogleda i otvori krišom prozor sa njene strane, tek toliko da uđe malo vazduha.

Taj manevar Marko nije primetio, ali Volfi jeste.

Marko podiže čašu i poče da sažaljeva što njegov Mišić sada nije sa nama. Tog trenutka nije bilo sasvim jasno na koga tačno misli. Zar ovaj debeli čovek živi u zajednici sa nekim sićušnim mišem, igračkom?

Ali ne. Marko dohvati jaknu i izvuče iz nje novčanik, tu prenatrpanu, rasklopivu stvar načičkanu kreditnim karticama. Odatle izvuče fotografiju ženice sa nagnutom glavom u stranu i korenom kose duboko usađenim u čelo,

koja nam se smešila nekako smeteno, kao da moli za izvinjenje što uopšte postoji i što nam oduzima sekunde dragocenog vremena. Huana, zvana Tita, reče nam Marko, Kolumbijka koju je upoznao na poslovnom putu u Sjedinjenim Američkim Državama.

Veoma je zgodna i veoma lepa, ko bi rekao da ćeš osvojiti baš ovakvu jednu finu Kolumbijku. Sestra i ja smo hvalile Titu na sva usta. Ali oni koji su nas bolje poznavali, mogli su da primete fine tonove ironije ispod izrečenog, jer nam u stvari nije išlo u glavu kako je jedan ovako debeo čovek mogao da osvoji bilo kakvu ženu.

Srećan je, tvrdio je Marko za sebe. Ulovio je tačno onu koju je trebalo, nema još jedne ovakve žene na svetu, takve koja ne zvoca svaki čas svom mužu. Pred nama tad izroni Hertino lice iz davno prohujalih vremena, lice majke braće Cankov, njen brz, isprekidan način govora izdvoji se iz hora sada već preminulih ženskih glasova, govor kojim je uvek uspevala da je čuju i zapaze, njime se svugde mešala, nikog nije ostavljala na miru, pogotovo ne svoje sinove.

Njegov Mišić je zlata vredan. Najbolje kuva, najbolje pegla, najbolje čisti kuću, a najbolja je i onome, rekao je Marko cerekajući se, u čemu žena treba da bude najbolja, znate već na šta mislim.

Nismo baš bile sigurne da govori istinu, ali nismo ništa rekle.

Vas dve kod mene ne biste ni došle u obzir, rekao je Marko dok je namigivao, kikotao se i mlatarao kažiprstom, vas dve ste bile kao divlje mačke, posebno ti (pokazao je prstom na mene).

Onda izvuče iz novčanika druge dve fotografije na kojima smo videle dva bucmasta deteta: Karlosa i Nađu. Prvo je pokazao Karlosa, onda Nađu. Oba deteta su grlila istog crno-belog psa. Stvorenje je bilo očaravajuće!

Radoznale oči kao dugmići, dve nestašne bore na čelu koje su otkrivale da je još mlad, levo uvo stoji uspravno, sve su dlačice na njemu nakostrešene, a drugo uvo, desno, savinjeno nadole. Prvoklasni pozer, pravi cirkuzant od psa, mogao bi da nastupa čak i šou emisijama Vilijama Vegmana.

Bilo nam je veoma žao što je završio u takvoj jednoj mrskoj porodici.

Pas je neverovatno sladak, rekla sam zlobno. Kako se zove?

Minti, reče Marko i vrati fotografije na mesto.

Volfi je sve vreme ćutao i nervozno pogledavao okolo, nas dve pritom uporno ignorišući. Sestra je na kraju skupila hrabrost i pitala ga da li je i on oženjen. Tada Volfi opet, po drugi put, baci letimičan pogled na nju, a odgovor umesto njega doda Marko: Ma, hajde, molim te! Taj sigurno nije. Šta će njemu brak!

Ne sećam se više kada smo konačno uspeli Volfija da uvučemo u razgovor. Naknadno mi se čini da su dani prošli dok je do toga došlo. Bilo je nemoguće da se utvrdi kakva osećanja gaji prema bratu: da li ga mrzi, potcenjuje, poštuje, voli, da li mu veruje. Možda su se sva ta osećanja u njemu komešala i kovitlala a možda ništa od toga nije osećao. Bilo je očigledno da je Marku prepustio sve poslove oko organizacije i razgovora, pa čak i sve ostale zamislive aktivnosti, nije se uzbuđivao ni zbog toga što je njegov sopstveni život pred nas istresao njegov brat.

Nakon dužeg točiljanja se ispostavilo da je Volfi bio ranije nastavnik sporta i geografije u Hajlbronu, ali da je u međuvremenu prestao da se bavi tom profesijom (nismo se usudile da pitamo zašto), i da od tada radi kao pratnja starijim ljudima na krstarenjima.

Uvek je na putovanju taj dobrica od čoveka, rekao je Marko i ispričao da njegovog brata posebno vole starije

žene jer im je veoma posvećen, ispunjava im želje, obigrava oko njih, ali samo oko onih s podebelim novčanicima. I uopšte ne živi loše od toga.

Volfi se nacerio, ali se učinilo da to radi samo kako bi od nas sakrio svoje zarumenele obraze. Naši zbunjeni pogledi su govorili da više stvarno ne znamo o čemu je ovde reč. Kakve su to žene, bogatašice, koje se dobrovoljno opredeljuju za saputnika koji je toliko ćutljiv? Ali Volfi nije davao nikakav komentar na bratovo dvosmisleno izlaganje, nego se brzo povukao iza svog uobičajenog izraza lica sa kog se ništa nije moglo pročitati, kao da je Marko govorio o nekom drugom, koga on samo ovlaš poznaje.

Glavu mi tada preplavi takva gomila besmislenih slika i misli da sam jedno vreme samo zurila kroz prozor. Preda mnom su iskršavali i brzo se smenjivali likovi raznih muškaraca i žena, među njima i stari Cankov, posebno prodorno i jasno njegove dlakave grudi i razlupani „karmen džia”. Vulgarna psihologija mi je očigledno napala mozak, ali kada se u sve to umešala još i iskrivljena dečja mašta, starog Cankova je pretvorila u Banka-Bonka-Monku, a mali Volfi je kao dete-kurva morao da posluži svog oca sa zlatnom kajlom oko vrata. Videla sam ga kako onaniše na geografske karte i razbija majčinu glavu tegom iz teretane, majka, otac, majka – zar nije na kraju krajeva majka bila ta koja je Volfiju ogadila vesela druženja sa ženama?

Kao da je upecao najdeblju ribu iz toka mog razmišljanja, Marko je rekao: mama je toliko želela da pođe sa nama, ali to je naravno nemoguće.

Trgla sam se kao da su me iglom uboli.

Hrabro se bori sa rakom, iako više ni vlas kose nema na glavi, čuli smo od Marka, a mene na to spopade smeh, hihih, hahaha, ni vlas kose nema na glavi! Preda mnom

se pojavi njena nekadašnja žuta kovrdžava kosa kao žuta gipsana kaciga razmrskana dole po podu, i osetih kako mi kapljice znoja izbijaju oko nosa. Zaćutala sam.

Saputnik preko puta mene je i dalje ostajao nepokolebljiv u svom neobičnom ćutanju, isto kao i pre. Moja iznenadna provala smeha ni u najmanjoj meri nije uticala na njega: vaša majka nije podnosila našu majku, rekao je sasvim mirno, a ni naša vašu, i velika je to šteta, jer bismo inače kao deca provodili mnogo više vremena zajedno.

Naša majka nije uvek bila korektna prema Herti, rekla je sestra pogledavši me na trenutak prekorno. Takve njene upadice su me nervirale još u vreme kada smo bile deca, izrazito me je bolelo kada bi se tako ponašala.

Pošto je mislila da svime što je rekla još uvek nije dovoljno učinila, počela je podrobno da se raspituje o zdravstvenom stanju majke Cankov, da, čak je i zamolila Marka da joj preko telefona poželi ozdravljenje, a posle ga nežnim glasom pitala kakve su šanse za njeno potpuno ozdravljenje.

Savezni krst za zasluge, reče Volfi.

I posle toga zaćuti. Šta se dogodilo sa ovim čovekom? Zanemele smo. Sestra je počela da skuplja prstima nepostojeće niti sa svoje suknje. Marko isprazni čašu koju je prethodno meni bio namenio i pogleda kroz prozor. Onda stavi slušalice na uvo, okrene sedište u pravcu vožnje i posveti se slušanju muzike, verovatno neke klasične, jer je počeo uz nju da maše rukom iz zgloba, gore-dole, imitirajući pokrete dirigenta.

Odjednom smo svi utihnuli, uzbuđenje je klonulo, atmosfera se urušila. Čula se samo buka sa autoputa, topla i mračna, umirujuća, baš kakva priliči pogrebnom putovanju, pa čak i kada bismo zaobilazili neki kamion, spoljašnja buka se čula samo prigušeno.

Sestra i ja smo do Ciriha mozgale šta je Volfi hteo da nam kaže. Počele smo tim pitanjem da se bavimo krišom, iako nas uistinu nije ni zanimalo. Misli su nam proletale kroz glavu haotično i uznemireno. Da li je taj čovek jednostavna ili komplikovana priroda? Da li razmišlja hladno i racionalno, ili je sklon fantaziranju? Inteligentan ili glup? Zvučalo nam je neverovatno da obigrava oko žena samo da bi im izvukao novac iz novčanika, isto kao i mogućnost da radi kao žigolo. Žene žele da ih zabavljaju, pa čak iako neki muškarac neprestano ćuti, kao ovaj, one veruju da je u njemu skriven nedokučivi genijalac, u najmanju ruku, filozofski nastrojen. Savezni krst za zasluge? Šta bi to trebalo da znači? Da li je hteo da se našali i uputi na krst koje nose majke? Ili je hteo da vređa sestru? Samo što Volfi nije bio šaljivdžija. Niti je ličio na zabavljača, a još manje na filozofski nastrojenog iluzionistu. Lice mu je odavalo latentnu sklonost ka svađi koja nikada nije izbila iz njega, nego je ostajala da podrhtava u mreži njegovih izlomljenih bora na licu. S druge strane, videlo se da ima svoj stav i suverenitet. Barem što se njegove odeće tiče, bilo je osnova za to. Nosio je mekanu košulju maslinaste boje, uz to smeđe odelo koje je delovalo isto tako mekano, i koje se u zavisnosti od osvetljenja presijavalo od lagano žute do crvenkastih nijansi. Sako na području ramena mu je bio besprekorno skrojen.

Neobična je bila njegova očigledna nenaklonjenost prema mojoj sestri. To što mene nije voleo, nije bilo začuđujuće. Mene većina muškaraca više voli da izbegne. Navikla sam se već na to. Ali sestra je sasvim drugačija po tom pitanju. Ona ima tu neku prilagodljivost. Pasivna je, ali ne i nemoćna. Čak i kada muškarci nisu u nju zaljubljeni, privlačna im je. Njena uzdržanost, graciozna figura, njeno fino, blede lice koje nema ništa izazovno u sebi, sve to zajedno ima svoj dobar efekat. Zatim je i lukava. Ako

hoće nekom da se dopadne, tačno zna kako treba to da postigne. Jer ima dobre izvore, crpi iz ogromnog rezervoara pohvale muškarcima: nežne ili precizne primedbe usmerene na određene osobine dotičnog muškarca izgovara uz treptaje blistavo zelenih očiju, pogled joj je čas iskošen, čas širok i okrugao, a glas joj pritom prelazi u šaputanje (sestrice mila, kom si đavolu dušu prodala zarad takvog šaputanja?), i čuj, sve je tiša i tiša – udahne tiho, pa izdahne, dvosmislena kao zmija iz Rajskog vrta – tako njene reči hvale stižu do muškarca.

Nesumnjivo je vešta u odapinjanju luka, to se može primetiti već u trenutku kada osoba kojoj je usmeren hvalospev još nije ni došla k sebi, kada je još slaba od tolike količine hvale. U tom trenutku se ona iznenada prebaci opet na uskooki pogled i gleda preda se tako nevinim izrazom lica kao da više uopšte ne zna sa kim ima posla.

Da li joj zavidim?

Da.

I zato sam neraspložena?

Možda.

Ali kod Volfija sestra nije imala uspeha. On joj nikada nije pružio priliku da ga pohvali. Da li je trebala možda da ga hvali zato što je neprestano trljao prstima slepoočnice kao da ga boli glava? Volfi je možda bio glup kao točak, ali u mojim očima je ipak bivao sve veći i veći, primetila sam to već prve večeri u hotelu u Cirihu, kada je Tabakov na zajedničkoj večeri držao govor.

Našim nekadašnjim prijateljima, njima dajemo počasnju pratnju, počeo je Tabakovljev govor, na ovom njihovom poslednjem velikom putovanju. Izgledao je srećan što su deca štutgartskih Bugara pošla u tako velikom broju na ovaj put sa njim. A tu je uostalom putovala sa nama i njegova žena, to nije propustio da nam kaže. Njegova lepa,

draga žena (tu je zaridao) – neki od nas se sasvim sigurno sećaju te žene koja je u njegovom sećanju još uvek veoma živa, a gubitak još uvek veoma težak. Jedva je uspeo da izgovori njeno ime, ramena su mu se tresla, glas podrhtavao od tuge.

Svi smo sedeli kao skamenjeni, nismo ni pomišljali da bi u poslovnom čoveku poput Tabakova ikada mogla da izbije ovakva erupcija osećanja. Volfi je jedini reagovao. Ustao je sa svog mesta, prišao Tabakovu, nežno ga zagrlio svojim mršavim rukama, sipao mu gutljaj vina u čašu, brižljivo ga pomilovao po ćelavoj glavi, a kada se Tabakov smirio, ćutljivi Volfi se vratio do svog mesta kao da se ništa nije dogodilo.

Šumen

Aha, Šumen.

Nisam ni primetila da smo već nasred Šumena. Ravne ulice, električni stubovi od betona, vetar duva, listovi papira trepere, umorni prolaznici vuku teške torbe, korpe za smeće odvaljene sa gvozdениh šipki. Mesto koje niko ne posećuje, mada ne zato što se tvrdoglavo zatvorilo pred posećiocima. Ovde dolaze samo idioti poput nas, ili zaludenici Istokom koji svaki komad zarđalog lima pozdravljaju značkom ganutošću.

Uobičajene zapuštene kuće sandučastih oblika s iskrivljenim balkonima koje izjeda korozija, na zidovima velike fleke plesni i rđe, savijene kuke štrče iz zidova. Prozori kao da imaju podočnjake od vlage; sve blokove je bez izuzetka napala građevinska lepra, državne tumore i državne čireve imaju još od rođenja, ali ovde postoji još jedna sjajna posebnost: stanovi su *nalepljeni* jedni na druge. Između elemenata se prilikom lepljenja istisnuo deo sloj lepka, pa je to posle i ostalo tamo gde je bilo. Lepota? Čemu to? Komunistička državna mašinerija sve ljude smatra za istu slepu gamad.

Prolazimo ulicom parade, širokom poslovnom ulicom sa kafeima. Jedina njena prednost je u tome što se između saobraćajnih traka nalazi red kržljavih platana. Odlučujemo, tačnije rečeno odlučuju njih dvoje ispred a ja samo klimnem glavom na to, da se prvo odvezemo gore na visoravan i bacimo pogled na krajolik s te pozicije.

Monstruma smo ugledali još izdaleka: ogroman betonski blok na špljoštenom bregu, blok koji liči na razbijenu, rascepljenu lobanju iz koje nešto šiklja odozgo. Gore do brega vodi ulica. Oskudna četinarska šuma, ponegde niski

planinski borovi. Ako okrenemo glavu i pogledamo kroz prozor, ugledamo tu preteću stvar gore.

Rumen zaustavlja motor. Sami smo na parkingu koji je veliki kao olimpijsko polje. Na ivici parkinga je kiosk od dasaka, ispred njega moped, stub s požutelim razglednicama i dva psa koja dremaju. Hladan vetar duva čas iz jednog, čas iz drugog pravca. Rumen ulazi u kiosk i kupuje ulaznice, tri ulaznice za *1300 godina Bugarske*.

Stojimo ispred monumentalnog spomenika *1300 godina Bugarske*.

Zastoj u rečima.

Uobičajeni refleks skretanja pogleda sada ne deluje. Kada bih barem mogla da odletim odavde!

Govno. Nametnuto govno. Moćno govno. Narodno govno. Rečima teško opisivo. Grubo, brutalno, monstruozno – da, to bi moglo da se kaže, ali to bi odgovaralo i za većinu spomenika podignutih tokom poslednjeg veka, kako na Istoku, tako i na Zapadu. Nasilno, prostačko, neumereno – sve to stoji, samo što je ova stvar mnogo ružnija i okrutnija. Neotesano, odbojno, nezgrapno – sve je to istina, ali ovog monstruma je teško napadati rečima.

Metla od sirka. Naša švapska baka je svojevremeno stazu na ulici čistila metlom od sirka. Ovde bi trebala da se upotrebi nebeska metla od sirka, s kilometarskom drškom i čeličnim čekinjama, takva bi mogla da pomete visoravan. Posle bi Bugari opet mogli slobodno da se osrvnu oko sebe, da se udalje konačno od svoje nametnute

istorije, i ne bi morali više da gledaju u ove artefakte koji im sugerišu da su im preci bili svi odreda rođeni bandoglavci, koji su klali i ubijali sve što im se našlo pod kopitima konja. Dovoljna je noćna mora već i ta neprestana razjarenost na licima tih figura!

Zašto nisu postavili i zvučnike u ovaj raspadnuti toranj, koji bi urlanjem, vriskanjem i zveckanjem mačeva još više zastrašio zemlju? Ili fontanu iz koje šiklja krv?

Neuobičajena, preteća tišina između betonskih zidova, tiho je kao da smo na nekom mestu koje ne postoji. Čak i ptice zaobilaze ovaj kraj, preleću visoko iznad veštačke pukotine.

Ova postavka nije samo ružna, već je i zla. Van normi i zla. Uvlači te u podmukli ponor rođenja, u ovu raspuklu, raskrckanu lobanju iz koje iskaču bugarski heroji davne prošlosti – ali nisu oni zaspali u krševitim kolevkama i ne izranjaju oni snažno iz kamena, nego izleću iz betona poput eksplozije, gnječeći pritom čoveka koji je pored njih buvlje veličine, i kome se parališe vrat kad pogleda gore ka njima dok omamljen tetura dole među njihovim nožnim prstima. Kiklopski konji s ukrasnim šlemovima na glavi, izliveni od betona, veliki i glomazni kao spratovi neke betonjare.

Neka kaže neko posle ovoga da je Arno Breker klesao gigante! Jer Brekerove figure su zapravo patuljci pored ovoga, osim toga su i dobrih proporcija u odnosu na ovog ratobornog cara i njegovu izabranu svitu.

Dajte ovde metlu od sirka, neku veliku, za veliko spremanje! Pretpostavimo da će Bugari jednog dana moći opet da čine dobra dela, da će njihova opustošena zemlja opet pronaći meru i da će duh očeva ostati tamo gde mu je mesto: u prostoru duha. Radije istorija bez razloga postojanja, nego jedna ovakva fatalno sklepana stvar.

Rumen je uzrujan, vidi se na njemu. Hiljade objašnjenja vrve mu na vrhu jezika. Obrazi mu podrhtavaju. Prstima prelazi preko kose, puši, nervozno namešta sat na zglobu, hoda tamo-amo, okreće se čas na jednu, čas na drugu stranu. Na moj otpor je sigurno računao, ali ne i na to da će sestra okretati glavu, pogotovo ne ovako radikalno, kako ja nikada ne bih. Na to nije bio spreman. Ona koju uzdiže do nebesa, ta skroz na skroz tajanstvena žena, sada ubacuje svoje najubojitije oružje: jednostavno nije prisutna. Ko god da korača sada pored nas u onoj tamnozelenoj somotskoj jakni sa smeđom kragnom, to sigurno nije ona. Ni reč ne progovara, nikakav gest ne otkriva šta to biće zapravo misli. Sa nama se šeta jedan Niko u utrobi monstruma, i jedino ta smeđa torba od antilopa, prebačena preko ramena, zrači nekakvim životom. Sa nama hoda biće koje je samo prividno prisutno, bez volje, bez htenja, čak ni glavu ne podiže više, nego seda na jedan kamen i počinje da gleda, ako to uopšte možemo da nazovemo gledanjem, dole prema gradu. Ne postoji nikakva povezanost između mene i nje, a još manje između Rumena i nje. Izgleda da nas sestra, ili ko god da je ta osoba, više ne poznaje.

Rumenovo očajničko pokušavanje da uspostavi kontakt s njom izaziva moje sažaljenje prema njemu. Da li smo pogledale mozaike detaljnije? A zlato? Način obrade se nadovezuje na elemente izrade ikona i nastavlja se u toj tradiciji, sa tim da su šare na liturgijskim odorama umetnički obrađene.

Da bi se osećao manje uplašen i nekako uspeo da stabilizuje svoj bes, usprotivim mu se u svom uobičajenom maniru, mada ovog puta malo smekšam ton: Da, stvarno su odvratni, trebalo bi Bugarima zabraniti da se bave mozaikom, jednom za svagda. Jednostavno ne umeju to da rade.

Nemamo mi pojma ni o čemu, dobacuje Rumena glasom koji je u međuvremenu počeo da podrhtava isto kao i ceo čovek pred nama. Ipak je vredno pažnje, govori, više nego vredno pažnje, mada ne nalazi u tom trenutku prave reči. Jer uprkos tome što na komunizam gledamo sa visine, moramo priznati da je komunistička partija ovim spomenikom htela naime još 1981. godine – 1981! U godini jubileja! – da podseti na bugarsku istoriju, ali ne na onu uobičajenu, nego na bugarsku hrišćansku istoriju, da, na istoriju hrišćanske misije, na Ćirila i Metodija, tu dvojicu veoma važnih monaha koji su doneli hrišćanstvo u Bugarsku, i na cara Borisa, Borisa I, koji je kao prvi bugarski kan prihvatio hrišćanstvo. Svi su oni predstavljeni ovde, ali naravno i mnogi drugi, pa tako i revolucionari koji su se borili protiv Osmanlija, svi su oni ovde zajedno predstavljeni i Bugarima sve to mnogo znači i predstavlja nešto Posebno. Uostalom, dodaje prigušenim glasom koji kao da više nije njegov, kao da to nije više onaj glas koji smo poznavale, nego glas jednog maleckog, dečjeg Rumena: estetika možda nije najbitnija stvar u svemu tome.

Rumena me pogleda i zatrepće da bi sakrio suze koje su mu se već skupile u očima. Ništa zasad ne progovaram, ali ga pogledam malo slobodnije nego inače, želeći time da mu pokažem da nisam zaboravila da postoji i da je ovde sa nama.

I tad se učini da je i sestra živnula. Ne zna se tačno šta je to moglo da je vrati ponovo među žive, ali Rumena objašnjenja sigurno nisu. Ni dalje ga ne konstatuje, svu pažnju usmerava na neku pahuljicu koju je uhvatila u vazduhu, na neko perce koje nije ni istinski plavo, ni istinski sivo, ni crveno, ni belo, i zagleda ga sa svih strana sa velikom pažnjom, zatim ga stavlja na dlan i desnim kažiprstom ga nežno gladi kao da hoće da ga izravna i stavi na spavanje, ali posle iznenada menja plan, hvata ga sa dva

prsta, štipne ga blago palcem i kažiprstom, podiže i sa puno ljubavi posmatra kako ga vetar s jedne strane baruši a s druge savija.

Jadni Rumen. Doživeo je potpuni krah. Moralna obnova Bugarske! Njene bajkovite moći! Muškarac koji je bio predstavnik tih bajkovitih moći, u trenutku se pretvorio u glupog Bugarina, ništa više sem glupog Bugarina.

Krila koja škripe

Ćutke smo se odvezli do kafea koji je bio zatvoren u dolasku. Ćutke smo se spuštali niz krivine sa brega, ostavljajući za sobom isušene niske planinske borove, i svako od nas je na drugi način ćutao.

Sada sedimo opterećeni brigama koje su nas zbližile, naša zajednička briga je trenutno u svom najvećem cvatu. Umesto kapljica znoja na našim čelima, svetlucaju kristalčići briga. Rumen ćutke puši, ja gledam u svoje šake i takođe ćutim, kao da su delovi neke nepoznate osobe, a sestra, koja je samo silom prilika sa nama, gleda u nepoznato. Niko od nas ne okreće glavu ka onom drugom.

Pred nama su kartice menija štampane na kartonu visokog sjaja, velike kao slikovnice za decu, fotografije se cikle u crvenkastim tonovima, sva jela su navedena i na engleskom, *Pizza* i *Chicken Nuggets*, strana po strana s istim takvim dosadnim, prevaziđenim jelima, ali hvala bogu imaju i salatu sa ovčijim sirom, spasena sam, nju mogu uvek da jedem. Specijalnost ovog mesta je izgleda mašina za testo preko kojeg se istiska sir; na fotografiji se vidi gomila belih crva koji padaju preko komadića krastavaca i paradajza. Naručujemo, i vidim da sestra otvara usta i govori: *Pizza Margherita*.

I kao dokaz da je kao čovek svesna svoje obaveze da razgovara s drugim ljudima, ponavlja još jednom: *Pizza Margherita*.

Nedaleko od nas je telefonska govornica s odvaljenim vratima, sa zida kabine visi gajtan koji nema slušalicu na drugom kraju. Dve starije žene u crnim maramama i s velikim pijačnim torbama sede nepomične na jednoj klupi, prekrštenih nogu.

Kada pričamo veoma malo, kao sada, verovatno tajno vežbamo neku vrstu askeze. Ali ne uspevam da spoznam ono prostranstvo duše koje majstori askeze toliko spominju – taj blaženi melem koji pluta kao hiljade kapljica ulja a svaka pojedinačna kapljica se leska od slave bogu i milosti božje, ispunjava prostranu dušu i širi nežan miris.

Ne osećam nikakvu nežnost ili plutanje, osećam kao da su me do vrha nasuli betonom. Prvo moraju da se slome rogovi oholosti, govore majstori askeze, to je uslov za potpuno oslobađanje duše.

Moji rogovi oholosti su očigledno već slomljeni, ali na njihovom mestu nije niklo ništa bogougodno, samo briga teška kao beton, koja polazi iz sredine želuca i širi se po celom telu, zapravo je prevelika za ljudsko telo, udobno bi mogla da se smesti jedino možda u telu nekog slona. Retko se dešava da me briga takve veličine obuzme tokom dana. Obično me spopadne usred noći. Probudi me noću, opkoli, pokori kao pravo prokletstvo, uporno mi govoreći: bolje da se nisi ni rodila.

Sedimo na plastičnim stolicama za umrljanim plastičnim stolom, nad nama „Fanta“ suncobran. Ako nas neko ovakve vidi, mora da pomisli: ništa gore nego gledati ove ljude, potpuno su izgubljeni, neutešni, svaki za sebe tu guje i sve troje su samo prividno živi, kao što i svako od njih boravi na različitim hodnicima carstva mrtvih.

Ikone su slikali na površinama premazanim lepkom od zečje kože, kažem. Stidljiv pokušaj sa moje strane da se probije led izolovanosti: Da li se lepak od zečje kože i danas proizvodi, zna li neko?

Rumen ćuti, verovatno nije razumeo izraz *lepak od zečje kože*, sestra ne diže pogled. Mene spopadne napad obeshrabrenosti, počinjem da brbljam i prenemažem se pod plaštom žeđi za znanjem: Godina spasa, kada je Boris I.

primio hrišćanstvo (kako marljiv ume da bude taj zamršen jezik štrebera, kako samo marljivo lepršaju čuperci kose na glavi, čas levo, čas desno!) – mislim da se tako zove u Bugarskoj: Godina spasa, ako sam dobro obaveštena (uf, sada mi se na vrh jezika nameće jedna druga reč: *stabljikasti paradajz*, verovatno se zove Godina stabljikastog paradajza) – zato što je to bio početak svega, da li sam u pravu? Dakle, kada se to u stvari dogodilo? Zar Bugarska nije bila malo zakasnila po pitanju hrišćanstva? (Da, ti stabljikasti paradajzu, za ovu budalaštinu si zaslužila jedan dobar šamar).

1981 minus trinaest stotina.

To je rekao Rumen. I otresao pepeo sa cigarete.

Sestra podiže glavu i uspostavlja kontakt glasom. Izgleda da sada već može da izgovori cele rečenice, mada se obraća samo meni, Rumenu ne. O Borisu se zna da je svog starijeg sina dao da oslepe, baš onog koji je trebao da ga nasledi na tronu. Gadno, zar ne? Rođenog sina da oslepiš?

Gadno, što se mene tiče, kaže Rumen (isključivo meni). Samo što je taj sin hteo sve da pokvari. Hteo je da se vrati na pagansko verovanje. Boris to nije mogao da dopusti. Rođeni sin da kvari očevo delo. Mlađi sin mu je bio bolji, događa se to tako. Mlađi sin, bolji sin. O tome se i u Bibliji govori. Čak sam i ja – mlađi sin. Bolji treba da nasledi tron. Tako je Bugarska ostala hrišćanska zemlja.

Govori neuobičajeno isprekidano, nije to onaj naš stari, ljubazni Rumen, nego muškarac koji uvređenost krije iza hrapavog glasa.

Iznenada me obuzme talas sreće, neko uzdizanje. Dok nam konobarica iznosi jelo, opet me spopadne nagon za saopštavanjem, počinjem nervozno da mašem priborom za jelo: Zna li uopšte šta se priča o bugarskom nebu? (Zupci

moje viljuške stoje upereni nagore.) Motalo mi se to po glavi još dok smo dolazili ovamo. Zamislite bugarsko nebo kao komad isečen tačno prema konturama Bugarske i koji se polazeći od tla širi prema gore, ka nebu, u obliku levka (nožem škrabam na stolu). Onda zamislite sebe tamo gore, veoma visoko, gde vaš pogled više inače ne bi dopro, gde ste dovoljno daleko od svih jada ove zemlje, gde Bugarska više ne miriše na Bugarsku, gde ništa više ne zaudara na vlažnu lisičju njušku izmešanu sa vonjem WC-podova i jeftinih kolonjskih voda – gore visoko na čistom vazduhu (glavu podižem sve više i više a oči pritom držim zatvorene i duboko udišem) – tamo gore sve je u neprestanom krckanju i škripanju, čujete li? – krcka i škripi jer anđeli sa velikim krilima stoje jedni uz druge u zbijenim redovima – celo nebo je načičkano anđelima, neki horovi ustaju, neki upravo sedaju, a neki horovi ležu iscrpljeni, pritom se stalno zapetljavaju, ogromna krila im se neprestano kače jedno za drugo, celo bugarsko nebo je prepuno anđela s plameno-zlatnim krilima koja kvrcakaju i škripe, to šuštanje se čuje čak i kada se pevaju pesme hvale, jer se pesme hvale naravno neprestano pevaju, budući da neki od horova uvek peva.

Spuštam pribor za jelo, uzimam gutljaj vode.

Postoji i meksikansko čudo koje se tiče krila, možda ste već čuli nešto o tome. U Sijera Madri je veoma slična stvar prilikom prezimljavanja leptira Monarha. Doline na velikim nadmorskim visina prekrivene su milionima i milionima leptirova, gomilom narandžasto-crnih krila. Među njima se bele tačkice, milioni i milioni belih treperavih tačkica koje su u neprestanom pokretu. Granje, stabla i tlo obloženo mahovinom puno je leptira u gustim pramenovima, ima ih čak i na papratima, tu i tamo zalepršaju krilima i lenjo polete, obično oko podneva, kada zraci sunca

probude u njima duh života. Ali otkud toliko anđela na bugarskom nebu? Pa, šta mislite?

Pravim dramsku pauzu u govoru, radi efekta, a Rumenu me gleda visoko podignutih obrva.

Bugari su se veoma intenzivno potrudili oko širenja hrišćanstva, pa su na bugarsko nebesko područje postavljali anđeoske rojeve jedne za drugim, s ciljem da se anđeoskim pevanjem odozgo kvazipodrži bitka za hrišćanstvo.

Pojedi svoju anđeosku salatu i budi neko vreme tiha, molim te, govori sestra.

Rumen me je sve vreme gledao kao da sam sišla sa uma. Sestra je nastavila da reže svoju picu, objašnjavajući usput Rumenu stanje u kom se nalazim.

Dogodi joj se barem jednom sedmično i u stvari nema nikakav poseban značaj, treba jednostavno samo da se sačeka dok prođe.

Slušam šta govori, čeprkam po salati i ništa ne govorim. Sestra je svakako u pravu što se mog stanja tiče, mada pravi razlog tog stanja ne poznaje. Iz depresivne situacije uspevam da se izvučem samo ako krenem da negiram sve što se oko mene nalazi. Najjednostavnija metoda je bekstvo u duhovnom smislu, i to ravno prema gore, pravo ka nebu. U tu svrhu dobro dođe prva bolja priča koja se pojavi, grabim prvu najbolju reč koja nije otrovana mržnjom i prljavštinom, ona me spašava, hvatam se za nju čvrsto i zabrljam da bih spasila svoj život.

Kada sam u detinjstvu ostajala u sobi sama sa ocem koji je sedeo preda mnom klonut i zamišljen, spopala bi me uznemirena aktivnost i počela bih da brbljam kao luda, pevuckam i skakućem na jednoj nozi kao da sve zavisi od toga hoću li pobediti Širli Templ u veselosti. Tata! Tata! Vidi, ovako radi žaba! Vidi, ovako leti ptica! Ali danas više nema žaba i ptica, danas su tu graditelji hrišćanstva, uz

njihovu pomoć uspevam da pobegnem u konsekvantno organizovano nebo, jedno švapsko inženjersko nebo koje je čisto, uredno i gde je svaki anđeo na svom mestu, nebo koje ima i lukavo ugrađenu komponentu haosa, pa tako nije dosadno, jer to je nebo prepuno, sve vrvi od pevajućih anđela koji jurcaju tamo-amo.

Iako smo za kafom sedeli u već donekle opuštenijoj atmosferi, još uvek nije bilo sve na svom mestu. Odlučili smo da se razdvojimo na dva sata i da svako za sebe istraži grad.

Sigurno bi bilo najbolje da odem do Tombul džamije, to je verovatno jedina građevina koju vredi videti u Šumenu. Ali bojala sam se da bi i ostali mogli da dođu na istu tu ideju, zato sam pošla u tumaranje sporednim ulicama – po razvaljenim pločnicima kroz koje se teško probija jer niko ne sprečava vlasnike automobila da se parkiraju sve do zidova kuća. Popucali beton, smeće, rđa, tričarije, crknuta mačka, jedna smrdljiva, prljava i zgječena gomila krzna pored kog nije upaljena sveća za pokoj duši. Možda su prizori lepši ako pođem dalje? Uvek se nađe neko s krpom i kofom u ruci. Ipak se okrećem i vraćam na glavnu ulicu, eno jedne prazne klupe.

Neki siroti ljudi sede tamo, zbijeni i zatvoreni, muškarci u krutim jaknama od veštačke kože, a teškim, crvenim šakama, žene odevene uglavnom u crno, drže velike torbe u krilima, oba pola sede kao prikovani na klupi, kao nemi svedoci sveopšte nesreće. Jedan od muškaraca se grubo nakašlje, ali je dovoljno učtiv da ispljune u maramicu. Nismo mi ovde u nekoj komediji, smehu nema mesta, svi ovi ljudi izgledaju kao oni koji sebe vide kao nasukane. Nađe su im uvenule, presušili su topli izvori mladalačkih očekivanja iz vremena kada je socijalizam još delovao sveže i kada su se komsomolske bluže još vijorile za vreme parada.

Čuju se povici trgovaca izdaleka, ali to se nas ne tiče. Ljudi i dalje ne obraćaju pažnju na mene, u miru trpe da gledam u njih.

Pored nas prolaze nežne i ljupe devojke, neke od njih su izričito lepe, ali sve su jadno odevene. Iz gomile prnja koja im je na raspolaganju, izabrale su najkurvinskije dro-njke. Ako su pored njih muškarci, to su onda tipovi rvača masne kose skupljene u perčin, do brade istetovirani, ši-roki koliko i visoki. Oba pola imaju očigledno jedan isti kôd na raspolaganju. Žene poručuju: mi smo kurve, a muškarci: mi smo brutalni. Tokom celog puta nismo videle nijednu elegantnu ženu, nijednog muškarca u dobro skro-jenom odelu.

Prekoputa mene sedi stariji par, on je velik, ona mala. Verovatno su zajedno već celu jednu večnost, nema više šta da se kaže jedno drugom. Tačno kao i naši deda i baka, samo što je našem dedi lepše stajala čelično siva kosa koja je zatim postala bela, a kontrast između velikog muškarca i male žene je bio još izraženiji među njima. Naš deda je naime bio veoma velik, baka je pored njega bila sićušna.

Baku smo upoznale početkom šezdesetih godina. Susret se dogodio ispred baštenske kapije naše degerloške kuće. Situacija nije mogla gore da ispadne. Bila je već stara, pa je mogla da putuje, ali bez muža. Prvi put je uspelo nekom našem bugarskom rođaku da ostavi za so-bom Gvozdenu zavesu. Svi smo bili u skladu s tim ner-vozni, pogotovo otac.

Bila sam u to vreme sedmogodišnje dete, u velikom uzbuđenju zbog nepoznatog gosta. Očekivala sam neku ču-desnu baku, sličnu kakva je bila naša švapska baka, ali nešto egzotičniju, vilovitiju, možda i mlađu? Čak je i ime naše bugarske bake zvučalo zavodljivo: *Nađa* – zvučno, magično ime nekog hitrog, šaputavog, vilinskog stvorenja.

Mesecima sam već nameravala da uzmem njeno ime i da sopstveno odbacim. Štedela sam novac za tu proceduru.

Ali užas! Prema meni je tapkala starica detinjeg rasta, umotana u apsurdan stari vuneni ogrtač, starica kojoj je naš otac pomogao da izađe iz automobila. Zaorilo mi se u ušima od njene vriske kada me je stisnula uza se i poljubila. Najgori je bio njen vonj: ružino ulje, kamfor, raspada-nje, koren pigmeja.

Istinska netrpeljivost se rodi u trenutku. Utisne se u srce i pri svakom novom susretu opet iznova zaplamti. Ništa nisu pomagale ni njene ogromne crne oči kojima me je molećivo gledala. Čim bi mi se baka približila, odmah bih se povlačila ili pobegla. Iako se njen vonj u narednim danima promenio, razvila je mušičavu naviku da se svakih pola sata maže Nivea kremom, pa je plavu kutiju vukla svuda za sobom. Ubrzo je cela kuća mirisala na Niveu, kao da smo je na kilograme skladištili u svakoj sobi.

Baku ni sestra nije podnosila, isto kao i ja, ali nije bežala od njenih zagrljaja, podnosila ih je iskrivljenog lica. Od želje da se i ja zovem Nađa, ostao je samo ušteden novac. Kupila sam jednu žabu.

Srećan par

Preminuli Bugari koji putuju u našoj trupi nimalo ne liče na današnje Bugare. Posebno ne na ove što sede pored mene na klupi. Veoma su drugačiji bili i likovi koji su se pojavljivali u pričama naših bugarskih saputnika. Obletali su nam oko glava tokom putovanja ti likovi kao roj mušica, pratili nas od Ciriha do Milana, od Milana do Ankone, od Ankone preko mora do Igumenice, od Igumenice kopnom do Sofije.

Hajde da izračunamo.

Imali smo četrdeset živih Bugara putnika, svakom od njih je cirkulisalo oko glave u proseku po petnaest duhova, neke od njih su lično poznavali a za neke su samo čuli, što u grubom proračunu iznosi šest stotina mrtvih, ali je bilo tu još nekih pratilaca koji su kružili oko nas sa određenom inercijalnom silom, među njima otprilike oko stotinu stalnih letaća a ostali su obrnuli samo nekoliko krugova i nestali brže nego što su se pojavili.

Iako se taj roj čas približavao čas udaljavao od nas, uvek se pojavljivao iz iste stereotipne pozadine, iz sećanja prisutnih, i ostajao neko vreme uobličen uz pomoć reči kojima smo ih kitili. Postojale su u stvari samo tri ili četiri varijante.

Ribarsko selo. Mreže, čamci i dvorišta obrasla viticama vinovih loza pripadala su toj tabloidnoj slici. More je plavo. Nad rođacima se širi blagi mir vode, sunca, riba, vina i senki. Ne leškare polugoli na plaži, kao moderni turisti na letovanju. Možda su samo skinuli cipele i čarape, eventualno zasukali rukave od košulja. Žene gaze u vodu bosim nogama, držeći u visini kolena čvrsto skupljene

suknje naduvene poput balona. Ne znaju da plivaju. Isto kao ni muškarci.

Na selu. Sunce je tu užareno. Ljudi rade, brišu znoj sa čela belim maramicama, zatim guraju te maramice ispod šešira ili kapica. Kukuruz, suncokret, kokoške, koze, ovce, magarci. Okolo trče deca. Komadi paradajza samo što ne eksplodiraju. Crne masline blistaju. Nabadaju ih na vrh noža. Ovčiji sir se ne drobi. Gladak je, vlažan, fin i porozan, svež, svetluca kao nevino jagnje, nije presoljen, ni previše vodenast. Mekoća nadzemaljska. Nijedan današnji ovčiji sir mu nije ravan. Koljo Vutev je na svom štandu na štutgartskej pijaci prodavao sigurno najukusniji ovčiji sir koji se mogao kupiti u Saveznoj Republici Nemačkoj, ali se u mnogome razlikovao od mitskog originala.

Da ne zaboravim na varijantu s gradskim stanom. Odigrava se tokom leta u zamračenim stanovima s raskošnim zavesama, gde muškarci, čuvari građanske egzistencije, sede važni za pisaćim stolovima. Muškarci su odeveni u bogato izvezene somotske sakoe, a oni koji su ostali verni osmanskoj tradiciji imaju na glavi filcani fes. Vrata prekrivaju teške zavese od somota. Na podu orijentalni tepisi. Dogodi se ponekad, u tajnosti, da se neki od tih čuvara porodičnih vrednosti iskrade iz stana da bi posetio neku koketu i time izazove skandal.

Kao sadistički dodatak može da posluži čuvena zverska priča o Aleksandru Stambolijskom, nesrećnom premijeru kog je 1923. godine ubila jedna mračna klika sastavljena od oficira, slobodnih zidara i Makedonaca. Odsečenu glavu su poslali u Sofiju u kutiji za keks. Ruke, kojima je potpisao *sramotni Niški sporazum*, otkinuli su i zakopali. Naravno da je jedan od himeričnih rođaka bio i tamo prisutan, baš kada su skidali poklopac s kutije za keks, bio je to legendarno opasan i legendarno bradati praujak Ivana Nedeuskog, našeg nežnog, debeljuškastog trgovca

automobilima iz Olgaeka, čiji su obrazi svetlucali nežno i rozikasto kao breskve.

Bugari su divlji i neukrotivi u svojim fantazijama. Tvrde da su se vekovima borili žešće nego svi balkanski narodi zajedno. Njihov organizam mašte ne vodi preterano računa o brojkama i verovatnoći. Ako se malo pažljivije pročita i proveri, ispostavlja se da su se neprestano bavili vrtlarstvom i trgovinom (što je simpatično, ali njima samima nesimpatično). Turbulencije novije istorije drže po dalje od svoje fantazije.

Nema mesta za: nemački Vermaht i SS.

Nema mesta za: rusku vojsku.

Nema mesta za: uništavanje zemlje, gradova i sela kroz sovjetski sistem.

Poslednjih sedamdeset godina se čine nepodobne za našminkavanje u mašti. Bugarska, onakva kakva jeste, ne postoji u glavama današnjih Bugara. Ali tela im drži za-robljena.

Sedim na klupi nemoćno kao da me je predstava o raščerupanoj, rasklimatanoj Bugarskoj trajno oštetila. Šta ja tražim ovde? Još duva neprijatan vetar, ni hladan ni topao. Sve izgleda teško, jedino bugarska nesreća deluje neporecivo, uprkos tome što Bugari u retkim trenucima kada su budni, buncaju o sreći kao pijanci.

I sreća dede i bake je jedan takav slučaj opsene.

Važili su za srećan par. Filemon i Baukida na klupi u parku u Doktorengartenu, hrane golubove, dživ-dživ, pogledajte, svi vi nesrećni parovi sveta, kako se Nađa i Ljubomir dive vrapcima koji se valjaju u prašini, iznad glave im se sjaje ekonomični oreoli skromnih staraca. Bugarski deo porodice se uporno držao ove legende, uvek ju je ponovo potkrepljivao formulom *uzorno srećnog para*.

Rumena je krstio deda, poznavao je i dedu i baku jer je provodio bezbrojna popodneva kod njih, odlazio im je sve dok se njegova porodica nije odselila u drugi deo grada. Zahvaljujući njemu smo saznale i jednu drugu verziju priče. Priču je iznosio u delovima, videlo se na njemu da mu teško pada da govori o tome.

Jer deda i baka su bili neobični ljudi, čak i u očima nekog pobožnog Bugarina koji zbog ljubavi prema domovini nerado otkriva određene stvari strankinjama, pogotovo ne ovakvim zlim ženama kakva sam ja.

Neobični, čak veoma neobični. Deda i baka su stanovali u ono vreme u Sofiji, na Lenjinovom bulevaru, u stambenom kompleksu koji je izgrađen šezdesetih godina, gore na sedmom spratu. Ispod, na autoputu sa šest šavova, tekao je saobraćaj, a gore pod krovom, gde su leti bile nepodnošljive vrućine, živeli su deda i baka u malom dvosobnom stanu. Na balkonu koji se protezao duž zida, skakutali su zečevi i gukali golubovi u sanducima koje je izdeljao deda. Dragulj stana je bilo malo, popločano kupatilo, topla voda koja je tekla iz tuša predstavljala je pravi luksuz.

Svi su redovno dolazili kod njih na tuširanje: komšije, Apostolov kao dečak, neki prijatelji, bakine sestre sa muževima i svom decom.

Dok su se tuširali zet ili unuci, ili mali Apostolov, baka nije mogla da sedi mirna u dnevnoj sobi. Uznemirila bi se, počela da mumla, zatim bi otvorila vrata od kupatila i počela da se čudi golim muškarcima i dečacima. Zet bi je redovno izgrdio. Tada bi se povukla, tiho zatvorila vrata kao da je samo dašak vetra tu prošao, ali je iduće sedmice opet radila isto.

Jednom rečju: nije bila čitava. Mrmljala je sama sa sobom, kolutala očima, neprestano se krstila, mešala je imena čak i najbližih rođaka, iako nije bila dementna, ni

najmanje, hodala je uznemireno kroz stan, uvek gurala ljude, vukla ih za rukav, nikog nije ostavljala na miru. Pa ipak, stalno se govorilo da su *deda i baka bili srećan par*.

On: moralni čistunac. Mlade je neprestano prekora-
vao. Osim toga je bio i skriboman, pisao je kao lud.

Ona: mrzela ga je kada je pisao.

On: svako jutro je radio gimnastiku s malim tegovima,
da bi ostao u formi.

Ona: neprestano mu se obraćala dok je on sa tegovima
ležao na podu.

On: mrzeo je kada ga je ona uznemiravala prilikom
gimnasticiranja.

Ona: volela je ikone i bila je privržena pravoslavnoj
crkvi.

On: prezirao je svaku religiju kao praznoveran, zao-
stali svetonazor. Ikone nije podnosio.

Ona: hodala je sitnim koracima kao ptica i brzo se u-
marala.

On: hodao je dugim koracima i bio veoma istrajan u
svakodnevnom hodanju.

Ona: mrzela je kada bi on negde trebao da otputuje,
iako se to retko dešavalo. Ali kada jeste, njen glumački ta-
lenat bi došao do izražaja u punom sjaju. Odjednom bi je
opsele čudne bolesti kojima se nije znalo poreklo, dobila bi
lupanje srca ili nije mogla da diše, obično ju je hitna pomoć
otpremala u bolnicu, a odatle bi je nakon tri dana slali
kući, jer ništa nisu mogli da joj pronađu.

On: voleo je da se raspravlja. U pismima čitalaca. U
pismima koje je slao filatelističkom društvu. U pismima
koje je slao esperantističkom društvu. U pismima koje je
slao društvu za uzgoj zečeva. U svom dnevniku.

Ona: mrzela je kada je pisao.

Najčešće se žestio zbog sporta, koji je postao prepušten zabavi. Ali isto tako se žestio i zbog šlager pevača, koje je smatrao promoterima muzike niskog morala. I žestio se zbog masovnog konzumerizma svake vrste. Smatrao ga je za pošast, epidemiju, slučaj korupcije koji je dolazio sa Zapada i polako prelazio i na komunizam. Njegove brige takve vrste su iznenađujuće jer nikada nije komunista, nego radikalni tolstojevac. Težio je jednostavnom, pravičnom životu na selu. Životu bez nasilja i pre svega životu bez religije, u smislu crkvene organizacije. Ali gde prestaju prirodne potrebe a gde počinje oblast razmaženosti i luksuza? Neprestano je bio okupiran takvim pitanjima.

Toliko o srećnom paru, onoliko koliko se uspeo rekonstruisati iz usmenih predanja, ne iz sopstvenog iskustva. Imala sam devet godina kada su me prvi put odveli u Bugarsku, tada sam upoznala dedu. U stambenoj jedinici *Pobeda budućnosti*, imala sam priliku da prvi put sretnem dedu koji mi je delovao kao da je izašao iz slikovnice. Dostojanstven, vitak, pravog držanja, ostavljao je utisak uzdržanog muškarca. Nepokolebljivog.

Danima već nosim sa sobom fasciklu koju mi je dao Rumen. U njoj se nalaze dedine beleške na papirima, kao i prevodi koje je napravio Rumen, uz to hrpa fotografija koju nam je porodica ostavila.

Vetar je nesnosan! Listove papira moram da držim čvrsto da ih vetar ne oduva. Imam vremena za još jednu kafu. Preko puta se nalazi lokal sa zastakljenim prednjim delom. Gotovo svi stolovi su slobodni a ovog puta ni muzika ne svira.

Papir na kom je deda pisao svedoči o siromaštvu. Sadrži puno drva, već je počeo i da se raspada. Budući da je nedostajalo čak i lošeg papira, list je bio ispisan i sa prednje i sa zadnje strane, u potpunosti iskorišćen.

Tip drvoseče. Bert Lankaster sa žbunastim obrvama.

Deda je u mladosti, tako kažu, bio naprasit, svadljivi tiranin, anarhista, silom je odveo od kuće devojkicu kojom će se kasnije oženiti jer su se i njegovi i njeni roditelji protivili tom braku. Fotografije u fascikli bude utisak da je bio snažan muškarac divlje ali ugodne spoljašnosti.

Baka je takođe bila privlačna. Na jednoj očaravajućoj fotografiji vidimo njeno bledo lice kao iz nemih filmova, krupne oči i sitne usne koje nisu bile veće od pomorandžinog pupka. Ali ima nečeg izveštačenog u toj mladoj ženi, vidi se na njoj da će celog života samo tapkati i da nikad neće hodati čvrstim, pravim koracima kroz život.

Priče iz mladosti dede i bake nikako ne uspeavaju da se uklope u onaj tesan život koji su decenijama vodili. Oboje su ostarili, prva je umrla baka sa devedeset pet godina, nedugo zatim deda, u devedeset osmoj.

Ona je poticala iz dobrostojeće trgovačke porodice iz Plovdiva, bila je najmlađa od četiri sestre. Deda je dugo bio pod krilima majke, te odrešite žene željne moći, koja je živela sto devet godina i pisala udžbenike, učestvovala u uspostavljanju osnovnoškolskog sistema obrazovanja u Bugarskoj, još na početku dvadesetog veka. Dedin otac je odslušao nekoliko semestara filozofije u Lajpcigu i Beču, o tome svedoči mala biblioteka koju sam nasledila ja. Crvenkastosmeđi i plavkastozeleni tomovi sa šarama u kartonskom povezu, na marginama svake stranice pradedine beleške ispisane najoštrijom zamislivom olovkom, brižljivo pisanim latiničnim pismom.

Sin je ukrao mladu iako su mu džepovi bili prazni. Započeo je život pustolova i niškorista koji je odbacio učenje, ali je ipak uspevao polako da napreduje, sopstvenim radom. Prvo je radio na izgradnji puteva, zatim kao prokurista, i konačno kao direktor kreditne banke, doguravši

čak i do zamenika gradonačelnika u svom rodnom mestu, Pasardžiku, sve do trenutka kada su komunisti preuzeli vlast, jer se tada lepa priča završila. Zatvorili su ga, poslali u kamenolom, u kom su mu posle više godina teškog fizičkog rada konačno dodelili posao knjigovođe. Nakon toga je sledilo trideset godina života u penziji, u kojima se živelo toliko oskudno da su deca i zetovi morali da pomažu jer deda i baka ne bi mogli bez toga da održe domaćinstvo.

Ali ne postoje priče o tome kako se kavgadžija preobrazio u prostodušnog, čednog knjigovođu koji sanja o tolstojevskom životu na selu. To čak ni najbližim rođacima nije jasno, zato je dedin životni put većim delom ostao pod velom tajne. Meni se čini da se u njemu odražava sudbina ugnjetavane Bugarske, radikalno sužavanje na uzanu, paranoičnu tamnicu knjigovođe.

Deda je završio život kao čuvar jednog dosetljivo konstruisanog sandučića kog je on sâm smislio i napravio. Na toj dužnosti je proveo preko dvadeset pet godina. Bio je odgovoran za lift u zgradi u kojoj su živeli. Da bi naplatio novac za održavanje, konstruisao je sandučić koji je postavio iznad kvake na vratima, i tek kada ste ubacili novac, vrata su se deblokirala i lift bi se pokrenuo. Ali deda je čak i o tom novcu vodio evidenciju. Dugačke liste svedoče o prihodima koji su ulazili, kao i o troškovima održavanja kojih je bilo možda samo jednom u nekoliko godina. Otkako je deda umro, niko više ne vodi računa o prihodu od lifta, a lift je inače u međuvremenu toliko propao da je pravo čudo što još uvek radi.

Baka je takođe prošla kroz zagonetnu metamorfozu. Od razmaženog mladog stvorenja koje obrazovanje gotovo da nije ni imalo, pa čak ni osećaj za praktičnu stranu života, postala je preplašena robinja koja jurca okolo po kući, koja se boji muževih izliva besa, ali još više od

njegove majke, u čiju kuću je nakon kraćeg vremena bila prinuđena da se useli.

Svekrva je vukla sve konce u rukama i mrzela je mladu ženu koju je smatrala za nesposobnu, mrsku idiotkinju, koja je tu samo da bi se nad njome vladalo. Za prabaku čitava rodbina kategorično tvrdi da je kokoškama glave odsecala mačem, i to čak i kada je već bila podosta ostarila. Meni se čini da je to malo verovatno. Kokošama odsecati glave mačem? Da li tako nešto uopšte postoji? Čak i ako su te priče pomalo preterane – nemilosrdan karakter vladarke jedne male kuće sa verandom, kuhinjom, pet soba, dvorištem, šupom, štalom i lejama povrća, ne vodi se u pitanje.

Džeki

Konobarica je čarobna. Vitka, očaravajuća devojka bademastih očiju i dugih, veoma dugih, ali pravih trepavica. Stidljiva je, i ta stidljivost je čini majušno nespretnom. Kafa se malo prelila preko ivice šolje i kapnula na tacnu. Neutešna je. Pokušavam na engleskom da je umirim i ona me nagrađuje osmehom od kog se transformišem.

Obuzima me entuzijazam. Oh, Bugari su nadzemaljski lepi, nadzemaljski dobri, razgovor sa njima na njihovom jeziku je verovatno doživljaj ushićenja.

Ali sreća je trajala kratko. Kafa nije ukusna. Sa šoljice kaplje kafa, ne sme da umrlja mapu.

Specijalna mapa, više mapica, nekada bele boje, sada siva, na njoj je natpis *Kolektanto*, zatim i neki drugi natpisi koji se nalaze u kružnom pečatu u obliku buktinje koja je okružena stilizovanom zemaljskom kuglom: *Amica Rondo – Klubo de la Esperantistoj – Filatelistoj*. Omiljena ideja našeg dede je bila da poveže filateliste s esperantistima i da ih podvede pod isti krov tolstojevstva. Iz tog razloga je izdavao bilten koji je sam pisao, uređivao i objavljivao na svoj trošak, bilten koji je šest puta godišnje štampao i slao na razne adrese, iako je jedva uspevao da pokrije troškove za poštarinu. Nakon obilatog posla je uzbuđeno čekao reakcije, ali su one na njegovu žalost bile veoma oskudne – ako ih je uopšte bilo.

U Sofiji još uvek postoje cele hrpe fascikli u ostavi za metle. To su korespondencije na esperantu, ne samo pisma koja je dobijao i najrazličitijih zemalja, nego i brižljivo prekućane kopije sopstvenih epistola ispisanih na maksimalnoj širini lista, pedantno, pisaćom mašinom. Upada u oči

da su njegova pisma duga više listova a da su odgovori veoma kratki.

Originalni listovi, ispunjeni sitnim, zakukuljenim, guseničastim rukopisom, bude laku paniku u posmatraču jer je deda ispunio svaki santimetar papira. Ali uzalud. Jer poruka tih listova glasi: svaka pisanija je uzaludna.

Očajan sam. Živim u ubeđenju da sam manje vredan. Govorim sebi: Ljubomire, zašto sebi dopuštaš da budeš smešan sa ovim tvojim pismima i peticijama. Zar ne vidiš da ti ne odgovaraju više ni najbliži prijatelji? Borko Ljahov, Georgi Penev, Koljo Genčev, čak i taj u koga polažeš najveće nade: doktor Kantarev, čak je i njemu sve ovo već previše, da se bavi tvojim „filozofiranjem“. On ti je poslao dva, tri reda kao „odgovor“ na tvoje dugačko pismo. Stojan Bataklijev nije ni odgovorio na tvoje pitanje, nego je izbegao pitanje, umesto toga se bavi reumom njegove supruge. Vlado Fučarov ti je dao na znanje da ne želi da se bavi socijalističkim i političkim temama. Ali pogledaj, Haim A. Izrael, kome sam pisao povodom njegovog članka o seksualnom vaspitanju dece, odgovorio mi je da se moji stavovi slažu sa njegovim. Osećam se polaskan time. To znači da nisam potpuno izgubljen slučaj, ovog puta sigurno nisam.

Zatvorski rad. Zatvorenik šalje iz dana u dan pisma celom svetu, ponekad ih neko pročita, ponekad ne, na kraju ih više niko ne čita osim cenzora koji se nadvija nad ta pisma pospan, poluotvorenih očiju, ali posle i on klone, zaspi, zatim u neko doba i on prestaje da se bavi njima.

Rumen je preveo nešto malo iz svih tih dnevničkih beleški, epistola, zapisa, žalbi, dodataka, člančića u stručnim magazinima, i svi ti odlomci svedoče u čoveku sateranom u ćošak, o čoveku koji se žesti zbog smešno beznačajnih stvari, gotovo da pada u očaj zbog neshvatljive nebrige

drugih ljudskih bića, neprestano se sudara s nerazumevanjem, svuda sluti izdaju i sve više je ogorčen zbog toga.

Sa sofijskim centralnim rukovodstvom za uzgoj zečeva deda se posvađao na krv i na nož, jer su prilikom jedne izložbe mešance činčile uvrstili u kategoriju „Činčila“, a plavog bečkog i srebrnu angoru nisu uvažili onoliko koliko je trebalo. *Model kaveza koji je bio izložen kod ulaza bio je manjkav. Limene posude za hranu su bile nezgodne. Sandučić za oplođivanje je bio premali. I tako, kako je ženka bila nameštena unutar rešetke, nije ni mogla da uđe u svoje gnezdo.*

Zatim taj monstrum od dnevnika. Samo je pisao, pisao i pisao. Hiljadu strana? Dve hiljade? Pet hiljada? Prestao je 1965. godine. Poslednja beleška je na sredini lista i glasi *Razlika između prividne i prave oslobađajuće presude.*

Ispod te rečenice je papir prazan.

Kada je deda dobio vest o nasilnoj smrti svog najstarijeg sina u Nemačkoj, imao je šezdeset četiri godine. Pustio je bradu, što je verovatno delovalo neobično u njegovom slučaju jer je bio mučno pedantan muškarac po pitanju brijanja: posezao je dva puta dnevno za brijačem. Nakon četrdeset dana, tog uobičajenog perioda stroge žalosti, opet je skinuo bradu. On, okoreli ateista, organizovao je čak i zadušnicu za sina.

Svih tih godina koje je proživeo posle toga, dan sinovljeve smrti je provodio uvek na isti način. Ustajao je rano ujutru, tresući se od tuge, ništa nije jeo, izlazio je iz kuće bez ijedne izgovorene reči i vraćao se uveče nakon dugog prinudnog marša, zatim je ćutke, bez trunke zalogaja, legao u krevet.

Onda je 1968. godine opet nastavio da piše dnevnik: *To što se čini nemogućim, ipak je moguće za jednu Amerikanku.* Mislilo je na Žaklinu Kenedi i njen drugi brak koji

je izazvao skandal. Ona je bila dedina ljubavna mržnja. Sudeći po tome kako je izgledala, verovatnu mu se Džeki O. dopadala, iako to nikad ne bi otvoreno priznao – niska, nežna, sa velikim očima, izdaleka je ličila na baku. Njene tašne, odlično skrojeni kostimi, frizura, naočari za sunce, cipele, njen način života, ništa od toga nije promicalo dedi i sve je primao sa strogim neodobravanjem. Kada se Džeki O. pojavila u bikiniju i visokim štiklama u njegovom dnevniku, pisac je pao u očajanje i odvrnuo slavinu besa zbog nedoličnog i nemoralnog ponašanja. Bilo je jasno kao dan da ta žena nije imala ni trunke čestitosti, ali zato je greha imala obilno.

Rasipala je novac. Vila na ostrvu Skorprios je koštala devetsto šezdeset miliona švajcarskih franaka i bila je u stvari jeftina za novopečenu gospođu Onazis. Dobila bi nervni slom ako ne bi potrošila barem milion dolara dnevno. Imala je više od šesto pedeset sedam pari cipela a nijedne među njima u kojoj bi mogla normalno da potrči. Njene kutije za nakit su se prelivale, ali sirotinji ništa nije davala. Putovala je u London samo da bi procunjala u određenim draguljarnicama. Hranila se jastozima i kavijarom. Bila je hladna i usamljena, uprkos mnoštvu ljudi koji su je okruživali i neprestano služili. Čak i kada su joj pozvali violiniste da sviraju cele noći na jahti, ona je ležala u svom krevetu, kolena privučениh uz mršavo telo, i plakala. Svoju decu nije volela, nije se bavila njima a nije ih ni vaspitala na odgovornost. Bila je pokvarena. Ah, pisao je deda, dugo bi se moglo raspredati o ovom jadnom slučaju, ali ne bi to imalo nikakvog smisla, jer ova žena ionako srlja ka propasti.

Kada pomislim na to koliko je posla Rumen imao s ovim prevodom, počne da me grize savest. Prevodio je dobrovoljno, a posle nam je poklonio prevod. Deda bi ga sigurno pohvalio za brižljiv prevod bez grešaka. Ali što se

mene tiče, zaslužujem dupli prekor. Prvo zato što ne cenim dovoljno Rumenove napore, zatim i zato što nas upravo on vozika okolo i pored toga se još i brine za naše potrebe.

Jer – dođavola, savest mi opet nameće konture visokog, koščatog muškarca sa žbunastim obrvama, eno ga stoji tamo preko, pored betonskog električnog stuba, ili se barem čini da stoji tamo, svega nekoliko linija ga drže na okupu.

Njegov miran pogled, jedan jedini prekor.

Kada bi mogao, odrekao bi me se. *Odrekao*, dopada se ta reč onima s druge strane, dobija aplauze; s one druge strane, na kojoj se on nalazi, dopire na ovu stranu slabšan odjek aplauza i meša se sa bukom asfalta koju proizvodi strujanje automobila; aplauz uvenulih ruku bez kostiju, jer oni tamo, koji su s one strane, koriguju greške kolebljivog muškarca. Niko od nas nije dostojan da živi i dalje u sećanjima živih, misle ovi što aplaudiraju, niko ko je zbog sopstvenog ponosa povredio (ili loše uticao) na one koje je ostavio za sobom.

Odriču li se nekog mrtvi, rade li to jedni među drugima? Ili netrpeljivost među znači samo toliko da se uznemireno razlete?

Pisma koja su razmenjivali otac i sin, nisu nam ostala. Da li ih je uopšte bilo? Ili su se izgubili? Verovatno su želeli da se dopisuju, ali su im se prsti zgrčili svaki put kada bi napisali datum na papir.

Dolazeći otpozadi, iz visine ušiju, neko me uverava u to da je on sada već oslobođeni sin i može da čini šta god mu je volja. Tvrdi da se tamo gore redovno sastaje vojska sinova da bi izmerili snage s vojskom očeva.

A ti? – pitam ja. Zar nisi i ti otac?

Ćerke se drugačije računaju, govori otac, osim toga vi niste mrtve, zato sam ja ovde gore samo sin.

Koja besmislica! Svi su mrtvi stari, jednim potezom postaju neopozivo stari. Svejedno da li su preminuli kao bebe, sinovi, udovci ili dede, mnogo su stariji od onih koji su ostali u životu. A porodične veze? Nemaju mnogo značaja. Ja sam mlada, veoma mlada u odnosu na bilo kog od vas tamo gore.

Vreme je da se ide. Moja konobarica se stidljivo smeška dok joj dajem novac i taj njen osmeh ostaje i dalje sa mnom, nakon što napustim lokal.

Kod auta me već čekaju saputnici, teatralno opuštteni, kao da ih je neka viša instanca uverila u to da je bolje ako su u dobrim odnosima. Što se mene tiče slažem se, tako opet mogu da se vratim na zadnje sedište i utonem u misli. Dok ulazim u auto, njih dvoje su se već revnosno nadneli nad mapu, plan grada koji su raširili na haubi motora, i vuku prste prema Crnom moru.

Rumen puši i vozi opet uobičajeno opušteno, marljivo, mada s vremena na vreme neočekivano zakoči. Ovo dvoje ispred su odlučili da ne idemo direktno do Crnog mora, nego da napravimo zaobilazak i posetimo arheološki rezervat u Madari.

Zašto da ne. Arheološki rezervat, indijanski rezervat, rezervat bugarske narodne nošnje, Živkovljevi rezervat, svi su mi rezervati podjednako dragi. Ubrzo smo već van grada, penjemo se uzbrdicom a auto ostavljamo ispod jedne stenovite padine.

Nebo nad Madarom je prazno, mršavo, konjanik se jedva nazire iz daljine. Reljef u kamenu, monumentalan, ali nežan i skroman u odnosu na kolosa kog smo prethodno videli. Kao da stojimo ispred slagalice koja krije zagonetne objekte, treba da protekne nekoliko iritantnih trenutaka dok se prizor pred nama odmota u pravom svetlu i uspemo da shvatimo šta je ono što zaista čini delo a šta je sporedna

stvar. Konj graciozno diže prednju nogu. Pas lepršavih ušiju skače. Vetar i kiša su izgrizli figure, posebno lava koji je ispružen na zemlji. Životinju koja je pratila svetog Jeronima ovde su ulovili umesto da su ga pripitomili, u ovim krajevima verovatno nisu ni slutili koja je korist od pripitomljenog lava, koji može na primer da bdi nad svetim spisima a potpuno je bezopasan u odnosu na domaće životinje. Kod Direra lav miroljubivo spava pored psa. Ubijanje lavova je privilegija paganskih vladara. Okrutna stvarnost je ovde prikazana porozno, apsorbovano, u peskovitim bojama a ne krvavo crvenim.

Pripitomljeni lav može da dovede do jedinstvenih spoznaja. Zato nije ni čudo što su ga sveci i filozofi tako visoko cenili. Zašto je Hans Blumberg toliko uzbudljiv filozof? Zato što je bio lavovski filozof. Noću je pored njegovog pisaćeg stola ležao miroljubivi lav, sa kojim je na ovaj ili onaj način odmeravao snagu. Blumberg se razvijao uz svog lava. Kada bih u sopstvenoj blizini i ja imala stalno jednog lava, imala bih i više poverenja u sebe. Miris koji se širi iz njegovog krzna – isparavanja nedavnih klanja, silan dah koji mu struji iz čeljusti, sve bi me to na primer usmeravalo na potpuno drugačija razmišljanja o ocu. Surove a istovremeno i nežne. Otac? Lav bi zevnuo i lenjo spustio glavu na drugu stranu. Konopac? Lav bi čuperkom na vrhu repa lupnuo o pod, i time bi tema bila zauvek završena.

Reljef u steni potiče iz ranog srednjeg veka. Neko vreme još tumaramo okolo, posmatramo krajolike, zatim se vraćamo do auta i vozimo se u pravcu mora.

Na putu ka moru

Putovala sam već jednom ranije prema Crnom moru. Dosta davno je to bilo. Na prvo putovanje u Bugarsku išla sam bez članova porodice. Pozvala me je Lilo, na put smo krenule nas tri: ona, njena ćerka i ja. Sestra je provodila raspust u nekom švajcarskom gradu, među brdima.

Do Sofije je sve išlo odlično. Lilo je vozila golubije plavi „mercedes kabrio“. Većim delom smo putovali sa spuštanim krovom, Lilo je bila umotana u ružičasti šal, nosila je bele šoferske rukavice a na nosu je imala moderne naočari za sunce. Lilo je bila san svih vozača kamiona, štaviše svih radnika koji su na autoputu između Zagreba i Beograda imali prilike da bace makar samo i jedan pogled na nju. Graničari su pokušavali da ostave utisak ozbiljnih ljudi prilikom pretresa auta, pa su na lica montirali najmarkantnije moguće izraze, ali im je Lilo u trenu smekšala srca. Podrobno su pregledavali golubije plavi auto iz bajki, ali ne toliko iz službene dužnosti, nego više da bi proveli još nekoliko minuta u Lilinoj blizini: otvorili su haubu, otvorili su prtljažnik, zatražili da vide sadržaj kofera od svinjske kože, zureći pritom u neverovatno privlačnu ženu dok je otvarala kofer. Svileni kombinezoni, čipkane gaćice, bočice sa lakom za nokte i svakojaki nakit, nesoser marke „samsonajt“, mnoštvo blistavih sitnica kao da ste otvorili poklopac sanduka sa blagom – i sve to najukusnije moguće poređano. Kako je Lilo bila ponosna na svoje stvari!

Bila je veoma strpljiva i nije ometala pretres koji inače nije ni uzimala kao za uznemiravanje, nego više kao uzbudljivu pustolovinu sa muškarcima u uniformama, pred kojima je naočare za sunce skidala sa očaravajućom ljupkošću, tresući usput svojim loknama, smejala se,

pokazivala besprekorne bele zube i naravno – zašto da ne – svoj pasoš i vozačku dozvolu.

Potpuno nasuprot našim roditeljima koji su granične prelaze bili primorani da prelaze sa svojim sumnjivim pasošima – kao *stranci bez domovine*, otac crven kao bulka, majka nervozna, pošto su na apsurdan način postali stranci bez domovine zato što u vreme kada su se venčali, 1945. godine, još nije bio na snazi zakon o državljanstvu, pa su tako svi Nemci koji su se venčali za stranca, automatski izgubili svoja nemačka državljanstva.

U tim su prilikama sedeli na prednjim sedištima „sitroena“ zamišljeni, utonuli u oblak nesreće i potisnutog bola, i ponašali se kao osumnjičeni, otac je čak i satima kasnije bio u mračnom raspoloženju zbog poniženja kog je morao da otrpi a majka nije uspevala da se uzdrži od proklinjanja kompletnog fašistoidnog sveta. Putovanje s roditeljima je bila teška muka – sa Lilo je prelazak granice predstavljao čisto uživanje.

Tokom puta sam sedela ili bolje reći ležala na zadnjem sedištu. Dobrovoljno, jer je to bilo moje omiljeno mesto. Imala sam devet godina. U to vreme sam počela da primećujem muke koje je stvarala ljubomora. Ljubomorne osobe je bolje zaobići u velikom luku, da njihov gnev ne bismo navukli na sebe. Lilina ćerka, tri godine mlađa od mene, bila je nesnosno ljubomorna, ludela je i na najmanju pažnju koju je Lilo pokazivala prema meni. Zato nisam ni smatrala da bi bilo pametno suviše približiti se Lilo, posebno ne da zatražim mesto pored nje na prednjem sedištu, koje je u stvari dolikovalo ćerki. Osim toga nije mi bilo zanimljivo da gledam tokom puta napred, na autoput, više sam volela da sedim na zadnjem sedištu. Uzglavlje je bilo udobno. Ako bi vetar isuviše zaduavao, pokrila sam se ćebetom, a od žarkog sunca su me štitile dečje naočari za

sunce. Da mi vetar ne bi pomrsio kosu, na glavu sam vezala maramu.

Tokom puta, leškareći na zadnjem sedištu, a da mi krov automobila ne ometa pogled, mogla sam da posmatram s duplom ganutošću teatar koji se odvijao gore. Jugoslovensko nebo je bilo duboko plave boje i na poseban način usijano, što je moglo da bude i zbog specifično toniranih stakala naočara za sunce.

Na tom nebu su se vukla bledunjava, pahuljasta krda oblaka s dugačkim, izvučenim repovima, oblaci koji su među sobom bili povezani upletenim pupčanim vrpcama, a neki drugi zbijeni, snažno nabubrelih glava, vukući se između belih tragova kondenzovane vodene pare. Sunce je bilo njihov protivnički igrač, slalo je za oblacima vrele zrake i sve ih je redom spalilo, Sunce je svoje mesto na nebu bukteći potvrđivalo sve dok se nije formirala nova grupa oblaka koja je potom raskošno narasla.

Revija borbe visoko na nebu proizvodilo je uzivšeno uzbuđenje. Sve je tu bilo radi moje zabave. Lilo, njen lepršavi šal, „mercedes“, kožna sedišta u krem boji, ptice koje su nam letele iznad glava, slike koje se vukle na nebu. Svet je bio slobodan, gibao se i valjao. Nema ni roditelja, ni sestre, hura! Sve se ovde kretalo zbog mene, teklo kao nauljeno, odzvanjalo, cvrkutalo, zbog mene je sve išlo na pravom koloseku, svet mi je slao snove pritisnuvši me o zadnje sedište na kom sam se osećala sigurnije nego ikada pre. Mora da sam neko izvanredno stvorenje ako su već toliki naponi uloženi u to da se moja nesreća odagna jednom za svagda.

Bila sam srećna.

Bila sam srećna, sve do Sofije. Tamo su me onda ostavili. Lilo je mogla na taj način da me ostavi čak i u džungli. Odjednom sam se našla u vlažnom, prenatrpanom stanu

mojih dede i bake, u novoj nesreći koja je već u samom početku bila prastara. Sedela sam na crnoj stolici sa visokim naslonom koja je videla i bolje dane, na maslinasto zelenom somotskom tapacirungu, na kom je krivudalo krupno lišće vinove loze.

Ni ostale stolice nisu dugo bile prazne. Na vest da sam stigla, rođaci su počeli da pristižu u gomilama, mnogi od njih u velikom uzbuđenju, a neki gotovo da ni mesta nisu imali. Jedino mi je deda delovao kao razuman čovek, jer je mirno sedeo na pročelju stola, ni reči nije rekao, samo je gledao u mene dobronamerno.

Baku sam već poznavala, pa sam se potrudila da je zaobidem, kao i obično.

Radi prilagođavanja su me ponudili tanjirčićem slatka, tim slatkišem, u stvari mumijom voća koje je bilo ulepljeno u izuzetno žilav sirup, čvrst kao ćilibar, braonkaste boje i najužasnijeg ukusa. Toliko slatko da me je već bolelo.

Tanjirić sam sklonila u stranu, ali to nije bio način da pobeđem, jer od neprestanih poljubaca, zagrljaja i milovanja uzbuđenih rođaka, od svih tih stranih reči koje su tekle poput reke, nisam mogla da se pomerim sa stolice.

Sestre moje bake su mi se utisnule u sećanje. Najstarija je bila već dosta stara, hodala je uz pomoć štapa. U početku je delovala mirna i strpljiva, ali se kasnije naglim ispadima potvrdila kao suprotno, usput je još i silno kašljala, kao da joj je u grudnom košu nagomilani šljajm morao smesta negde da izbije.

Vođa trupe sestara je bila tetka Cveta, koketa s muštiklom. Čim sam joj videla usne, odmah sam se setila izraza koji sam čula od švapske bake: vavilonska kurva. Jedino je vavilonska kurva mogla da ima takve usne! Po prirodi je imala tanke usne, ali je šminku povukla debelo,

podosta izvan linije usana, pa su tako crvene usne izgledale napola đavolske, napola komedijantske, na rubovima zamazane, dosezale su gotovo do pola obraza, hiperpokretna usta napukla od osmeha; usta s kvarnim zubima od kojih me je hvatao strah jer sam se bojala da ću i od tih usana morati da prihvatim poljubac, ali to je hvala bogu izostalo.

Verovatno sam bila dete bez humora.

Tetka Cveta je bila zaista neobična, ali je trebalo da se uzme u obzir i njen bizarni humor, koji ja nisam prepoznavala, kao što nisam razumela ni taj ponos kojim je u oskudnim uslovima, u kojima su tada svi ljudi živeli, sašila sebi haljinu od starih zavesa rđavo crvenih boja, s krupnim cvetovima, i sveopštem očaju prkosila tom haljinom, ili je možda bolje reći prkosila ustima, tim blještavim, provokativnim ustima koja su se izrugivala celom tom komunističkom izjednačavanju svih ljudi.

Inače je tetka Cveta bila interesantna pojava. Pušila je, želeći time samo još više da istakne svoju opakost, ali usput i da nervira dedu. Nisam je razumela šta govori, jer je pričala samo bugarski, dok su neki rođaci pričali pomalo i nemački, neki su znali dosta dobro francuski, koji ja tada takođe nisam znala, ali prva približavanja smo ipak uspeli da premostimo na nekom nemačko-francuskom bućkuršu.

Bila je mršava i krivih nogu, po prirodi nimalo lepa žena. Ali tu su bile njene zelenkaste oči i svetla kosa, koja doduše nije bila plava, ali je farbanjem dobila lepe crvenkasto-plave tonove. Imala je gustu kosu, živu grivu, koja joj se prelivala na ramena. Oči i boja kose su bili dovoljni da privuku pažnju bugarskih muškaraca, koji su se inače kao ljudi ustremili na plavuše. Kasnije sam saznala da je tetka Cveta imala u svom stanu ogromnu škrinju u kojoj

je čuvala na stotine ljubavnih pisama raznih muškaraca, pozivnice za ples, presovano cveće, nekrologe i gomilu čestitki s onim crveno-belim kićankama koje su se obično slale početkom proleća.

Stara pudrijera s pahuljavim resama i poklopcem iz koje se širio miris starog brašna (proizvod nalik na minijaturni puf iz Tuluz-Lotrekovog vremena), lepeza od kornjačevine i koralne ogrlice, jedna izvezena torba od platna, to je bila tetkina zaostavština koju sam dobila mnogo godina nakon što je umrla. Priča se da se zbog nje ubio jedan muškarac smrtno zaljubljen u nju.

Ne znam zašto je u meni detinjasti manihejac podvlačio tako oštre razlike. Lilo, koja je svirala na sličnoj klavijaturi ženstvenosti, mogla je da radi sve što je kod nas u kući inače bilo zabranjeno. Tetka Cvetu sam doživljavala kao karikaturu obožavane Neverle, i zato mi je bila odbojna. Osim toga je bila i stara. A za starije žene važe druga pravila. U ovom slučaju su važeća pravila švapske bake i njenih jedanaestoro braće i sestara, koji nisu morali ništa bitno da promene na svojoj odeći da bi ih ovekovečili na nekoj tabloidnoj slici iz osamnaestog veka.

Izgledali su kao časni luteranci, odeveni svi u crno, do grla zakopčani. Glave su im počivale na belim, uštirkanim kragnama, osim lica i šaka, ni komad kože više nisu pokazivali. Žene su bile veoma uredne, nisu se šminkale, mirisale su na sapun ili eventualno kap kolonjske vode. Kosu su sve, bez izuzetka, imale nameštenu u punđu. Sve do dana današnjeg, smatram da je to jedina ispravna slika jedne starije žene. Na to sam navikla, kao neka od svojeručno uzgajanih sivih guski Konrada Lorenc na svog hramioca.

Bila je tu i tetka Mila. Jedna sasvim drugačija priroda. Velika, široka, seljačkog izgleda, dobroćudne naravi, već

na prvi pogled se to videlo. Nije se šminkala i imala je uvek opasanu kecelju, najčešće stajala u kuhinji, preznojavala se i kuvala, postavljala sto, prala sudove. Njene sestre su ne jednom zloupotrebile njenu blagu i trpeljivu prirodu, a nisu se libile ni da je koriste kao marvu.

Ne sećam se više koliko dugo sam morala da budem u Sofiji. Tri dana? Pet? Ili više? Vreme provedeno u Sofiji se rasteglo unedogled. Odvele su me na izlet na planinu Vitošu, odvukle na žensko odeljenje turskog kupatila koje je krivudalo kao lavirint i završavalo se u ogromnoj pećini gde je sve grgotalo i pušilo se u pari, kupatilo prepuno golih žena koje su ribale sitne crne pundravce od prljavštine sa kože, pod budnim okom krupnih nadzornica koje ste uzalud pitali bilo šta – odgovor niste dobijali. Vitlanje mokrim krpama, pljeskanje peškirimama, glasovi žena, sve je zvučalo preoštro u vodenoj magli i isparavanjima.

Najviše sam se bojala noći. Deda i baka su spavali glavom uz glavu u jednom uglu dnevne sobe, na dva kaučića koji su bili namešteni u pravom uglu, a obadva zida iznad njih su bila okićena ikonama. Meni su namestili krevet za spavanje na sofi, u drugom uglu dnevne sobe. Noću je stranost narasla poput grdosije, imala sam utisak da sam zaključana s potpuno nepoznatim ljudima. Ono malo simpatije što je tokom dana možda stvoreno, noć je pobila. Bila sam osuđena da osluškujem samu sebe i da kontrolišem mirise. Preko se čulo hrkanje, a ja sam ležala u tišini, nepomično na leđima, i da bih se odbranila od mirisa sa suprotne strane, pritiskala sam dlanovima nozdrve. Zbog dlanova o koje se odbijalo, moje disanje je zvučalo kao neobično šištanje. Svako hrkanje sa suprotne strane izazivalo je nove strahove kod mene. U sobi je disalo troje. Šta li je to u meni disalo tako naglašeno i glasno?

U to vreme deda i baka još nisu bili dobili svoje prve staračke obrise.

Promene se još nisu odvile.

Efekat pre i posle je kasnije bio uočljiv. Deda posle nije više bio toliko razdražljiv. Začaurio se u osobenjaka, a baka je prestala da bude plašljiva i konačno je uzela upravljanje u svoje ruke. Naplatila je sa kamatom svako zlo koje joj je deda u mladosti naneo. Kako joj je muž postajao sve više gluv, baka je namerno govorila sve tiše, da bi mu što više otežala da je razume.

Staru raspravu oko ikonodula i ikonoklasta je baka u vreme tih strašnih noći odavno već odlučila. Iako je deda mrzeo ikone, visile su mu iznad glave, stomaka, nogu. Morao je da spava ispod jednog Svetog Ilije s kog je delimično već otpala boja jer je ikona jednom već gorela. Neki učitelj iz Pasardžika je pobacao gomilu ikona na vatru da bi na taj način pokazao primer koji je trebao da se sledi. Ali tetka Mili je pošlo za rukom da spase, barem delimično, Svetog Iliju koji se u zlatnim kočijama vinuo ka nebu dok mu je ogrtač padao dole na zemlju, i odonda je deda morao da drži glavu ispod tog napola izgorelog putnika ka nebu, iz noći u noć.

Ta ikona postoji i dan-danas. Sada visi u uzanom pred-soblju naše rođake Atanazije. Izgleda da je nekada bio za-ista lep primerak, ali sada je okvir već sasvim crn, a na licu sveca su vidljive braonkaste fleke, kao i na oreolu, na sapima konja, na kolima i na nebu. Samo je Ilijin plavi ogrtač sačuvao svoju raskoš, taj lepi komad odeće sa ruži-častim krznenim okovratikom protkanim zlatom, koji u spokoju pada na zemlju, pred noge gomili začuđenih sve-doka.

Poznata mi je još jedna ikona iz predsoblja naše ro-đake. Ona koja je visila negde iznad dedinih kolena, dok je još bio živ. Krst blagoslova na smeđoj podlozi. Čini se da razapeti Hrist ne pati mnogo, barem ne koliko se očekuje,

noge je udobno ispružio na neku daščicu a rupe na rukama i nogama, iz kojih krv curi u tankim nitima, samo su nagoveštene. Levo i desno od ruku, u uglovima poprečne grede, Sunce i Mesec gledaju u Spasiteljevu glavu dobroćudnim, okruglim očima koje više liče na palačinke nego na lica uzvišenih planeta. Ispred njegovih nogu je srednjevekovni grad, ofarban u vesele boje, a pored se izdiže valovita stena u kojoj dremaju mrtvačke glave sa zjapećim usnim šupljinama.

Usne šupljine otvoriti, usne šupljine zatvoriti.

Sestra je takođe doživela strašnu noć na istoj sofi, kada je mnogo godina kasnije spavala tamo. Imala je u to vreme sedamnaest godina i bila je prvi put u Bugarskoj. Deda i baka su bili već poprilično oronuli. Zaobilazili su se u stanu tužnim licima, jedna manja vreća kostiju i jedna vreća kostiju. Do tada su se promene već odvile.

Dedina usta su bila otvorena cele noći. Hrkao je. To je jedne noći nagnalo baku da ustane, upali svetlo i sedne mu na grudni koš. Dok se deda borio da dođe do vazduha, mlatarala mu je kažiprstom pred očima i šiškala na njega. Prizor pravog užasa. Sestra je taj događaj ispričala Rumenu dok smo se vozili a on se samo smejao jer je kao dete mnogo puta i on doživljavao slične scene. Ali kakvo je to tajanstveno šištanje bilo? Baka, tanka kao plot, sedela je na dedinim grudima raspuštene kose kao neka avet, jer je *htela samo da se uveri da li joj je muž još uvek živ*.

Preko dana, kada su noćne more bile odagnane, dedi sam uvek prilazila s većim poverenjem. Jer on ništa nije očekivao od mene, i nigde nije hteo da me vodi. Ali njegovo bavljenje zečevima i golubovima je na mene delovalo razočaravajuće. U to vreme ništa nisam znala naravno o Tolstoju, ni o njegovim idejama o jednostavnom životu. Da sam kojim slučajem bilo šta o tome znala, verovatno bih

dedina nastojanja da tolstojevske ideje oživi na balkonu smatrala još apsurdnijim. Balkončić malen kao maramica obuhvatao je obe sobe u pravom uglu, dole ispod njega se protezao autoput sa šest šavova, nasuprot njemu odvratan stambeni blok a nešto dalje odatle neugledan park sa niskim grmljem. Na balkonu je buka bila toliko nesnosna da se nije moglo ni razgovarati. Pogotovo ne s naglupim dedom koji je zapravo govorio najbolji nemački od svih rođaka, ako je uopšte bio raspoložen da govori.

Na balkonu na Lenjinovom bulevaru me obuzela žudnja za našom baštom u Degerlohu. Učinila mi se ogromnom, kao teren slobode i pustolovina, zona slobodnog kretanja za mačke, pse i decu. Čak su i nepoznati psi bili dobrodošli. Posebno bizarne karaktere su imali psi koje su nam dovodili prijatelji naših roditelja, njih je bilo teško zaboraviti. Ali golubovi i zečevi? Nije mi bilo jasno zašto se jedan starac bavi tim dosadnim stvorenjima, mada mi se dopadalo što su golubovi sletali na dedino rame, glavu i ruke, a on je onda ispružio ruke preko betonskog balkona kao da je glasnik mira, ispružio ih je daleko, daleko iznad betonskog okvira tog njegovog groznog balkona, – kao da poziva nebo na slavlje, ili ne, upravo suprotno: kao da poziva nebo da ga uzme konačno pod ruke i da ga odvede negde daleko, zajedno sa njegovim golubovima.

Nakon nekoliko dana su Lilo i njena ćerka došle po mene. Odvezle smo se u pravcu mora.

Varna

Put do Varne nije dugačak. Pre nego što se ugleda grad, vide se prostitutke na rubu prašnjavog puta za kamione. Vrućina je nesnosna. Vazduh naprosto ključa. Žene izazivaju sažaljenje. Nikada nisam još videla tako ružne, bedne prostitutke, tela su im umotana u drečavu plastiku, na nogama čizme. Ovde se prodaju žene gotovo svih godina, stoje ispred nasipa prezasićenim smećem, očajno se kežeći vozačima kamiona. Luda je nada odlaziti za neki sitniš s muškarcima u grmlje ili popeti se s njima u šofer-sku kabinu i odvesti se do prvog parkinga. Muke pakla, kakvima ih je Dante opisivao, čine mi se iznenada bezazlenima, jer su to poetske patnje, vatra koja uistinu ne peče, rane koje se gnoje samo radi pesničkog užitka. Ali ovde, na bleštavom ogledalu sunca, sve se veoma jasno vidi: znoj, sperma, urin, gnojni čirevi, krv, vriska, udarci, svrab, muve, boce razbijene u komade, plastično smeće, kopriva, semenje koje se useca u telo. Sudbina bugarskih kurvi pored autoputa je isto tako užasna kao što je bio život leproznih pre mnogo vekova. Ali nigde na vidiku Hristovih učenika koji bi im pomazali bolna stopala ili barem jednu od njih spasli.

Kurve koje je Cankov slao našem ocu u ordinaciju vodile su zlatne živote u odnosu na ove žene ovde. Iako je sigurno dobro zarađivao na njima, otac izgleda nije bio u stanju da savlada svoj ukorenjeni prezir prema ženama koje prodaju svoje telo. Njegova nekadašnja asistentkinja mi je ispričala jednom u poverenju, više godina nakon nje-gove smrti, da joj je otac jednom grubo podviknuo zato što je pomogla jednoj od tih žena da obuče mantil, pacijentki-nji koja je inače bila teško bolesna. Istog trenutka sam

znala da se to zaista dogodilo. Dok je u većini priča koje kruže o njemu predstavljen kao tajanstven, genijalan i neshvaćen, ovde ga jedna jedina reakcija razotkriva. Nema razloga da dovodim u pitanje verodostojnost izvora; ta žena je dobroćudnog karaktera a našeg oca je verno služila jedanaest godina.

Varna izgleda bolje nego Šumen, to se vidi još na ulasku u grad. Glavni bulevar je oivičen palmama. Čupave pajalice od lišća, koje se njišu u pravcu severoistoka, šire miris mora. Ali kao grad na moru, povrh toga još i stari grad, gorko je razočaravajući. Ni trunke daha ovde nema od čuvenih francuskih ili italijanskih primorskih gradova. Tamo gde bi možda i mogao da nikne neki karakterističan pogled, stoje velike zgrade svuda okolo, u stupidnoj sve-moći, a čeznutljiv pogled je primoran da klizne nazad prema čupavima palmama jer ništa bolje od toga se ne nudi.

Računali smo na to da ćemo lako naći sobu, budući da još nije vreme godišnjih odmora. Ali ne, svuda smo izvisili. Zatim u džinovskoj zgradi, u najvećem hotelu u gradu, naravno nalazimo sobe.

Predvorje bi izgledalo prazno čak i kada bi iz dvadeset autobusa svi turisti odjednom nagrnuli. Tepih s romboidnim šarama (zelenkaste, sivkaste i boje patlidžana, svaki krupniji romb ima dva manja romba na vrhu, kao kućka-ste krunice) deluje kao teren za postrojavanje nekog monumentalnog pakla za gljivice na stopalima. Nije lako stići do usamljenog personala koji stoji iza kilometarsko dugog pulta za prijem gostiju. Da li će nas ovde iko čuti ako se odlučimo da postavimo pitanje? Sve deluje ustajalo, pregaženo. Pre svega mirisi. Oseća se snažan miris sredstava za čišćenje. Zamišljam da se svako jutro sruči iz kofe na ovaj tepih gust mulj paste za čišćenje, i prvo se grmolike gljivice umaču u sapunjavu, masno blato, zatim one

uspevaju da neprestano mašući gljivičastim ručicama i neprestano gutajući gljivičastim ustašcima pretvore tu hemiju, njima izvorno neprijateljsku, u dobroćudan hranljivi mulj.

Hotel za ljude koji rado žive opasnim životom. Povrh toga nije ni jeftin, saznajemo od Rumena koji se pognute glave vraća do nas preko dugačkog predvorja.

Nakon mnogih uzaludnih pokušaja završavamo u nekom manjem i ne toliko odvratnom prenoćištu. Mora da su godine prošle od zadnjeg čišćenja prozora ovde; sunce se probija kroz sivi sloj prljavštine na staklima. Vazduh u uzanom sobičku je zagušljiv. Čim otvorim prozor, snažno prodre buka motora sa susednog gradilišta. Moja migrena, koja ovakve smeštaje jedva čeka, već treperi u radosnom iščekivanju. Ravnajući se prema budističkoj devizi koja kaže da treba pustiti mukama da prođu kroz tvoje telo, ne osvrćući se na njih, ležem na krevet i odlučujem se da naredna dva sata provedem ovde na ovom krevetu, neka bude šta bude, neću se pomerati.

Razmišljati u nekom mizernom hotelu o izvrsnim hotelima u kojima ste noćili sa prijateljima možda ne odgovara budističkim metodama, ali pomaže. Tabakov zaslužuje svaku pohvalu što je brižljivo birao hotele u kojima smo se usput odmarali. Svaki od njih je bio najbolji u mestu, mada ne i najrazmetljiviji. Naknadno sam i zbog toga osećala sve veće simpatije prema tom čoveku. Besprekorno se brinuo o nama, u to nema sumnje.

U Cirihi smo pod plavo-belo prugastim tendama s naših balkona gledale na veliko jezero. Ciriški jezerski vazduh pokreće maštanje. Ujutru mi se učinilo da nad vodom lebde lagani oblaci nežnog, svetlucavog tkanja. Kasnije je Eos ružičastih prstiju zatalasao isparenjima, lupnuo tamo gde je jezero bilo golo, nežno kliznuo duž njegove valovite

površine, zatim nestao. Sa prozora moje sobe, koja je gledala na kej pored jezera, svet je na nekoliko sati postao savršen.

Tada sam i na našeg oca gledala na miroljubiviji način. U svom tom očevskom lepršanju koje nas okružuje, postoji otac koji je gore i otac koji je dole, postoji otac u prikrajku, postoji crni otac i nemi otac, ali pre svega niži i viši otac. U Cirihiu je pirio jedan veseliji otac, ne mareći za bilo kakve klasifikacije, i približavao mi se iz pravca jezera u nameri da izvrši inspekciju u mojoj sobi. Senka njegovog kažiprsta počivala je neko vreme na tufnastim ptičjim jajima na slici koja je visila na zidu. Gotovo da sam ga čula kako peva.

Iako o očevom lepom glasu ništa ne znamo i nastojimo da potisnemo sve što ima veze sa sećanjima na taj glas, možda je ipak vreme da se i o tome nešto kaže.

Čak je i ocu kadikad potreban vetar u leđa. Ne bi ni otac smeo da bude u neprestanom kretanju prema sopstvenom kraju. Nekada je i on vodio koristan i veseo život, imao svoje svetle i lepršave trenutke. Neka se dakle uzdigne, radosno prema visinama!

Kako se zvala ta pesma koju si uvek pevao?

Ne znam, govori otac, bilo koja.

Drag, raznolik, veseo, kažem ja, zašto nisi uvek bio takav?

Odgovornost, kaže otac, držala me u grču.

Kada bi se nečemu iznenada obradovao, razlila bi se vedrina u njemu i počeo bi da pevuši, zuzuče. Sasvim drugačije od suvoparnijih Švaba, sasvim drugačije od suvo-parnog vurmliingerškog gnezda u kom se smestio, bio je obdaren određenom lakoćom kretanja. Osim toga imao je istančan osećaj za luksuz i uvek je bio spreman da bez cepidlačenja potroši veće sume zbog toga. Na oholost i

razmetanje je bio ravnodušan. Imao je i suptilno razvijen osećaj za lepo, za diskretne nijanse između realnog i nerealnog. O tome svedoče nekoliko slika koje je kupio. Ili odelo koje je šivao kod krojača: od čudesno lepih materijala koji su majstorski isticali nijanse boja, gotovo kao krila leptira.

Doživljaju savršenosti u Cirihu je doprinelo i čudo sa cipelama. Iako nisam tražila da se očiste, cipele sam ujutru pronašla pred vratima upakovane u šuškvavi svileni papir, oba papira su bila zapečaćena zlatnim pečatom. Ne znam kakve su to čarobne kapi bile u kremi za cipele, kojima su hotelski službenici namazali obuću, ne znam da li ih je možda obučavala u tome švajcarska vojska i da li su na kraju možda čak i pljunuli na cipele da bi ih izglancali kao ogledala. Ali cipele su mi izgledale kao da se spremaju na paradu, povrh toga su još i mirisale: na kožu i fine začine, s kapljicom ulja od badema.

Uveče smo se veselili sedeći za dva dugačka stola koja su bila rezervisana za nas. Na samom početku nas je iznenadio govor koji je Tabakov održao, ali trajao je samo nekoliko minuta i nakon toga je naš domaćin postao veseo a njegovo dobro raspoloženje se prenelo i na nas. Klika štutgartskih Bugara je bila u dobrom raspoloženju, niko nije očekivao da će Tabakov biti tako široke ruke. Prijateljska atmosfera nam je bila poznata iz vremena kada smo bile deca, bilo je to ono isto svečano raspoloženje koje smo doživljavale u detinjstvu kada smo se okupljali sa Bugarima jednom godišnje za Božić.

Pravoslavni Božić je prema julijanskom kalendaru bio u noći između 6. i 7. januara. Većina štutgartskih Bugara nije bila religiozna, pa je praznik ličio na ogromno porodično veselje s plesom i zabavom. Na religioznu pozadinu je podsećao samo štap od kartonskog papira na koji je bila pričvršćena papirna kruna sa zlatnom papirnom zvezdom.

Slavlje je bilo u jednom restoranu u centru grada, čiji je vlasnik bio Bugarin. Na sto su se iznosila, naravno, samo bugarska jela. Velika česnica sa zlatnim dukatom. Šopska salata, banica, punjene paprike, punjeni patlidžan, kisele sarmice, zatim onaj crveni pire neobičnog imena i još neobičnije teksture, kompot od suvog voća. Sala je bila bogato ukrašena cvećem. Veselje je teklo a mi deca smo plesala ili smo se u grupama vrzmala oko stolova. Neki od dobroćudnih odraslih su znali da nas kadikad zamole za ples. Zabava je trajala do duboko u noć, na kraju smo se već vrtele oko sopstvenih osa kao čigre, a na putu do kuće smo zaspale na zadnjem sedištu srećne i užarene.

Šarm te zabave se krio u tome da su se u tim prilikama okupili svi koji su imali bilo kakve veze s Bugarskom, nezavisno od društvenog statusa ili profesije. Muškarci su sedeli duž zidova u tamnim odelima i izgledali su kao da svako veče baš ovako sede ovde, kao što inače i kod kuće sede ispred svojih kuća u nekom od palanačkih rodnih gradova u Bugarskoj. Vlasnik radnje elektrotehničkih uređaja pored stručnjaka za eksport i import, trgovački zastupnik za trikotažu pored trgovca automobilima, ponosni vlasnik najboljeg pijačnog štanda s povrćem pored doktora, a doktor pored uzgajivača ruža. Plavuše s trajnama – ako baš nisu plesale – razmenjivale su informacije o najnovijim štutgartskim tračevima, a ugostitelj je budno motrio da dobro raspoloženje ne splasne i da se vredno troše njegova francuska vina – bugarska vina nisu pili jer su ona čak i bugarskim patriotima bila neukusna.

Dončo Gicin. Uzgajivač ruža! Na njega sam potpuno zaboravila! On je još uvek živ, njegova žena takođe. Sedeli su preko puta nas za stolom. Dakle nije Tabakov jedini živ još iz te stare garde. Ne znam zašto sam mislila da je uzgajivač ruža odavno već u grobu, ali eno ga, malopre se odgegao do Tabakova da bi mu šapnuo nešto na uvo, pre toga

se teško podigao od stola, a sada se već vraća, otežalim koricama, slab i oronuo, do svog mesta, hvata se oprezno za naslon stolice pre nego što sedne, i vidi se na njemu da mu ne prija ceo ovaj luksuz koji ga okružuje.

Uzgajivač ruža je bio izuzetak u Savezu. Mršav, neugledan čovečuljak, uvenuo još u ono vreme kada je trebalo da izgleda mlad i zdrav. Radio je u štutgartske gradskoj upravi, gde je bio odgovoran za postavljanje i održavanje gradskih korpi za smeće. Ali njegova strast je bila uzgajanje ruža, pa je imao svoju baštensku parcelu iznad felbaških vinograda. Specijalizovao se za uzgoj staroengleskih sorti ruža snažnih mirisa i zvučnih imena koja je on izgovarao njemu svojstvenim naglašenim slovom „r”: *Cottage Rrrrose, Morrtimerrr Sacklerrr, Sisterrr Charrrrity*. Još mi i sada odzvanja u ušima kako je izgovarao imena tih njegovih voljenih ruža a to mi je ujedno i jedina uspomena na tog čoveka. Za uzgajivača ruža je važno da je najčešće ćutao, progovorio bi samo u retkim prilikama, samo ako je to bilo zaista nužno. Imao je skakutave oči kojima je neprestano šarao tamo-amo, kao da nešto traži, i tiho bi uzdahnuo pre nego što je progovorio. Zli jezici tvrde da sa sopstvenom ženom nije govorio okruglo osam godina, zato što ga je nekom sitnicom iznervirala. Mada je ta žena bila daleko od bilo kakve zle namere. Bila je najomiljenija od svih Nemica koje su se udale za Bugare, nije bila ni najmanje svadljiva. Nije ni tračarila, nego baš suprotno tome: bila je inteligentna, a povrh toga i vredna. Radila je kao tehnički crtač u nekom arhitektonskom birou i vaspitala troje dece.

Gicinova ćerka, ridokosa Iris, postala je profesorka fizike čvrstog stanja, doletela je iz Sinsinatija, a sinovi Štefan i Aleksander su osnivači i vlasnici firme za postavljanje štandova u Algoju. Sve troje sede večeras kao stubovi pored svojih roditelja. Iako Gicini nisu imali pokojnika kog

su trebali ponovo da sahrane, Tabakov ih je pozvao, i oni su došli.

Zašto je Tabakov izabrao komplikovaniji put preko Ciriha, Milana, te dalje prema moru i Grčkoj, a ne jednostavniji kroz Beograd? Voleo je more. Osim toga je na toj ruti pronašao i odgovarajuće hotele. Srbe nije podnosio.

Možda je u tome igralo ulogu i grčko poreklo njegove majke, jer Tabakovljeva majka je poticala iz legendarnog roda fanariota¹², koji su se dugo održali na obali Crnog mora i nisu nestali čak ni nakon osmanskih osvajanja, nego su suprotno tome razvili značajan uticaj u carstvu. Govori se da je Tabakovljeva majka bila u srodstvu i sa klanom Kantakuzina¹³, iako verovatno samo izdaleka.

Teško je poverovati u to da Tabakovljeva majka, kao potomak uticajnog klana, unapred nije nanjušila na šta se spremaju komunisti i da nije napustila zemlju zbog toga.

Tabakov je tresao priču za pričom iz rukava, između ostalog i o Abdul Hamidu II, poslednjem velikom vladaru Osmanskog carstva, poznatim pod nadimcima Veliki kan i Crveni sultan. Naš čovek koji se obogatio u Floridi, nije se stideo da vladaru s kozjom bradicom udeli savet, čak i sa one strane groba, o tome kako je trebao da sačuva svoj finansijski sistem od propadanja.

Bagdadska železnica! – viknuo je Tabakov čudeći se tome što tako malo znamo o svemu.

Crno more su držali u rukama fantarioti – izneo je Tabakov i formalno svoju skraćenu verziju istorijske lekcije podižući pritom pesnicu u vis.

¹² Fanarioti, pripadnici grčke elite u Carigradu. (*Prim. prev.*)

¹³ Kantakuzini, članovi veoma uticajne vizantijske porodice koji su u 14. veku imali i carske titule. (*Prim. prev.*)

Za vreme deserta sam izabrala drugo mesto, sela sam bliže Tabakovu. Do tada se već delimično smirio, o svojoj majci nam je govorio kao o ponositoj ženi visokog rasta (čula sam pritom zveckanje nekog ukrasa za glavu, iako Tabakov nije tako nešto ni rečju spomenuo). Nameće mi se još jedna slika: Tabakovljeva majka drži visoko u rukama Crno more kao da je sunđer koji se cedi, vode kaplje iz njega i curi joj niz ruku. Tabakov je na reči „majka” i „more” opet pao u vatru, toliko da je sa vremena na vreme morao da dodirne svoju ćelavu glavu da bi se smirio.

Kasnije smo svi mi imali još udela u Tabakovljevoj naklonosti prema moru. Ali to je tek trebalo da usledi. Sledećeg dana su se limuzine iskotrljale iz garaže u dostojanstvenom skladu, kao da su tu radnju prethodno uvežbavali. Šoferi u kapama sa vizirima su nam izneli kofere i krenuli smo put Milana. Nikada nećemo saznati kako je Tabakov sredio da crna glista nesmetano pređe granicu kod Italije. Svuda smo izazivali pažnju. Na autoputu su suvozači gurali glave kroz prozore – gledali u prozore te čudne, spokojne povorke, kao da sam ih videla okom kamere – deca su nam mahala kao luda, podižući pritom svoje plišane igračke u vis, pored puta su stajali ljudi i zurili u nas sve dok nas nisu izgubili iz vida.

Ali da će nam biti ponuđena čak i lestvica više od čudesnog ciriškog hotela, na to ni najrazmaženiji nisu računali.

Reč je o *Principe di Savoia*. Kakvo ime, Isuse!

Isus Hrist će me kazniti migrenom tvrdom kao čelik, ako nastavim da uzimam njegovo ime uzalud!

Stajali smo na ulazu smeteni. Neki od nas su se unervozili, krišom se pogledavali, nameštali odeću na sebi, stidljivo gledali okolo kao da se pitaju da li su oni u ovu palatu zaista pozvani. Ali ne i Marko i Volfi, posebno ne

menadžer za energetiku, koji se uputio pod spektakularnu kupolu u jugendstilu kao onaj debeli čovek iz bajke koji je krenuo da uzme kuću koja mu pripada u svoje ruke. Nije ga ometalo ni to što su ga gosti gledali ispod oka. Jer dogodilo se baš suprotno: činilo se da se ti pogledi vraćaju onima koji su ih odašiljali i da štetu čine baš u njima.

Sestra i ja smo nekoliko minuta nakon toga opet sreli blizance, kada smo išle da isprobamo bazen u predsedničkom apartmanu. Tabakov je iznajmio apartman za sebe, ali nas je pozvao tamo na plivanje. Telefonirao je u bade-mantilu kada smo mu pokucale na vratima, pa nas je samo ležernim pokretom ruke pozvao da uđemo i budući da smo držale kupaće kostime u rukama, pokazao nam pravac kuda da idemo.

Prizor koji se pružao sa dva reda prozora, bio je preterano pompezan za naša preplašena srca. Nehotice sam uhvatila sestru pod ruku. Dvorana je blistala u blago crvenkastoj svetlosti a bazen se presijavao kao veliki komad tirkiznog dragog kamena. Na dnu bazena su plivala dva delfina u mozaiku, glavom prema repu, repom prema glavi, zatvoreni u krugu od crnih i belih kockica mozaika. Dok sam se spuštala u vodu, osećala sam se kao da vidim zvezdu padalicu. Blizanci su već bili tamo. Marko je pljuškao dlanovima po površini vode, možda se pripremao da uvežbava neku vrstu skakanja, prskao je vodu, pravio talase i ljuljao se, svuda oko njega se voda penušila. Volfi je čeličnim zamasa plivao, kao da obara svetski rekord, naočari za plivanje su mu bile pričvršćene crnom gumenom trakom oko glave. Glavu je pri zamasa okretao čas levo čas desno. A ja sam opet bila primorana da se divim sestri, toj pribranoj osobi, koja je mirno otplivala pored njih pronasavši sopstveni put, ne prebrzo, ali ne i tromo, dok sam ja, večno smetena, gutajući vodu i krivudajući

između braće, teško napredovala u vodama savojskog princa.

Sledećeg jutra za doručkom u zimskoj bašti (oh, vi raskošno natovarena kolica za posluživanje, ko će napisati odgovarajuću himnu o vašem srebrnom poklopcu koji se tiho podiže), doživele smo jednog sasvim drugačijeg Tabakova. Ne hajući za dolaske i odlaske gostiju, udubio se u čitanje novina. Ako ste ga pozdravili, nije vam uzvratio. Činilo se da ne poznaje više svoje goste.

Volfi, koji ni na bazenu nije hteo da nas prepozna, nije hteo ni za doručkom. Udubio se i on u čitanje novina. Bilo mi je preko glave više tog pozorišta blizanaca, sela sam kod Gicinovih sa namerom da ih pitam da zamenimo mesta u limuzinama.

Roksi

Rumen čeka veče s određenom zabrinutošću. Pre nekoliko dana je razgovarao telefonom sa svojim nekadašnjim školskim drugom koji živi u Varni. Kao što se i moglo predvideti, usledio je poziv u goste. Ali taj drugar nije neki običan Bugarin. U školi je možda bio običan, društven i pristupačan, čak i vesele naravi. Ali više nije. Saško Trendafilov se izdigao u šefa lokalne mafije, izborio se u teritorijalnim bitkama za željene komade plaže. U tim bitkama ništa mu nije išlo lako, ni bezazleno. Pucnjave i ubadanja noževima su ga koštala više od stotinu mrtvih, u međuvremenu se zemlja podelila, ratovanja prestala, ali mogu svakog trenutka ponovo da izbiju ako se pojavi neko novi u poslu ili pokuša da se suprotstavi. Saško Trendafilov je postao opasan čovek. Ali to su doduše samo govorkanja.

Ne bi se reklo da je Rumen po svaku cenu hteo da obnovi prijateljstvo sa njim. Prvo nam je pričao o malom, očajnom Sašku kom su trebali da doturaju rešenja iz matematičkih zadataka na zgužvanim papirićima ispod klupe, a onda je ispalo da nam je dotični usput, pa ako se već *tako dogodilo*, zašto da ne. Postale smo radoznale da upoznamo na sfere moći i počele da cimamo Rumena. I sada se više ne može nazad. Nakon što je bio prinuđen da deluje, videle smo u kakvu smo ga situaciju dovele. Sada nam više ni moja migrena ne bi bila dovoljan razlog da se odustane.

Rumen je nervozniji nego obično, puši i smeje se bez razloga, briše rukavom od jakne znoj sa čela i tako grozničavo trza menjač brzine da mi se povraća. Vozimo se uzbrdo, sveže asfaltiranom ulicom koja vijuga oko brežuljka na severnoj strani grada. Neko vreme vozimo duž

visokog, sveže malterisanog zida cigla crvene boje, onda se zaustavljamo ispred jedne kapije.

Računale smo naravno na kapiju, kao i na stražara. Na kamere takođe. Ali nismo računale na tešku, dvokrilnu metalnu konstrukciju, višu od četiri metara, koja podseća na kapiju nekog zamka sa svojim isturenim poprečnim gredama i izbočenim glavama eksera.

Stojim ovde još od biblijskih vremena, saopštava nam kapija, iako nije starija od tri godine.

Rumen izlazi iz auta, govori u neki uređaj na kapiji, zatim se krila kapije otvaraju i pojavljuju se dvojica stražara sa elektronskim uređajima oko glava i oružjem u rukama. Ne znamo šta treba da radimo, Rumen je takođe zbunjen, jer dvojica stražara nepomično stoje. Vraća se u auto, zaustavlja motor. Onda nam jedan od stražara mahne da krenemo. Rumen kotrlja auto sporo, kao da ide peške. Prilaz ne podseća više na zamak, nego na dvorac, bočno pored puta su dva paviljona, ali nisu od one prozračne, malene i nežne francuske vrste, nego su to zdepaste građevine, izdaleka podsećaju na pruske osmatračnice i iz nepoznatog razloga su osmougaoni. Svuda okolo poludelo cvetanje, kao da leje cveća zalivaju šampanjcem. Sama zgrada je ekstremno izdužena, u podnožju prirodni kamen, iznad toga smeđe i tamnoplave omeđene površine, na drugom spratu se vide izbočeni zasvođeni prednji delovi prozora.

Muškarac odeven u belo od glave do pete prilazi nam odmerenim koracima i, kao što saznajemo, to je domaćin. Odmah napada Rumena, koji nije još ni izašao iz automobila, grli ga i ljubi, tapše po obrazima. Garantovano pravi bugarski gestovi. Maljave grudi se trljaju jedna o druga, ruke lupkaju po lopaticama, povici, treska i uzdasi, drama

ponovnog susreta se odvija pred nama po svim utvrđenim pravilima.

Svaka pohvala Englezima, govorim sestri, oni čak i ruke nerado pružaju jedni drugima.

Nama dvema Trendafilov propisno ljubi ruke, zatim izjavljuje praskavim engleskim jezikom: *Frrends of Rummen my frrends*.

Krećemo da njuškamo. Uzbudljivo je upoznati muškarca koji je iz mafijaških obračuna izlazio uvek kao pobednik.

Trendafilov se čini kao čovek koji samog sebe smatra za merilo svega i svačega. Nije okoreli primitivac, ali je još uvek dovoljno izvoran da se ne stidi sopstvenog mirisa. Iznenađuje da iako je Bugarin, ne plovi u oblacima losiona za brijanje. Dužu, svetlucavu crnu kosu nosi zalizanu, košulja mu ležerno vijori oko struka, kada bi bila crna, mogla bi da bude čak i popina. Nije ni debeo, ni vitak, nije ni visok, ni nizak, nema nijednu upadljivo crtu, osim možda dugačke zalizane kose. Ali ne, jer nešto ipak postoji. Saško ima nežne, bezopasne zube, teško da postoji bezazleniji položaj zuba od njegovih. Onaj ko o njemu ništa ne zna, mogao bi da ga smatra za izuzetno simpatičnog dečka.

Domaćin nas uvodi u nisku, ali enormno široku dvoranu, pod je od prirodnog kamena, tepisi su persijski, verovatno ne bilo kakvi. Duž zidova su izloženi neobični predmeti, neki od njih u vitrinama, ostali izvan, i osvetljeni su baš kao u nekom etnografskom muzeju, mnoštvo predmeta koji su razni narodi koristili tokom ratovanja a koje je kasnije prekrila zemlja: delovi oklopa, oružja, posude.

Vremena imamo na pretek, slobodno možemo da razgledamo, Saško objašnjava Rumenu predmet po predmet, a nas dve posle saznajemo od Rumena o grčko-tračko-

rimskim bitkama na konjima i o relikvijama koje su ondanda ostale u bugarskom tlu.

Na jednoj steli lav koji raskida jelena. Kamena glava konja, griva mu je nakostrešena kao četka, čeljust otvorena u divlje njištanje, oko nosa fina mreža nerava. Oble amfore ulegle u postolja strpljivo iščekuju odgovor na pitanje zašto su narasle tako velike ako već ne mogu da stoje na sopstvenim nogama. Sto od kamena sa zmajolikim nogama, nizak kao klupa. Drške od mača u obliku zakrivljenih ovnujskih glava. Gornji deo šlema sa ušicama i repolikim ukrasom sa stražnje strane, čini se da je za današnje bugarske glave mali. Jedna posrebrna izbušena udlaga za noge lebdi iznad crne stele i time se automatski uvrštava u klasu magijskih predmeta kojim bi bilo moguće lečiti bolnu nogu.

Ukršteni mačevi na zidovima, ali takođe i crni filcani kaput obložen zlatnim krljuštima. U vitrini zbirka vrhova strela, nečije vredne ruke su ih našile u obliku lepeze na jednu maramu, zatim su tu i zlatne pločice nalik lance-tama, posložene u obliku ribe, i mnoštvo opšivenih komada lima, ukrašenih i podrezanih uzdi i sedala. Velike količine kovanog novca, mamuza, dizgina. Zatim najpompezniji komad zbirke: zadivljujući konjanik od zlata u lepršavoj odori, koji upravo udara na nešto što je već nažalost otpalo ili odlomilo.

Mora da su cele kurgane ispraznili zbog Saška, i na kolenima mu doneli blago.

Rumen tvrdi da je Saškov otac imao aferu sa Živkovljevom ekscentričnom ćerkom Ljudmilom. Ljudmila, ta korpulentna žestoka devojka bolešljivog glasa, verovala je u lekovitu moć magičnog kamenja, u magiju svetog bugarskog blaga, ali pre svega u sopstvenu proročku moć. Pratile je sva arheološka iskopavanja tokom šezdesetih,

sedamdesetih i osmdesetih godina, lično ih je obilazila, u svemu je videla znak. Čvrsto je verovala u to da su Bugari na pragu osnivanja veličanstvenog hiljadugodišnjeg bugarskog carstva. Nakon saobraćajne nesreće koju je doživela, počela je u javnosti da nosi turban, možda je tako htela da prikrije da joj glava nije više čitava. Glasine su govorile da su joj u lobanju ugradili srebrnu pločicu. Legenda o tatarskoj srebrnoj ploči, isto kao kod Jozefa Bojsa. Ljudmilina usijana glava nikada nije mirovala, nije se smirila dok nije iščeprkala genealogiju koja doseže do 324. godine pre Hrista. Darovala je porodici Živkov značajne korene, jedan od predaka je bio istaknuti ratnik Aleksandra Velikog, primeran trački vojnik koji je svoju mladu prigrabio na masovnom venčanju deset hiljada vojnika i deset hiljada persijskih mladâ, tom simboličnom evroazijском stapanju naroda kog je inicirao Aleksandar Veliki.

Pošli smo dalje, domaćin u belom odelu nas je vodio, a onda se i *on* pojavio, da, jer do tada je sedeo potpuno miran u jednom uglu: sivi mastif, verovatno napuljski, upravo se podigao i počeo nezgrapno da se vuče za svojim gospodarem, ispuštajući balu za balom niz nabore na njuški. Miroљjubiva životinja, teško ga je izvesti iz takta. Mene je odmah osvojila, pa sam pitala Trendafilova kako se zove. Roksi, dakle dama, koja je odmah zastala čim sam joj izgovorila ime.

Sledeća prostorija je takođe niska i široka, ali je ovde plafon u obliku pljosnate kupole, na kom se nalazi drveno sunce okruženo drvenim zvezdama na tamnoplavoj osnovi.

Unutra je sveže.

Stil ove prostorije teži da pronade zlatnu sredinu između istočnjačke sobe za goste, dnevne sobe bogatog seljaka i kolibe za lov na medvede. U slučaju da nagrne ovde

veliki broj gostiju, mogli bi da sede na udobnim divanima koji su priljubljeni duž zidove, a noge bi mogli da drže ispružene na niskim stočićima. Dvorana podseća pomalo na crkvu. Dva hramska stepenika vode do prozora koji su odvojenim arkadama. Tamo su bogato rezbarena, uzdignuta mesta za sedenje. Na zidovima krzneno i debelo, medveđe kože, tkana roba s resama, među njima bogato ukrašeni tradicionalni kaiševi narodne nošnje.

Silazimo niz nekoliko stepenica. Nakon sledećeg prolaza sledi prostorija čiji je pod obložen pločicama u boji breskve, zidovi su glatki i takođe u boji breskve, prolazimo kroz modernu prostoriju sa konzolnim stolicama, klupskim foteljama trava zelene boje i ogromnim barom u kom su stotine flaša uredno poredane između crvenih i zlatnih polustubova. Ispred bara šank ukrašen umecima od zlatnih kvadrata. Kada ta silna količina flaša ne bi bila ovde, imali biste utisak da se nalazite u prostranoj čekaonici nekog selebriti frizera. Svuda okolo u gomilama glosi magazini, nigde nijedne knjige.

I onda je ugledam – prosto ne mogu da verujem! – na zidu preda mnom je Džeki! Ali zaista! Džeki iz Vorholove serije, odmah se uputim ka njoj, očigledno je neka rana serija, pločica veličine razglednice ponosno saopštava da se radi o *Andy Warhol, Sixteen Jackies 1964*, šest komada nasmejanih Džeki u belim pilboks šeširićima, deset komada Džeki kao udovice – tu su lepše nego na slikama gde su nasmejane: odevene u crno, ponosite, usana pomalo razmazanih. *Holy Jackie, Holy Time in Eternity, Holy Eternity in Time*, kao što je Ginzberg nekada deklamovao, u dobrim starim vremenima LSD-ja.

U nekom muzeju bih verovatno prošla pored ovih slika bacajući samo površan pogled na njih, ali ovde – primećujem da mi uzbuđenje izaziva čak i blagu glavobolju, na trenutak se zateturam. Sa sestrom ovog trenutka ne mogu da

razmenim ni reč jer je vidno iznenađena što smo ušle u sasvim drugačiju prostoriju, ali delove dnevnika još nije čitala. Rumen razume situaciju. Saško se žitko smeje, ništa ne govori, uživa u našoj sveopštoj zapanjenosti, a kada se dovoljno nauživao, odlučim koracima kreće dalje, vodi nas napolje.

Stari poznanik je opet na vidiku: sledeći bazen. Ovog puta jedan veći. Svetlucav, bljeskav, raskošan džinovski bazen, oivičen palmama zasađenim u čabrove. Pod sunco-branom sedi žena, iz krila joj iskače čivava, čini se da je od one neurotične vrste koja neprestano keveće. Ne prestaje da laje, naravno, i već napada Rumena, cima ga za nogavicu. Na svaki Rumenov korak oštro zapišti, skakuće unazad, zatim uskače ponovo ženi u krila i tamo nastavlja da reže i gundā. Sve to vreme mastif stoji nepomičan kao stena i gleda prema moru.

Zgrada koja je u prednjem delu dugačka i ravna, sa stražnje strane se otvara u polukrugu sa balustradama i pruža širok pogled na predeo. *Ispred Obnova, otpozadi Vašington*, šapućem sestri, ali ne bih rekla da je to bio tačan pogodak. Bazen je smešten u sredini prostorije radi privlačenja pažnje. Travnjak je zeleniji od zelenog, verovatno ga svaka tri sata posipaju osvežavajućim losionom za boje. Malo dalje desno, iza grmova oleandra – kvadrat ograđen žičanom ogradom: verovatno igralište za tenis.

Upoznajemo Saškovu suprugu. Ne ustaje, ruku nam pruža sedeći, ravnodušno, ali time opet razdražuje čivavu. Pomeraju se stolice. Dolazi sluga, donosi poslužavnik pretrpan aperitivima.

Dole, negde u daljini, masa mora, nepokretna i siva.

Ona govori mnogo bolje engleski od muža, tečno govori i francuski. Naša poseta je nije mnogo obradovala. Na prvi površan pogled, sa udaljenosti od nekoliko metara, čini se

da u tamnosmeđim uvojcima ima udenut komad jeftine drangulije. Ali ne. Oči su joj naročite, duboke i intenzivno plave, pogled joj je stabilan i ima neku jezivu preciznost. Najviše me iznenađuje to što je podosta starija od Saška, možda čak i deset godina. Koliko poznajemo Bugare, to je nečuvana sramota. Dobro držeća žena preko pedeset godina, a Saško je star koliko i Rumen, može da ima najviše četrdeset pet. Takoreći još zelen.

Minimalno pomeranje mišića na licu pri govoru je prava umetnost.

Da li bismo htele da plivamo pre večere? Tamo preko u kabinama ima kupaćih kostima i peškira. Sestra i ja se zahvaljujemo na ponudi, ali je ne prihvatamo, a Rumen ne uspeva da se izmigolji, Saško ga hvata pod ruku i odvlači do kabina. Nešto kasnije se vraćaju, domaćin u dugačkom bademantilu boje crvenog vina, sa grbom na grudima, Rumen u mornarsko plavo-belom, bez grba. Mantili padaju na ležaljke i cap!, momci uskaču visoko podignutim koljenima u vodu, ljosnu kao bombe.

Roksi se udobno smestila, leškari. Vreme ja za male ženske razgovore. Pitaju nas da li nam se dopada Bugarska, a naš odgovor glasi: *beautiful land, very hearty people, strangers are welcome everywhere*. Ježi mi se koža na leđima od takvih razgovora. Kružim kockama leda u čaši, onda otpijem gutljaj kamparija. Odmah osetim da to nije pravo piće za ovaj trenutak, ne za moj preplašeni želudac, ne sada, posle sedam i deset.

Razgovor prepuštam sestri, mada je i to greška. Ispostavlja se već nakon nekoliko minuta da dama ne može da podnese moju sestru. Mene je prihvatila. Prastaro iskustvo. Žene s teškim karakterom bolje izlaze na kraj sa mnom, nego sa sestrom. U sestri vide suparnicu, Erosovu sveštenicu koja govori kao u polusnu i svakog muškarca

lako uzbudi; ali ja po tom pitanju ne predstavljam opasnost. Tako je i sada. Sva ljubaznost domaćice je usmerena prema meni, daje mi sve što je u stanju da pruži nekoj ženi.

Pokušavam da spasem situaciju igrajući se sa psom, čak se prihvatam i toga da hvalim čivavu koja i sada sedi u krilima žene. I neprestano drhti. Žena se prisili na tanak osmeh: Roxy and Kato are very good friends. Ne ide mi u glavu zašto bi jedan mastif, koji doseže čoveku do ramena, trebalo da bude prijatelj s jednim histeričnim pacovom, ali ne protivrečim, naravno, nego nalazim da su slatki.

Kato zuri u mene razrogačenim očima.

Nasmeljujem se, mada možda ne uvek u pravo vreme. Ova žena je prava bomba, pomislim, Saškov lični trener okrutnosti i poslovnih poduhvata. Nedokuvan muškarac sa lepim zubima. Žena čvrsta kao stena. Roksi!, prošapućem. Kato mi odgovara kevtanjem. Roksi ne podiže glavu, samo joj se na trenutak podignu nabori na čelu i pogleda me nežnim, braonkastocrvenim očima.

Sestra blebeće neke gluposti, govori preda se, u nepoznato, ne slušam je više ni šta priča, nisam u stanju da se skoncentrišem sada na nju. Da li je danas 24. maj? Dan bugarske pismenosti? Praznik bugarskog obrazovanja i kulture? Praznik braće Ćirila i Metodija? Azbuke koju su oni stvorili? Starobugarskog pisma i tako dalje? (Bugari uvek zaborave da spomenu da čuvena braća nikada nisu bila u Bugarskoj i da su azbuku razvili njihovi učenici.)

Božemprostii, u ovoj kući zaista nema nijedne knjige. Ali to protivljenje da se od mrtvih nešto nauči, to je u stvari objava rata.

A ti? Šta si ti od njih uopšte naučila? I kako si to naučila? Šta ti u stvari hoćeš? Šta? Slojevi magle nad morem, sloj na sloju, zagonetno. Sunce duboko ispod. Ali još uvek peče. Šta si ti naučila? I od koga? Sve pogrešno. Mi smo

deca jednog homunkulusa. Da li je množina od homunkulusa homunkuli? Evo, počinje opet čekićanje, migrena me zakucava: da, sve pogrešno. Sve pogrešno. Imale smo prave roditelje, ali decu su bila pogrešna. Potpuno pogrešna. Deca glupa kao ekseri. Dobra, plašljiva deca, glupa kao ekseri. Deca od koje te hvata muka.

Uzimam opet gutljaj kamparija, možda mi od toga prestane čekićanje. Gutljaj je prevelik, čak ogroman, pa mi se deo izliva iz usta, curi niz uglova usana, Roksi baca pogled na mene, jedan dobrodušan pogled, šta bih ja bez tebe, Roksi? Potpuno pogrešna deca, skromna, glupa deca, naši roditelji su trebali da imaju teroriste a ne glupu, skromnu decu koju su imali, nismo trebale da ih ostavimo na miru ni na sekundu, trebale smo da ih srdimo, nerviramo, ribamo, trebale smo najkasnije u četvrtoj godini da postanemo staljinisti, maoisti, fašisti, *empirio-ne, empirio-kritika*, dvanaest, četrnaest, osamnaest slova, *Šta da se radi*, lepo i kratko rečeno, *Kročiti izvan linije*, kratko takođe, *Nevolju šćepati za koren*, to bi bilo predugačko da se prebroji, bile smo mirne umesto da smo bile hrabre, mirne do guše, ali dosta je sa time, ali ne, nije, Roksi je i te kako hrabra i lepa, sve do nabora na čelu je lepa, osim toga je i siva, mada ne, nije siva kao dim – nego raskošno siva, sa spe-he-cijalnim sivim krznom, osamnaest slova, samo za specijalno skromne karaktere koji – koji – svetle kao –

Ve-ce, odmah. (Četiri slova.) Ako ne stignem za minut, ispovraćaću se ovde. Sestra se raspituje gde je toalet. U odlasku primećujem da je Roksi ustala i da me prati do vrata, a tamo mi sluga pokazuje kuda dalje. Sada više oprezno hodanje ništa ne pomaže. Sada je pametno neupadljivo ubrzati korake. Još uvek hodati, ali ne i trčati. Eno ih, vrata, zaključavam vrata. Poklopac od WC-a gore, i guraj napolje.

Čekićanje, pištanje, posrćem, iako mi je lakše, i sve sam naravno obrisala mokrim toalet papirom, sve dobro očistila, ali mi se pri saginjanju opet mulja u stomaku. Kada se ispravim, oštro me šine glava, kao da će mi lobanja popucati po šavovima. Prskam lice vodom. Ispiram usta. Zašto im se nisam ispovraćala ravno na sto, pitam se dok se vraćam nazad. Zašto sam tek s dvanaest podivljala i zašto sam tek onda pokušala da izludim majku, koja je živela potpuno učaurena u svoju patnju, jureći za novcem, svaku jutro je uzimala svoj reprezentativni koferčić sa lekovima, sedala u sedam sati u svoj „folkswagen” i vraćala se kasno uveče umorna, zato ni najmanje interesovanje nije pokazivala prema mojim provokacijama koje sam sistematski sprovodila uz pomoć Mao Ce Tunga, ona se interesovala isključivo za planove grada, kako da stigne iz Vajlimdorfa u Tutlingen, od doktora Vilfrida Pfajlderera do doktora Ahima Mecgera, i odavno joj ne zameram više ni na čemu.

Ono tamo nisam još ni primetila. Levo, na ivici nagiba, napola je skriveno, nešto što podseća na glave na Uskršnjim ostrvima, gleda prema moru. Od drveta je. Verovatno neka moderna bugarska skulptura ili neki ogroman štap koji služi Roksi za grickanje, ko zna. Zbog Roksi bih i ja postavila takvu neku stvar u bašti. Pas me je strpljivo čekao kod izlaza na terasu i otpratio me nazad, a sada se uz dubok, predan uzdah, gotovo groktaj koji umeju da ispuste samo dobro uvežbani melanholic, spustio pored mene na kameni pod.

Muškarci su još uvek u vodi, ali utom zazvone telefoni, dva odjednom, i tek tada vidim da je na ivici bazena postavljena prava mala telefonska centrala, nosač za šest komada telefona, zaista, šest. Saško se javlja na oba telefona, u prvi kaže nešto kratko i odloži ga, zatim uzima drugi i govori, govori, divim se tom brbljanju na više

aparata. Moderno jezičanje, spretno, gušttersko. Meni to ne bi išlo.

Rumenu je glava pod vodom. Da li sam već spomenula da uprkos ogromnim, mlohavim pantalonama sa maslačcima, naš Rumenu uopšte ne izgleda loše? Malo je masivan, to je istina, seljačke crte njegovih predaka se još dobro vide na njemu, isto kao i malje na grudima, zbog kojih se nimalo ne oduševljam, ali sada sve to posmatram tragajući za Hristom: jer Rumenu se ponaša kao da želi, barem u optičkom smislu, da liči na našeg oca – na skroman način doduše, ali ipak nedvosmisleno. Zaista je prijatno posmatrati ga kako podiže glavu i tresu vodu iz kose – tačno onako kako je naš otac to radio.

U hrišćanskom blagoslovu ova kuća ne oskudeva, saznajemo od Saškove žene. Sagradili su za svoje potrebe privatnu kapelu, u njoj se nalazi jedna vredna ikona, obavezno moramo da je pogledamo, i da, mitropolit iz Varne je lično došao da osvešta kapelu. Svaki put kada je nekom svom protivniku odsekao muda, Saško je sigurno strastveno poljubio svoju odigitriju – mudimajka, govori migrena, iako je to nepodopština – ali ne, jer Saško je poljubio mudru ženu koja ukazuje na put, umotanu u strogi plašt kao u oklop, sa detetom u krilu, koju je na drvenu dasku nadzemaljskom brižljivošću natipkao četkicom apostol Luka.

Muškarci plivaju složno, jedan pored drugog, ali ubicu opet sustižu elektronski aplauzi iz njegovih aparata, ovog puta se oglašavaju svi telefoni zajedno, u krešendu.

Potpuri

Sumrak koji stiže iz pravca mora, polako prekriva kopno. Ustajemo. Rumen vozi mali auto do kapije kao da tek uči vožnju. Glave su nam uskomešane, ne možemo takvi da odemo ravno u krevet, zato se vozimo u življi deo grada, ali ne nalazimo odgovarajuće mesto. Rumen iznenada zakoči nasred ulice, izlazi iz auta, prilazi nekoj ženi koja čuči u kapijskom ulazu i daje joj nešto, verovatno milostinju. Energično zatvara za sobom vrata od auta i odvozi nas dalje.

Šetamo se duž obale u nadi da ćemo pronaći neko mesto s terasom, odakle se vidi more. Nikada još nisam videla ovakvu odvratnu plažu. Svuda okolo prljavi kiosci sa treštavom muzikom, sa onom vrstom kojom se započinje građanski rat.

Zaostajem i povraćam u pesak, zatim to malo šljajma prekrivam peskom.

Rumen je uznemiren, neprestano govori i govori, gura vrh cipele u pesak i naporno se trudi da ga sestra u potpunosti razume. Meni je još uvek muka, htela bih da se vratim. Pronaći ću put do hotela, ali pre toga sestra mora da ubedi Rumena da ću ga zaista pronaći i da u ovakvom stanju više volim da budem sama. Mašemo, krećem.

Pešačim prema hotelu između čupavih palmi. Saobraćaj se stišao, ljudi gotovo da nema na ulici. Tu i tamo još izbacim manje količine stomačne kiseline, sve manje, više onako usputno, možda je to samo pasja obaveza da se ostacima prezira obeleže ulice Varne.

U hotelu se osećam mlohavo. Ne mogu da podnesem ako jednu nogu stavim preko druge i tako ih držim prekrštene na krevetu. A ne mogu da podnesem ni ako zarijem

pete u dušek. Imam utisak da mi pete stvaraju neku odvratnu vezu s mozgom, podižući mi iza zatvorenih kapaka munje i psihodelične talase. Pred očima mi sevne Tabakov, dobri stari Tabakov s impresivnim sjajem svoje ćelave glave, a odmah iza njega se provučem i ja kroz sopstveni mozak, mada ne toliko jasno kao Tabakov, jer sliku o nama samim proizvodimo uvek malo neodređenije, mutnije, ali ipak sam to ja, nesumnjivo ja, zajedno sa svojim teorijama o bolestima koje su mi tu na vrhu jezika, teorijama mržnje prema sebi – upala sluzne kesice, tako je rekao Aleksander Gicin, pati od upale sluzne kesice.

Sestra je uspela da pronađe mesto u drugom autu, brže nego što sa očekivala. Na moje iznenađenje se i Marko oprostio od našeg auta. Samo je Volfi ostao. Mesta begunaca su zauzeli Aleksander i Iris.

Upala sluzne kesice, rekao je Aleksander.

Kakva je to budalaština? – upitala sam grubo.

Od bolesnih ljudi se treba držati podalje, rekla sam. Hteo ti ili ne, bolesti preskaču sa jedne osobe na drugu, a odmah iza bolesti se pojavljuje i more belih mantila iščekujući žrtve. Bolesnik nikada ne ozdravlja ako mu se pokloni saosećanje. Bolesnike treba tretirati s arogancijom, tada će izveslati nekako iz mizerije, jer im neće preostati ništa drugo osim prostog izbora između života i smrti.

Iris se smejala a Aleksander se malo rastužio. Preko Volfijevog lica je preleteo lagani osmejak. Naišla sam u njemu na neočekivanog saveznika po pitanju gnušanja prema bolestima.

Ta teorija je naravno glupost. Moja ličnost je protivdokaz za to. Sudeći po tome koliko prezirem bolesti, trebalo bi da budem zdrava kao dren. Pa ipak nisam, ta prokleta migrena me uvek pronađe, ne zanima je šta mislim o njoj,

trza me protiv moje volje, stiska i probada iza očiju, i boli, boli, a najmučnije je to što sam ovu teatralnu bolest nasledila od oca, on je takođe patio od migrene, kao i ja. Iza toga se kriju osvetoljubivi nagoni koji tuku čeličnim šipkama i proizvode neku vrstu perverznoeg orgazma duha, i već su mi utuvili u mozak da sam običan komad lažnog čoveka, i gle, kako je jadno i bedno to večito valjanje u ja-pa-ja-i-samo-ja. Neka se otvori konačno grob u mojoj glavi i neka se time završi ova zanovetajuća patetična egzistencija koja se valja u krevetu, cmizdri i škrguće zubima.

Molim? Kako ste rekli?

Da li je u vama ikada bilo saosećanja? Čujem.

Nije bilo. Ni prema majci kada je umirala, ni prema bilo kom drugom čoveku, možda samo prema zanemarenim psima s ulice i kuštravim mačkama, majku nisam mogla ni da dodirnem od straha i jeze, ne znam ko joj je odsecao nokte sa nožnih prstiju, ja nisam, možda je to bila sestra, i zato je pošteđena glavobolja, sestra, koju mrzim zajedno s tom njenom blistavom, zdravom glavom, brižnom glavom, glavom koja ima sve što moja nema.

Iris Sinkler, koja se udala za Amerikanca, i Aleksander Gicin, oni su deca kakvu roditelji mogu samo da požele. Vesela, uvek spremna, krotka deca. Iris svako voli; puca od žive inteligencije, naprosto joj iskače inteligencija iz rupica za dugmad. Njeni riđasto-plavi uvojci su nabijeni elektricitetom. Iris želi sve da zna, njeni smežurkani prstići nikada ne miruju, a tim prstićima je unela u našu limuzinu veseli nespokoj koji me čini raspoloženom, i ne priželjkujem više neku privatnu vožnju za vreme koje bih mogla da dremkam. Čak se i Volfi oraspoločio i počeo s Aleksandrom da priča o izgradnji štandova, a to je dalo mogućnost Aleksandru da govori o svojoj firmi. Bio je ponosan na svoje uspehe, ali se nije razmetao. Vredno je radio,

takoreći se znojio da bi svoje svakodnevne poslove obavio valjano, zato mi je Aleksander izgledao kao praslika jednog Švabe, iako su mu koža i kosa bili za nijansu tamniji nego što je to kod Švaba uobičajeno. Stekla sam takvo poverenje u njega da sam htela da ga zamolim da mi preuzme vođenje finansija, da se pobrine za renoviranje mog stana i da mi napravi plan kako i kada bi trebalo da radim, šta bi trebalo da jedem, kada bi trebalo da idem u šetnju, da gledam televiziju, kada da čitam. Da sam kojim slučajem Aleksandra srela ranije, dao bi mi savet o tome kako razumni ljudi treba da tretiraju svoje roditelje. Možda bih od toga imala koristi, barem u vreme dok nam je majka bila živa.

Ali sumnjam. Dobronamernim nagovorom ništa nije moglo da se postigne. Nije sigurno da bi Aleksander mogao da izađe na kraj sa našom goropadnom majkom, to je više nego sumnjivo, sa majkom koja nije preminula naprosto u svojoj fotelji sa cigaretom u ustima, kao što sam oduvek mislila da će, nego nakon napad besa.

Bila je ogorčena na Hrista, a to je na samrtničkoj postelji preraslo u veliku scenu. Tada ni glavu više nije mogla da podigne, zapravo je bila potpuno iscrpljena, nemirnim pogledom je šarala po plafonu, i nekim nepoverenjem, pomalo razroko, gotovo bezobraznim očima devojčice, a ustima je mumlala, i u nekom brundajućem tonu neprestano ponavljala *tako dakle, i šta sad, ili sad smo nagrabusili*, sve dok nije iznenada sela u krevetu, ispravila se, i grabeći bez razmišljanja sve što joj se nalazilo na noćnom ormariću, tanjir, čašu, tablete, kašiku, kutije, bacila na raspeće koje se visilo na zidu – ciljala i tačno pogodila. Zid je bio mokar, na podu svinjac. Majka je ispustila dušu.

Ne, nije mislila na Spasitelja koji je završio na krstu, nego na predstavnika njegovog imena, za koga je bila udata. Nijednu reč mržnje nije izgovorila, nikada nije

proklinjala, nije čak ni prebacivala, iako je time mogla da ublaži svoj bes, mogla bi da dođe da vazduha. Barem pred nama nije. Nije želela da podnosi ni to da joj se preostali članovi porodične horde verbalno svete. Baš ona, velika majstorica oštrih primedbi i opakih gestova, ponašala se pitomo. Muža se nikada nije oslobodila. Taj njen muž u prefinjenim kravatama, morao je da ostane netaknut. Pritom ju je taj muškarac na smrt namučio, njena osećanja do kostiju oglodao, čak je i u dubokoj starosti imala noćne more zbog rezanja vena i bešenja, bešenja i rezanja vena, uprkos ogromnoj količini lekova za spavanje kojima se bezuspešno borila protiv njih. Živela je ukočeno, uredno, čisto, s dnevnom dozom od osamdeset cigareta (uvek je kod nje bilo dobro provetreno, opušci uklonjeni), besprekornim tekućim računom i nesavladivim besom prema Isusu Hristu.

Pređa mnogom iskrsava mračan prizor, vidim majku kratko pred njenu smrt, kako iz noći u noć stoji ispred osvetljenog prozora i zuri u raštrkani Degerloh, u ružne degerloške krovove kuća. Krvavi oblaci nad degerloškim krovovima. Hladan beton osamdesetih godina. Tvrd mesec iznad neonskih svetala. Vazduh na benzinskim stanicama. Porodične kućice. Komšije su pričale da je imala običaj da nepomično stoji ispred prozora, veoma dugo, i kad god taj prizor iskrsne pređa mnogom, dosta me potrese. Jer je i otac bio zastrašujući stajač ispred prozora: vrata uvučenog duboko između ramena, stajao je bez reči, čime je ne jednom uznemirio domaćine kod kojih je bio u gostima.

U kući jedne njihove drugarice, u Kilesbergu, iz čije se dnevne sobe lepo video grad, stajao je u mračnom raspoloženju veoma, veoma dugo, nije ga se moglo odvući od prozora, Štutgart, grad brežuljaka i svetla, grad u senci žilavih radnika, bez sumnje je bio u stanju da ozbiljno zabrine, a zbunjeno društvo nije znalo kako da izađe na kraj s njim,

razgovor je postao naporan, uzalud su bacali bojažljive poglede ka njemu, vreme je veoma sporo prolazilo. Slike usamljenih roditelja koji nepomično stoje ispred prozora i zure u noć, ugrizle su mi se u mozak kao da tragovi kiseline.

Alkoholisana zlikovka sa cigaretom, to je naša majka bila. *Zlikovka sa cigaretom*, to govorim sasvim iskreno. Jer majka je imala nešto svoje: imala je svoje osobenosti i živela u skladu sa njima ne mareći za ostatak sveta. Prema televizoru je bila ravnodušna. Nikada nije imala TV aparat, nikada nije zurila u tu kutiju, čak ni kada je čovek sleteo na Mesec. Nije čak ni nalazila za shodno da kritikuje gledanje televizije, ravnodušno je sedela pored drugarica koje su fascinirane televizijom brbljale o programima, sedela je bez reči i pušila. Najuticajniji medij njenog vremena za nju nije postojao, čak ni kada je već ostarila. Ograničavala se na *Štutgarter Cajtung*, vodila psa u Vajdahtal, naravno ne jazavičara jer taj pas u to vreme već nije bio živ, nego velikog, tromog, Bernskog planinskog psa, sa kojim je ulazila u i gostionice, pušila, pila špricere, jela je malo, čitala knjige. Osim toga je i dobro pisala: pisma koja smo dobijale od nje su živahna i duhovita. A imala je i to preterivanje sa prstima. Ruke su bile najvažniji deo njene ličnosti. Nalakirani nokti i vitki prsti kojima je cigaretu držala pomalo neobavezno, elegantno.

Naša majka je bila filozofkinja prstiju, iz toga je izvodila sve zaključke o ljudima. Sestrine ruke je smatrala za *preterano fine*, moje su joj se izgleda više dopadale, i mada ništa na meni nije smatrala za odgovarajuće, moje ruke su bile *u redu*. U svakom slučaju sam čelično jake nokte nasledila od nje, sestra ima mekane. Otac je imao *umetničke ali istovremeno i mišićave prste*, srećom nisu bile majlave. Najsmušnije u tom njenom preterivanju s prstima je bilo to što osim dekorativnog izgleda ničemu drugom nisu

služili, posebno ne za neki finiji posao. Prsti naše majke su bili uznemireni, nije mogla čak ni konac da udene u iglu.

I dok ti hiperaktivni prsti gamižu preda mnom, zrna pirinča se kotrljaju niz krpu koju sam stavila na čelo i plamičci u pozadini sve oskudnije trepere, polako me savlađava san.

Uprkos toplom vremenu koje hrli u sobu kroz otvorene prozore, budim se raspoložena kao Snežna kraljica. Glava mi je lagana. Ispunjena euforičnim vazdušnim gasom. Oholost je sve više i više uzdiže. Dok me glava boli, ponaša se kao stisnut orah u ljusci od lobanje. Ali sada ima dovoljno mesta, i vazduha, i svi dišu slobodnije: ruke, noge, glava. Iznenadno oslobođenje od bola telu pruža radost i prostodušna očekivanja od sveta, – iz sobe ne izlazi, nego istreperi. Oh, nema veze što je kutak za doručkovanje prljav. Prolećem kroz vrata vesela, želeći da preduhitrim saputnike i potražim neki dobar kafe. Napolju je manje toplo nego što sam očekivala.

Ali nešto se promenilo. Čim ugledam svoje ortake kako sede za stolom zacrveneli i postideeni, budi se u meni određena sumnja.

Da li ti je bolje?

Odlično sam.

Isuse bože, baš mi je drago, kaže sestra i uzdahne tako strastveno kao da me je Isus upravo oživeo kao Lazara. Napala je griza savesti, gotovo je sa njenim uobičajenim jutarnjim mirom, počela je vitkim prstima da vrti kašičicu. Zatim kada to dvoje krenu da govore u horu, pa zapnu i počnu da se kikoću, stvar postaje preda mnom sasvim jasna.

Rumen dostojanstveno izjavljuje da ćemo današnji dan provesti pod diktatom mojih želja. Neprijatno mu je,

pa se sapliće o loše sročene izraze, više puta ponavlja za ispunjavanje mojih želja, da, moje želje su za njega zapovest.

Iznenada se nasmejem i time samo još više zbunim zaljubljene kojima nije jasno kako su tako brzo razotkriveni. Sestra je lepa. Njen topli šarm, koji se zadnjih godina pomalo raspršio, ponovo joj je prionuo na lice; blago je rumena dok zagriža kroasan, ili nešto što se zove kroasan a zapravo je komad gume (znam jer sam i sama zagrizla jedan). Ali nesposobnost bugarskih pekara neće pokvariti raspoloženje.

Diktatorka želja razmišlja o tome da bismo trebali da se vozimo duž obale i potražimo neko dobro mesto.

Dobro, veoma dobro, govori Rumen, vozimo tamo, i potražićemo.

Opet si sasvim u pravu, kaže sestra, Varna nije nikakva. Treba da potražimo bolje mesto, krenimo što pre.

Za nekih pola sata smo spremni za put. Sestra me moli da se premestim na prednje sedišta, barem jednom, i da uživam u vožnji obalom, ali ne, ne dolazi u obzir, pogotovo ne sada.

Dok izlazimo iz Varne, premećem u glavi novu situaciju. Dugo već nisam videla sestru zaljubljenju. Dopada mi se u ovom treperavom stanju. A Rumen, ako bacim pogled izvan svoje erotske preosetljivosti, nije loš izbor.

Sestra je zaista dostojna ove ljubavi. Odavno ju je zaslužila. Ipak me ova situacija dovodi u nezgodan položaj. Bilo bi dobro da se mirno povučem, da im ne budem na teretu – ali ne mogu to da učinim. Preplašili bi se ako bih u Burgasu sela na voz i nastavila vozom do Sofije. Ne bi to ni dozvolili, Rumen bi insistirao da me vozi autom, osim toga bih samo skratila vreme provedeno sa njima u Bugarskoj. Povrh toga sestra se sada gotovo grčevito drži mene,

strahuje da bi naš trojni savez mogao da se raspadne, jer njihov odnos je još suviše slab da bi se bez treće osobe održao.

Situaciju otežava i to što sestra i ja nikada ne pričamo o muškarcima. Pričamo o knjigama i o svemu ostalom, ali se nikada ne dotičemo teme muškaraca, pogotovo ne naših partnera. Osetljiv teren. Iako svoje mišljenje uvek iznosim i sve komentarišem, po ovom pitanju se redovno ušančim i ćutim. Mnogo ćutimo, ponekad se dogodi da jedna preko druge pošaljemo neki pozdrav, ako recimo moj muškarac pozdravi njenog ili obratno, mada nas ni to u stvari ne zanima mnogo. Nikada nisam izgovorila nijednu približno istinitu reč o muškarcima sa kojima je sestra izlazila.

Čak i u ljubavi nas dve smo išle uvek drugačijim putevima. Razlike su se još u gimnaziji pokazale kao veoma velike. Meni su se dopadali oštromni idioti ili totalno suprotno od toga: suvoparna zanovetala. I ništa između toga. Sestra je nasuprot tome uvek nalazila uglađene taštine ljubimce, one sa notornim buketima cveća i kutijama pralina, naša majka je uvek bila presrećna zbog njih. A ja sam dovodila kući momke od kojih joj se dizala kosa na glavi: jednog Raspućina, zatim jednog političkog komesara u kožnom odelu, te Finca koji putuje po Avganistanu, koji je bio pod LSD-jem kada je odbio da se rukuje sa majkom, zaobišao ju je kao da nije ni tu i ispružio se na crvenoj sofi.

Persijanac, za kog se sestra udala i kom je rodila dvoje dece, isti je takav taštin ljubimac. Spolja Skaj Dimon u finom salatnom ulju, ali nešto nežniji i ljupkiji, persijska varijanta. Nije neki bradati Ajatolah. Više bi se reklo da je reprezentativna vrsta Persijanca. U svakom slučaju ne bi se mogao zamisliti sa pendrekom u ruci. U svom „mercedesu” ima ugrađen držač za papirne maramice jer uvek mora nešto da obriše. To što je taj muškarac neveran, manji je problem. Vernost je beskrajno precenjena. Problem

je njegova slatkasta, mekušaćka, naizlged nežna, manipulativna, lažna egomanija. *Dok je sunce jutros izlazilo, mislio sam na Tebe, draga.*

Ako ikada budemo govorile o muškarcima, moraću da pitam sestru kako je u stanju da podnosi takve rečenice. Kako se dogodilo to da njene omiljene lektire nisu izvršile nikakav uticaj na njen ljubavni život? A morale bismo da govorimo i o tome zašto se toliko čvrsto drži muškaraca koji su u stvari dečja izdanja našeg oca. Njen muž je naime takođe lekar koji ima veze sa ženama. Ali on je plastični hirurg, koji bi u nekoj televizijskoj seriji sigurno bio dobar predstavnik svoje profesije.

Ako bismo se naizmenično propitivale, imala bih i ja šta da ispovedim. Zašto se uvek zaljubljuješ u one plave kosture?, pitala bi me sestra sa punim pravom. Negiranje potrebe za ocem odvodi na veoma idiotske puteve. Kod mene su lektire koje čitam i muškarci koji mi se dopadaju u izvesnom smislu usklađeni, mada me to ne opravdava.

Bilo bi mnogo neprijatnije kada bismo i decu spominjale. Sestrinu razmaženu, duboko nesrećnu decu. Moju radikalnu nezainteresovanost za decu.

Trenutno se osećam dovoljno laganom i dovoljno slobodnom da pokušam da mislim drugačije o sestri i njoj porodici – kao da su bezazleni ljiljani, frankfurtski ljiljani, dragi na svoj način, biljke koje rastu na Betovenštraseu – ali čim otpustim tu sliku o ljiljanima, stvari se vraćaju na svoje uobičajeno mesto.

Setim se frankfurtske dece, setim se pakla prenatrpanih dečjih soba iz kojih su upravo izrasli. Zatim kako su ih četiri puta godišnje odvlačili u razne udaljene zabiti sveta, čime su im ubili svako interesovanje za svet. Sada su već poluodrasli. Brbljivi sin, patetični hvalisavac koji je upropastio već sedamnaest bicikala i sada vozi „kabrio“

(zanima ga isključivo ga novac, to je njegova strast, iako hladna strast). I razmažena, depresivna ćerka koja ne pokazuje ni najmanji znak interesovanja ni za šta, a kamoli da bi joj se ikad išta moglo dopasti.

Kako je za boga miloga moguće da sestra, ta ljubazna čitateljka dobrih knjiga, nije uspela kod svoje dece da probudi ni najmanju znatiželju ili nežnost? Žao mi je to dvoje dece, sada prvi put u životu. Imam utisak da su prokleti, kao da tumaraju u nekom pogrešnom svetu, u kom mi nikada nismo morale. Oni su čak i tragedije lišeni.

Oči boje divljeg maka

Bez obzira na sreću ili nesreću, danas sve uzimam olako. Radujem se što su ovi dvoje tako dobro raspoloženi, marljivo pokazuju jedan drugom svoja nova otkrića, pogledaj ovo, vidi ono: svet posmatraju pozajmljenim očima. Deluju usklađeno, sestra već zna gde Rumena drži cigarete, otvara kutijicu, pali za njega cigaretu. Sestra ume brzo da se prebaci. To me je uvek čudilo kod nje. Na Betovenštraseu gosti moraju da izađu na terasu ako žele da zapale cigaretu, Perzijanac ne trpi da pepeo pada na njegov Memphis nameštaj i fotelje presvučene kravljom kožom.

Naš otac se čitavog života klatio između preterivanja i askeze, pušio je, pio, uživao u jelu a onda neko vreme nije ništa od toga radio. Obožavao je da odlazi na pijacu, voleo je da se viđa tamo sa svojim bugarskim ortacima. Poznao je i sve Grke, Talijane i Jugoslovene koji su tamo imali štandove, šalio se s njima, ispitivao je voće kao pravi znalac, davao im lekarske savete, nosio im lekove. Nekoliko puta sam išla sa njim u te njegove nabavke i svaki put mi se činilo da je moj otac najpoznatiji čovek na svetu. Stiskali su mu ruku, grlili ga, tapšali po ramenima, a patuljčicu koju je vodio za ruku, pozdravljali su sa dostojanstvom. Kad god se otac vratio sa pijace sa šuškvim papirnim kesama, bio je uvek dobro raspoložen. Ponosno je raspakivao kupljenu robu u kuhinji, a baka, koja je bila izvrsna kuvarica, stalno ga je hvalila. Savetovali su se, zadirkivali, a jazavičar je skakao oko njih sve dok mu otac nije dao komadić kobasice.

Vozimo se i vozimo, vozimo duž uprljane obale. Svuda okolo gradilišta, gomile smeća, razvaljena zemljišta, mnogo kamiona na putevima, a uza sve to se ponovo

pojavljaju i zaprege sa magarcima, mada ih je ovde manje nego u unutrašnjosti. Staljinističke barake i one kasnije, koje su izgrađene u nešto nežnijem, brutalističkom stilu, opkoljene su arhitekturom Diznilenda. Svuda okolo debe-ljuškaste, detinjaste građevine koje podsećaju na torte od ružičastog marcipana. Naduvani plastični monstumi nas pozdravljaju kezeći se iz vazduha. Najpopularnija boja posle ružičaste je sladoled žuta.

Primećujem da otac drži oči na nama. Ne znam kako. Ali su otvorene, očeve oči. Napola spavajući, napola budan, otac se ispružio na rubu horizonta. Oči su mu iznad hori-zonta, njima posmatra i obalu i nas, njegovu omiljenu o-balu Crnog mora, o kojoj nam je uvek pričao ozaren.

Sestra, kao da mi je pročitala misli, okreće se ka meni i pita: Da li se sećaš kako nam je tata pričao o ribarima?

Oh, da, naravno da se sećam! Još kako! Niko nije bio ravan bugarskim ribarima, ni po snazi, ni po hrabrosti. Ti su ribari bili očevi heroji. Još su pre zore isplovili na pod-muklo more koje se pred njima širilo glatko kao ogledalo na crvenkasto-zlatnom sjaju jutra. Nasmevano, varljivo, čestito more. Ali onda – mrak! Otac je na Crno more poslao ozbiljne talase, sve se penilo i komešalo, muškarci su pa-dali sa palube i bivali posle spašeni od hrabrih drugara, koža im se razderala na dlanovima dok su vukli konopce koji su plesali kao zmije, u čamcima je sve vrvelo od bli-stavih tela riba – ali more se posle hvala bogu opet stišalo, muškarci su se vratili kućama i bivali nagrađeni. Od žena koje su ih čeznutljivo čekale, od veličanstvenih plodova mora i riba koje su pojeli, od divlje lepote krajolika koji su se pružali pred njima. A kada je otac ugasio lampu jer je došlo vreme spavanja, pričao nam je dalje o legendarnom podzemnom svetu mora, o svetlećim ribama koje na gla-vama imaju maleckce svetiljke kako bi mogli da plivaju kroz vode mračne kao noć, o blistavim planktonima koji u

obliku svetlucavog vela proklizavaju između prstiju noćnih plivača. Pričao je i o ribama sa električnim nabojem koje žive u pećinama i mogu da zadaju strašne električne udare, o meduzama koje su ružne dok su izvan vode u pesku, ali su u moru čudesne, lepše od najlepših sirena, dok lebde u svom životnom prostoru sa neponovljivom elegancijom lebde.

Ne znam da li je otac zaista poznavao floru i faunu Crnog mora. Verovatno nije. Znao je da preteruje i preuveličava, kad god je bio u dobrom raspoloženju. Tako je na primer čvrsto tvrdio da su samo ribari pravi filozofi. Onaj ko nije satima zurio u more i nije se naučio strpljenju dok je pleo mrežu, nije mogao da postane filozof.

Kasnije sam naravno shvatila da otac nije čitao nijednog drugog filozofa osim Ničea i Šopenhauera, što je stajalo u oštrom kontrastu prema onome što je tvrdio. Možda nešto malo Platona, dok je bio gimnazijalac u Bugarskoj. Iako je filozofe najviše cenio, više nego pesnike. Mnogo pre nego što sam naučila da napišem tu reč, znala sam da je filozof najčudesniji čovek na svetu. On je stajao iznad svih drugih ljudi, čak i iznad našeg oca. Kada sam godinama kasnije čula da je Hegel svetski poznati filozof, a bio je jedan Švaba, nisam poverovala. Hegel nije imao more. Kako je mogao da postane filozof?

Degerloh je verovatno bilo smrtno dosadno mesto, često sam pomišljala noću. Nekoliko brežuljaka, nezanimljiv, kanalisani Nekar koji se od nas nije ni video, u kom nije bilo svetlećih riba a nije bilo ni mora koje bi poslužilo za školovanje filozofa, nije bilo Indijanaca, niti ijednog čoveka u blizini koji je izučio neki opasan zanat.

Tata, da li si ikada pomislio da će tvoja obala jednoga dana izgledati ovako odvratno kao danas?

Odavde izdaleka izgleda drugačije.

E, pa onda si zaista veoma daleko. Iz te visine je Crno more verovatno samo plava mrljica. Iako u stvari nije plavo, a nije ni crno, nego je sivo. Potpuno neugledno, da ne kažem pusto more. Trenutno ni traga od njegove lepote, ali ni od podmuklosti.

Volela bih da znam kako je otac video Degerloh u ono vreme. Da li mu je izgledao pust, isto kao što meni danas izgleda Crno more?

Ne sećam se, kaže otac, bilo je to davno. Niti me zanima.

Možda mrtvi pate od teškog gubitka sećanja, više nego mi. Možda su lišeni snage, pa ne mogu da se zakunu šta su mrzeli a šta voleli. Mrtvi imaju manje snage nego jedna jedina borica na koži. Za mržnju ili ljubav mora da se bude u punoj snazi.

Otac sigurno nije mrzeo Degerloh. Ali da li ga je voleo? Degerloh, to pospano predgrađe, nije mnogo razoreno u ratu. Razdeljeno na dva dela – bogatiji deo sa uglednim kućama koji se proteže u pravcu šume i malograđanski deo od Epelštrasea prema poljima kupusa. Kasnije je izgrađen autoput koji je poremetio staro jezgro sela. Malograđanski deo Degerloha se u roku od nekoliko godina pretvorio u užasnu kašu nekog neodređenog mesta, zajedno sa svojom propadajućom arhitekturom, ulicama nalik drumovima, malim placevima načičkanim kućama, ukrasnim drvećem i garažama, kontejnerima kamufliranim u betonske bunke koji su radi ukrasa utisnuti u šljunak.

Degerloh se nikada nije oporavio od ratišta izgradnje puteva. Danas bi mi tamošnji život bio pravo mučenje. Dok je otac bio živ, nije mi izgledao toliko užasan.

Zaista? Ili je tada bio čak i užasniji?

Otac ćuti. Ako su mu oči još uvek otvorene, sigurno mu je pogled usmeren prema moru. Možda je u međuvremenu

omrzeo Švabe. Iako je između njega i Švaba lepo sve počelo.

Glavna legenda o njegovom čuvenom dolasku u Švapsku glasi ovako: kada je 1943. godine stigao u Tübingen da poseti svog nekadašnjeg školskog druga, otac je predao svoj mantil na železničkoj stanici. Vreme je bilo otoplilo, kaput postao težak. Kada se vratio, načelnik železnice ga je zamolio da sačeka nekoliko trenutaka. Ispostavilo se da je njegova žena u međuvremenu uzela kaput pod svoje, našila je dugme koje je nedostajalo i ušila deo koji je bio iscepan. Otac je navodno bio duboko dirnut time, pa je istog trena odlučio da studije nastavi u Tübingenu.

U majci njegove buduće žene naslutio je slično brižnog čoveka.

Da li se otac oženio majkom u stvari zbog bake?, pitam sestru.

Kako mogu da ti padnu na pamet takve gluposti?

Ali posle nekog vremena, nakon što je gledajući kroz prozor okretala glavu čas levo, čas desno, sestra ipak popušta. Smatra mogućim da mu je baka pomogla oko izbora bračnog partnera. Izgladnelom mladiću, kakav je u to posleratno vreme naš otac bio, baka je bila idealna verzija tašte: vešta i dobrodušna.

Vidim pred sobom baku jasnije nego ikada pre. Njenu visoko podignutu punđu, sedu kosu. Crnu haljinu sa dugmadima koji su presvučeni tkaninom, iznad haljine visoku belu kragnu koja je u sredini povezana brošem.

Ona je držala sve na okupu.

Sestra i ja smo bile isuviše velike da bismo joj obadve istovremeno sedele u krilu. Baka nas je navikavala na to da nam je otac otišao. Vaš otac je otišao na nebo. Vaš otac je u raju. U raju mu je dobro.

Ne sećam se više kako i čime nam je objasnila taj odlazak u raj. U tom strahu mi se sve izobličilo, ništa nisam zapamtila. Mogao je da dođe bilo ko i da mi kaže bilo šta. Kao dete koje je bilo naviklo na bakinu ruku, automatski sam bila poslušna, automatski sam prihvatila reči kojima me je tešila, dopuštala sam da čini ono što je oduvek činila, pitomo i blago, udišući njen čist miris koji sam na uobičajen način volela. Uprkos svemu, na mene je priča o raju delovala. Ne odmah, ali u narednim danima i mesecima svakako. Sestra je bila previše odrasla za takve priče, sve vreme je samo gledala u pod.

Ali postojalo je nešto sa čime baka nije računala: iako me je umirila činjenica što je otac na nebu i ne trune dole pod zemljom u sanduku, osećala sam se nadgledanom odozgo. Ipak, većih problema nije bilo sve dok je baka bila živa. Ona je bila garancija za nebo, svojim pevanjem i molitvama držala je sve jezive stvari podalje od nas. Znala je na kom mestu sedi Mojsije u raj, gde sede apostoli a gde Isus. Naš otac je sedeo negde sa strane i bio je usmeren na Isusa. Budući da je bio tek pristigao, morao je strpljivo da uči. Baka nije znala tačno da kaže koliko će to stanje čekanja da traje, ali pošto je otac bio marljiv i raspolagao je dobrim izgledima, čekanje ne bi trebalo da se oduži. Nakon što vreme čekanja istekne, otac će se osloboditi i doći će da nas zaštiti u nevolji.

Baka je umrla svega nekoliko meseci nakon oca. Od tada nije više bilo na vidiku nijednog posrednika između neba i zemlje. Pročitala sam Odiseju, ali tamo su vladali uglavnom neki drugačiji odnosi prema nebu, čitala sam i knjige u kojima je nebo bilo samo prosta boja i ništa više, ili takve u kojima su nebom krstarili bacači bombi. Sestra je nakon toga naišla na svog prvog dečka a mene je zapostavila. Ostao mi je samo jazavičar. Odonda samo životinje uspevaju da me izvuku iz najdubljih patnji.

Na nebu iznad Degerloha nije stražario neki miran, dobar otac koji će me zaštititi u nevolji. Gledao me je zlim, upaljenim očima, otvarao ih je i zatvarao kad god mu se prohtelo. Kažnjeničke oči koje su me proganjale. Imala sam četrnaest godina kada sam prvi put probala LSD, i tada sam bežala od tih krvavih, kažnjeničkih očiju koje su ispunile celo nebo iznad Štutgarta, ogromnim koracima prema Kilesbergu. Drhtala sam sedeći na šestici dok sam se vozila prema Degerlohu, i gledala kako se očev pogled probija kroz krov tramvaja. Nikakva nerazoriva ideologija nije tu mogla da pomogne, čak ni agresivna snaga stvrdnutog lenjinizma, koja mi je godinama držala mozak pod barikadama. Ljudi su trunuli u grobovima. Religija je opijum za narod.

Bilo je dovoljno da uzmem malo hašiša ili LSD-ja, i već bi se nad mojom glavom podigla hrišćanska oluja. Jakovljeve lestve, lepršanje očeva, nebeski horovi, kažirprsti koji prete, reči kao *krvavo pozorište* i uvek iznova miris bake koja je sunderom čistila gore haotično nebo. Ona je ocu sklopila oči, ona se brinula za red i bila odgovorna za retke trenutke mira i laganog nemara.

Ako si oslepeo, dragi moj bože, onda sam te se napokon rešila.

Nešto me je teralo da u takvim neprilikama reči pretočim u roman. Poklopac za kanalizaciju se podigao i odatle se izmigoljilo stvorenje nalik Isusu, sa očima boje divljeg maka, koje je otputovalo za Južnu Ameriku. Ne u klasičnom maniru Isusa Hrista, u ribarskom čamcu sa apostolima ili hodajući na vodi, nego više kao vampir. Gde god je taj Isusov sledbenik kročio nogom, izbijale su revolucije i masakri. Ekvador, San Salvador – ni sama više ne znam gde sve nije bio. Imao je lažno ime: *Miler M. Majer*.

Majka je pala u paniku kada je pronašla moje beleške, štaviše još gore od toga, jer nije sela da popriča sa mnom nego je Milera M. Majera u tajnosti odnela na čitanje jednom njenom prijatelju koji je nešto pre toga radio u izdavačkoj kući „Birkhojzer”. Načitan, ostareli homoseksualac, koji je voleo da se okružuje gomilom žena samo zato da bi im neprestano davao na znanje da ništa ne znaju. On je sedeo, ja sam stajala. Sedeo je u fotelji oholo, mahnuo mi rukom da mu se približim i dao mi na znanje da je pisanje umetnost. Sa užitkom je citirao one posebno glupave delove, i odmah mi je nadenuo ime *Emičica Revolver*. U to vreme nije bilo teško raspiriti moju mržnju prema majci. A taj lik je pronašao najsigurniji način za to.

Ta neprijatna uspomena mi danas izaziva smeh. *Emičica Revolver* je shvatila u kom grmu leži zec, samo što je to bilo u krivo vreme.

Pozorište lutaka!

Sada mi naknadno pada na pamet da je taj čovek imao iste nemirne prste kao i majka. Njegovi prsti su takođe bili vitki, nokti brižljivo manikirani, iako ne i lakirani, a nosio je i čudan, uočljiv pečatni prsten. Tada kada je sedeo u fotelji i razgovarao sa mnom, izveo je i sjajan komad s prstima i cigaretom, igru prstiju koji su se vukli u laganim oblacima dima od cigarete, sa naglašenim uzdasima i napregnutim razmišljanjem. Šteta što tada nisam uočila njegov smisao za humor. Danas bi mi se već i najpodliji bezobrazluk dopao, ako bi se izveo sa takvim talentom. Ali tada sam bila nesimpatična tinejdžerka, osvetoljubiva i besna.

Nesebar

Vozimo se nesmetano dalje, iako su krajevi još uvek neprijatni, kao što su i bili. Čak nasuprot tome, kao da je sve manje izgrađenih delova zemlje. Svuda omanje koc-karnice, više betonske šupe, koje neonski osvetljenim kar-tama za igru i čovečuljcima sa podignutim cilindrima po-zivaju putnike da svrate. Rumenov stil vožnje je postao spretniji. Kamioni više ne mogu da ga iznerviraju, dozvo-ljava da ga pretiču, oprezno koči i lagano ubrzava.

Nesebar, čuveno ribarsko selo, u kom sam svojevremeno bila sa Lilo i njenom ćerkom. Ništa ne prepoznajem, čak ni mlin koji stoji kod ulaza na poluostrvo, iako to ništa ne znači jer inače teško pamtim mesta koja nisu naročito razvijena. Sećam se nekog broda od drveta s piratskom zastavom, neke stare jedrilice, jednog mladog magarca čija je vunasta glava žudela za milovanjima i koji je služio za primamljivanje turista.

Parkiramo se u blizini plaže, ispred jedne manje zgrade sa baštom. Rumen je primetio da mi njihova ljubav u začetku nije zaobišla pažnju i iznenadila ga je moja dobronamernost. Talasi ljubavi, izlivi ljubavi, komplikacije u ljubavi, sve to dolazi i odlazi, čovek samo treba da čeka. Rumen mi otvara vrata odškrinuvši ih široko i ga-lantno mi pruža ruku da izađem. Dok teatralno mršti čelo i pokušava da govori švapskim dijalektom, raspoloženo mi kaže: Sada ćemo zajedno da razgledamo jad i bedu bugar-skog hotelijerstva.

Hotel je u vlasništvu jedne grčke porodice. Gazdarica nam prilazi ležerno, zračeci sposobnošću. Krupna je, ali ne i debela. Snažna, ali ne i gruba. Sobe su velike, u njima vlada jednostavan grčki stil, i ovo je ujedno i najbolji hotel

na koji smo naleteli u toku našeg putovanja utroje. Postoji terasa sa pogledom na more, iza nje lepo negovana stepenasta baštica. Nežnije biljčice su privezane za pritke, dok su oko snažnijih poređali kamenčiće u obliku ornamenata. Hvalimo baštu na više jezika i time osvajamo gazdaricu. Poslužuje nas kafom, za dobrodošlicu.

Dok biramo sobe razmišljam o tome da ovi dvoje treba da uzmu jednu dvokrevetnu, nema potrebe da se prene mažu, ali ništa ne govorim. Čovek ne treba da se meša u tuđe ljubavne afere.

Krećemo u šetnju, ali ne u pravcu mora, nego vijugavim putem prema ribarskom selu, prema mostiću koji povezuje kopno i ostrvo. Iznad starog odbrambenog zida sa kamenite strane, gusto su naređane drvene građevine sa terasama. Mogle bi da posluže kao područja sletanja i mesta za gnezda velikim morskim pticama, albatrosima na primer, iako albatrosi verovatno uopšte ne žive na Crnom moru.

Jedna od najstarijih evropskih naselja, osnovali su ga Tračani, kasnije je bila grčka kolonija sa Apolonovim hramom i utvrđenjima, crkvama, crkvama i opet crkvama, mesto koje se neprestano uzdizalo i propadalo između trgovačkog naselja u punom cvatu i ribarskog sela – priča nam Rumena euforično, skliznuo je opet u svoju staru kožu turističkog vodiča. Njegovo izlaganje privlači grupicu nemačkih turista koji odmah formiraju krug oko njega.

Izenada stavlja prst na nos, pogleda strogo u novopridošle i nastavlja oštro da govori: Zbog mnoštva slaboumnih građevinskih projekata, skinuće ga sa Uneskove liste kulturnih baština, iako već sada ima dovoljno izgrađenih budalaština! Čuvši takve reči, grupica se rasprši.

Onda mi namigne i kaže: bugarski jad, baš onakav kakav jeste.

Pođimo gore, predlaže sestra, da razgledamo.

Odmah je i krenula, preskače po dva stepenika, njena gipkost signalizuje da je raspoložena. Još kada smo bile deca, ona je bila dinamičnija, trčala je brzo, rado je plivala, rado je vežbala, a ja sam bila nesposobna za sport, više sam volela da se izležavam, jedino sam ping-pong volela da igram. Bolje sam igrala od sestre, možda zato što sam oduvek volela da udaram.

Na kamenim stepenicama dolaze nam u susret Englezi. Teško je ovde neometano razgledati. Gornje kuće su tipične građevine u mediteranskom stilu: prizemlje od prirodnog kamena, iznad toga drvena konstrukcija u tamnoj boji, okićena i ukrašena, s raznim doksatima, balkonima i naročito širokim simsovima. Svuda okolo gostionice s terasama i balkonima, na stolovima crveni stolnjaci, ukrasni vrčevi, na spoljašnjim zidovima okačeni vinski mehovi, burad, stari točkovi od kolica i crvene muškatle na ulazima.

Nalazimo mesta na jednom balkonu od drveta koji gleda prema moru. Zapravo je predivno mesto, možeš da sediš dugo koliko god ti se prohte, jer je prizor umirujući. Ali je ozvučenje bestijalno glasno, pa zato o uživanju ne može biti ni reči. Rumen pokušava da razgovara sa konobarom da malo stiša muziku. Ali konobar ga ne razume. Čak i u tom ravnodušnom raspoloženju, u kom se nalazim, ne mogu da podnesem ovo odvratno ozvučenje. Sestra prva beži. Pokušavamo u sledećoj, pa u sledećoj gostionici. Uvek nas dočekuje isto. Na kraju nalazimo neko naizgled mirnije mesto, ispitujemo balkon, zatim sledi duža diskusija o tome koji je od dva slobodna stola udaljeniji od zvučnika.

Naručujemo. Tek što je konobar otišao, neko pojačava zvuk. Tada Rumen i ja doživljavamo zapanjujuću predstavu: sestrine crte lica se iskrive. Iz čistog besa počinje da

povlači glavu u ramena. Iznenada udara obema šakama o drveni sto (ručni zglobovi su joj tanušni, nipošto nisu stvoreni za udarce), pepeljara – s motivom pauna! – odleće u vazduh, zatim se na podu razbija u paramparčad. Sestra urla. Činjenica je, sestra zaista urla. Ali to nije sve. Toliko se uživi u urlanje da na kraju grabi stolicu i baca je prema zvučniku – ali naravno ne pogađa. Stolica, zdepasta kopija seljačke stolice, očigledno je jaka. Nije se slomila. Sestra stoji pognute glave, kao da je upravo ona predmet izrugivanja histerične pop pevačice čiji glas vrišti.

Rumen i ja sedimo nepomični jedan pored drugog. Po prvi put doživljam *svet okrenut naopačke*. Za kaos sam odgovorna ja, ne ona. Sestra zuri u pod, šake opet stiska u pesnicu. Okreće se i čvrstim koracima promaršira ispred stolova – klupe su pune ljudi i odavno već svi u nju gledaju, okreću se za njom, željno iščekujući nastavak. I zaista, nastavak postoji. Sestra zastaje na pokretnim vratima i zaurla u dvoranu. Šta tačno govori? Ne znam, čuju se reči *dupeta* i *posranci*, više puta, a to me iznenađuje isto koliko i akcija sa stolicom. Kao što je sestra nezamisliva bez njene frizure, torbice ili ljupkog ručnog sata, tako je nezamislivo i da izgovara reči koje su tiču fekalija.

Tohuvabohu¹⁴. Konobarica, gazdarica, svi dotrčavaju, gosti ustaju od stolova ili izvijaju vratove. Sestra se okreće i ispravlja u neobično kruto držanje, šake su joj još uvek stisnute u pesnicu, zatim polako silazi niz stepenice na donju terasu, ali i dalje psuje, čuju se piskavi zvuci poput *harrrrr, harrrrr*.

Jaknu i torbicu je zaboravila. Za njih moram da se pobrinem ja, dok Rumen pregovara sa gazdom, mada i

¹⁴ Tohuvabohu, izraz na biblijskom hebrejskom jeziku koji se koristi za opisivanje stanja pre stvaranja sveta: pusto i prazno.

među njima ubrzo dolazi do eskalacije i sa svih strana se sada već čuju uzbuđeni povici, cimam Rumena za rukav, da ga obuzdam, ali to ništa ne vredi, pa moram da ga vučem nazad a to mu se ne dopada (baš kao naš jazavičar, pomislim u sebi, samo još više reži i škljoca zubima), ali sada smo već na stepenicama i jedino još na ravnotežu moramo da pazimo, Rumen mora da se okrene i time je grozna tučnjava završena.

Odlazimo ne baš kao pobednici, ali se ne osećamo ni kao poraženi. Sestra je već daleko ispred nas, spušta se niz breg, prema moru. Sustižemo je ispred jednog zida na koji se naslonila. Gleda u nebo. More i kopno prekriva tanak sloj guste, sive magle.

Pa, pita sestra, da li ste dobro?

Okreće glavu i gleda nas neobičnim pogledom. Takav pogled imaju ljudi koji su se upravo vratili iz nesvestice, pomislim u sebi, iako još nikad nisam videla čoveka koji se povratio iz nesvestice. U njenom pogledu je prisutna i neka svežina koja je istovremeno i veoma daleka, ali i neki tajanstveni izvori svetla u pozadini. Sasvim je nemoguće takvom jednom pogledu postavljati pitanja u vezi sa time šta se u stvari dogodilo.

Hoćemo li da obiđemo centar sela? Sestra se odmiče od zida. Bes joj se potpuno stišao. Predajem joj jaknu i torbicu. Pa, da, govori ona, ovo mi stvarno treba, zatim me uzima pod ruku i krećemo.

Čovek može jednom godišnje da eksplodira. Kod mene se dogodi čak i dva puta, izjavljuje Rumen kao da utvrđuje naučnu činjenicu: Ja eksplodiram dva puta godišnje.

Ko, kada i koliko često eksplodira – lepa je tema, temeljno je ispitujemo dok tumaramo uličicama Nesebara. Ali ubrzo se prekida druženje. Previše je turista, preplavili su ulice. Bučno je. Kuće su bez sumnje lepe, ili bolje

rečeno: bile su. Lako se čovek zaljubi u te kuće ako gleda samo u njihove gornje delove od drveta. Ali na onom delu koji su u ravni naših glava, prava je noćna mora.

Svako prizemlje, svaki podrum, prenamenjen je u prodavnicu suvenira. Ranije su te prohladne prostorije služile verovatno kao magacini, na vratima su stajale bačve sa vodom, u njima plivale buljave ribe. Danas štokave prnje, naslagane do natčovečanskih visina, naprosto kuljaju iz podruma i ulaza; osim toga iz svih prodavnica trešti muzika. Pakao za uši. Kao da je pukla žuč iz koje sada curi buka. Nikakve veze ovo nema s italijanskom, brazilskom ili egipatskom situacijom. Jer za ovdašnji život nije tipično bučno i snažno pulsiranje, ovo ovde se pretvorilo u vrtloge Malstrema. Izobličeno, razbijeno, brundavo, zveketavo; na ulice se istresa međunarodna histerija nabijena škripanjem, a bežanja nema. Mlitava, kašasta reka ljudi s metarskim dupetima sprečava bekstvo.

Ali molim vas lepo: crkve, umetnička blaga, umetničke lepote –

Namučenih ušiju ne može da se razgleda. Crkva Svetog Stefana, crkva Arhandela, a tamo preko je izgleda crkva Hrista Pantokratora, poznata je, verovatno ne slučajno, uzbudljivi su na njenom zidu ti uzani, gotovo plamteći prelazi između redova cigli u prirodnog kamena. Volela bih da pogledam i ugrađene keramičke lončice, *keramički lončići* dobro zvuče, o njima se govorilo u jednom od turističkih vodiča, ali sam se u međuvremenu tako uznemirila da niti mogu, niti želim išta više da vidim.

Glupo je što smo ogladneli. Stižemo u neku mračnu prostoriju koja stoji malo postrance. Nedovoljno svetla ima svoje prednosti, jer ne možemo tačno da vidimo šta glođemo. Neko crvenkasto blato sa prilogom koje miriše na

mazivo. Nesebaru okrećemo leđa i odlazimo prema hotelu na obali mora.

Za plivanje je još hladno. Tu i tamo u daljini se vidi glava ponekog čeličnog plivača, te njegov peškir na pesku. Čini mi se da je vreme da ostavim zaljubljene same. Izmišljam razlog, govorim da bih se vratila da pogledam Nesebar sa donje strane a zaljubljeni utom već i odlaze.

Radi reda krenem nazad, napravim nekih stotinjak protraćenih koraka, sačekam dok se par dovoljno udalji, zatim pronalazim u pesku jednu staru, zardalu stolicu, sednem na nju i ispružim noge.

Raspada se sivi veo na horizontu. Probija se polako kaspopodneвно sunce. Prijatno je toplo. Udobno mi je u mojoj stolici potonuloj u pesak. Turisti gacaju kroz pesak, srećom direktno na ivici mora, ne pred mojim nogama. Gore kruže morske ptice, krikovima presecaju horizont. Voda je mirna, istrčava na obalu u blagim, tankim naborima.

Ali samo pre nekoliko dana, sve je bilo drugačije! Jadransko more je besnelo dok smo prelazili preko njega. Početak je bio bezazlen, dočekalo nas je čestito, pokorno večernje more. Kada su se limuzine ukotrljale preko metalne ploče u utrobu broda, izazvale su među putnicima ogromno interesovanje. Mi smo prethodno izašli iz vozila. Dva starija para, koja su stajala blizu, nagađali su da je verovatno u pitanju predsednik države sa pratnjom. Iz taštine sam podigla prst i rekla im da sam u limuzini sa ukrašenim krovom doputovala ja. Sumnjičavo čuđenje i razočarani pogledi pod kojima sam smežurala, postala senka sopstvene proizvodnje.

Nakon što smo pogledali kabine, okupili smo se na palubi. Zaveses sa žuto-belim prugama ukrašena pri dnu sidrima i skakutavim ribama. Pokrivači na krevetima

takođe sa žuto-belim prugama. Sve je bilo namešteno pristojno i sa ukusom, za prijatno provedenu noć. Praline umotane u šuškavi staniol, izgledale su kao mornarsko ordenje. Iz utrobe broda začula se buka motora. Polako smo se udaljavali od obale, u početku brzinu nismo ni osetili, brod je plovio srazmerno tiho.

Večera je bila raskošna, ali smo već za vreme nje osetili da se pod nama nešto komeša. Iris je skočila sa svog mesta, *ajoj*, rekla je veselo, *mislim da mi je muka*, i više je nismo videli. Začuli su se prvi vicevi o morskim bolestima, zatim se sve više njih povlačilo u svoje kabine. I sestra se brzo pozdravila sa nama. Samo je naš nepokolebljivi šef ostao sa nekolicinom najistrajnijih za stolom, ruku je držao na naslonu od stolice na kojoj je sedeo uzgajivač ruža. Koliko god je brod delovao velik i stabilan, počeo je junački da se diže i spušta, a posebno neprijatno je bilo lagano, podrhtavajuće bočno klaćenje. Iako me inače dosta često spopadne muka, od morske bolesti ne patim. A pošto se napolju podiglo ozbiljno nevreme, nisam htela da propustim da vidim taj metež.

Upozorili su nas da ne izlazimo, ali nam nisu direktno zabranili. Teško da je iko mogao da padne u vodu jer bi guste rešetke zadržale onog ko je možda ispao iz ravnoteže. Ali čovek je mogao lako da se oklizne ili da se povredi ako previše tumara na palubi. Zaista nije bilo preporučljivo šetkati se bez oslonca u cipelama sa kožnim đonom.

U blizni pramca, ali ne sasvim na početku, nego više u stražnjem, skrivenijem delu, pod zaštićenim delom gornje konstrukcije, pronašla sam klupu koja je bila pričvršćenu šrafovimama za pod; vlažnu i poprskanu, pa ipak sigurno mesto s kog sam mogla da posmatram uzbudljivu noć. Sa tog mesta su pobunjeni crni talasi izgledali sasvim drugačije, penili su se, ključali i prskali, i možda nisu dosezali baš do moje klupe, ali do ograde svakako.

Mesec je čas nestajao, čas se pojavljivao, oblaci su ga s vremena na vreme potpuno prekrivali. Zvezde su se pojavljivale takođe samo nakratko, drhteći kao iglice. Blago tonuće, prskanje i grgljanje broda, zatim penušanje talasa nakon toga, bilo je čudesno.

Nije mnogo vremena prošlo, stigao mi je neko u goste: Volfi, sa cigarom u ustima. Proterali su ga iz dvorane jer je zapalio cigaru, pa je hteo napolju da je ispuši. U prvom trenutku mi nije bilo drago da bilo koga pustim na moju klupu. Ali uznemireno more je imalo takvu snagu koja je umela da uspostavi nove vrste odnosa.

Smem li?, pitao je Volfi i odmah posle toga i seo.

Vidim, ni ti ne patiš od morske bolesti. Tu smo dakle isti.

To je rekao nakon što je već duboko povukao dim iz cigare, i nakon što je taj dim već leteo prema nebesima.

Iznenadilo me takvo otvaranje razgovora, pa se nisam ni setila nekog prikladnog odgovara. Ali Volfi je našao izlaz iz toga, rekavši da ide po piće. Stisnuo je cigaru među zube i nestao. Nakon nekog vremena se vratio bez cigare, držeći oprezno čašu piva i čašu koka-kole stisnute uz grudi, dok je drugom rukom mogao da se pridržava. Volfi je zapamtio da ne pijem alkohol. U koka-koli je plutao komadić limuna. Zahvalila sam mu se, ganuta.

Ovde smo na dobrom mestu, ima šta da se vidi odavde.

Ima, rekao je Volfi, ovakvu noć sam odavno priželjkivao.

A inače? Kako ti se čini putovanje?

Moj brat je budala, rekao je Volfi, jedva ga podnosim. Vidimo se tek nekoliko puta u više godina, samo ako postoji zaista dobar razlog za to.

Težak je idiot, govorim zlobno, ali gde je nestala bratska ljubav? Blizanačka ljubav? Kako je moguće da je on debeo a ti mršav?

Volfi se nasmejao, ali ovog puta kraće nego inače. Bio se pripremio za duže rečenice, kakve još nisam imala prilike da čujem od njega.

U pubertetu sam i ja bio debeo. Ali je brat posle prekoračio granice za sva vremena. Nervirao me sa njegovim Mišićem još kada mi je bilo petnaest godina! Moj brat o njegov Mišić! I njihova glupa deca. Deca, porodica i cela ta budalaština kao sapunska opera. On jednostavno nije u stanju da shvati da sam ja na sve to oduvek bio ravnodušan – učinio je tu jedan pomirljiv gest rukom u mom pravcu – kao što me ni danas ne zanima. Tako je, kako je. Ali taj nesrećnik nije u stanju da shvati. Inače je i tvoja sestra slična glupača, iako je stvarno lep primerak, ipak je glupača.

Greška, govorim ja, što se moje sestre tiče, tu si pogrešio.

Zavideo sam vam dok smo bili deca, mislio sam da živite bolje od nas. Majka vam je bila posebna.

Učinilo mi se da sam bila isuviše mlaka u odbrani svoje sestre: Da, ima ona neku pre-pre-preteranu odgovornost, ponekad je čak i nelagodno koliko zna da bude slatka, ali nemoj da se varaš jer njen mozak dobro funkcioniše.

Volfi je podigao čašu da nazdravi sa Mesecom čija je kriška u jednom trenutku zablistala nad nama u punom sjaju, slobodna. Pričali smo i pričali, pritom smo sve više gulili priču o bratu i sestri, ali osim njih i kompletnu ekipu Bugara i Švaba. Volfi je naginjao tome da Bugare posmatra u nešto blažem svetlu, a ja Švabe. Bilo nam je zabavno, pritom smo bili oštri, radikalno oštri. Volfi je bio neustrasiv. Opisivao je kabinet užasa svoje porodice do u

najsitnije detalje, sve do masnih naslaga na stomaku zahvaćenih ekcemom i nagrizlih vrhova kose. I – ono što nikad o njemu ne bih pretpostavila – bio je neverovatno nadaren za imitaciju. Herta, Lilo, naša majka, sve ih je savršeno imitirao, posebno Lilo, njen glas koji je čas spuštao, čas podizao dok je sa duplim „o” i „a” izgovarala *Tabakov na te-le-fonu*.

Zašto si prestao da predaješ u školi?

To se tebe ne tiče, odgovorio je grubo. Zatim je posle nekog vremena dodao blažim tonom: Zaljubio sam se u jednog sedamnaestogodišnjaka, i on u mene. Da li si sad zadovoljna?

Jesam. Osim toga – ako je broj godina odgovarajući, nemam ništa protiv. Možda čak ni onda ako tvoje godine nisu baš odgovarajuće.

Lepo od tebe. Ostanimo na tome.

I postao je ponovo onaj stari, agresivni mladić, s kojim je bilo teško izaći na kraj. Mesec je još uvek snažno blistao, oblaci su prelazili preko njega crni i očerupani. Neko vreme smo ćutali.

Da li si znala da su naš otac i vaš otac sedeli zajedno u zatvoru?

Molim? Gde? Kako?

U Sofiji, naravno. Gde inače? Ništa nisi znala o tome?

Nisam imala pojma.

Nisi znala da vam se otac 1946. vratio u Bugarsku da poseti svoju porodicu i da su ga tada na neko vreme zatvorili?

Kao da se neke slične priče sećam u magli.

Zatvorili su ga. I mog oca zajedno sa njim, iz istih razloga. Zbog ilegalne trgovine, valjda.

Volfi je počeo dobrovoljno da priča. Nije mnogo znao o svemu tome, ali me je čak i to malo veoma pogodilo. Srce mi je snažno zakucalo. Prema Volfiju je naš otac u Sofiji boravio kod svojih tetki a ne kod roditelja, jer su tetke imale veći stan u centru grada. (Mora da su to bile Mile i Cveta.) A tetke su skrivale jednog mladog nemačkog vojnika, kog su našli ranjenog u hodniku zgrade kada su ulazili Rusi. Skrovište je otkriveno i uhapsili su svakog ko je živio u stanu. Tetke su nestale u logoru, a našeg oca su zatvorili zbog sumnje da je špijunirao, budući da je više godina pre toga živio Nemačkoj.

U zatvoru su se Volfijev otac i naš otac sprijateljili, zalagali su se jedan za drugog, a posle se ispostavilo da je Cankov imao bolje veze. Za nepunih godinu dana su ih pustili, ali prethodno su morali da potpišu papir o tome da će raditi za tajnu službu. Vratili su se zajedno za Štuttgart, u stvari je samo naš otac bio povratnik, jer Cankov pre toga nikad nije bio u Nemačkoj. Bekstvo ili legalno putovanje u inostranstvo? Volfi nije znao da kaže kako su prešli granicu i s kakvim su papirima došli, kao što nije znao ni da li su iz tajne službe pošli za njima i da li su nekog iz njihove bugarske porodice naknadno kaznili zbog tog bekstva u inostranstvo.

Pitao sam Tabakova u vezi sa tim, rekao je Volfi, on bi to trebao da zna, ali mi ništa nije odgovorio.

U mozgu mi je isplivala mrska reč: *potkazivač*.

Tvoj otac je bio dobar momak, rekao je Volfi, ali previše mekan.

Dugo smo sedeli na klupi, sve dok nismo počeli da zvoćemo od hladnoće. U ostatku putovanja smo se družili ljubazno, ali površno, nismo više ponovili taj prislan način razgovora koji smo vodili te noći. Bilo je preporučljivo da se sa Vofijem razgovara sa oprezom, on nije bio čovek od prijateljstva. Sestri nisam ništa ispričala o tome šta mi je

rekao o njoj, možda zato što sam se stidela zbog tog omalovažavajućeg tona kojim sam i ja govorila o njoj.

Polako postaje hladno, spušta se več. Imam utisak da mi rđa sa stolice polako ulazi u kosti. Duž plaže tek poneko prolazi. Okolo razbacane plastične flaše, komadi guma, dečje lopatice, sandale, nasukane meduze, uginuli galeb kom se pesak skoreo na glavi. More je mirno, ovog trenutka nište ne izbacuje na obalu i ništa ne vuče sa sobom u vodu. Nigde primamljivih školjki, neka koju bih podigla i ponela sa sobom. Prijatno je baciti pogled na valjano očišćenu, okopanu i zalivenu bašticu hotela. Na terasi srećem gazdu i gazdaricu, daju mi sir i hleb, malo popričamo na engleskom, a onda se povlačim.

Večeras mi se čita u krevetu. Otvaram vrata balkona, ležem u krevet i čitam knjigu o Staljinu. Čitam o tome kako se Martin Amis iznervirao zbog toga što su engleski komunisti, među njima i njegov otac, tako dugo verovali u Staljina, učitavam se u psihozu visokog stepena koja je izgleda vladala tokom zasedanja Centralnog komiteta u februaru i martu 1937. godine, na kom su se svi govornici razbacivali već dobro poznatim rečima o trockističkoj zaveri koja je svojim prljavim šapama sve potkopavala. Vika, ljuljanje pesnica, upadanja u reč, neobuzdani aplauzi. Sve to užarenih očiju, jedino su Staljinove oči ostale hladne i skupljene. Izranjaju najpustolovnije etikete za štetočine, reči koje bi bile komične da ne znamo kakve su posledice imale po pitanju etiketiranih. *Rašljasta jezičara* je u stvari lep izraz, pred nama se odmah pojavljuje slika belouške koja se uvija i sikće svojim jezičkom u svet. Pod tim jednim jedinim izrazom su stotine, ako ne i hiljade partijskih kadrova namučili i streljali. Ostali milioni, koji su takođe pocrkali, čašćeni su nekim drugim izrazima. Spretno složene reči, kako ih Amis spaja, pogađaju me kao hladan tuš. Mora da su drugovi pali pod tešku kolektivnu

paranoju, a potom pod opijenost ubijanjem, koja nije bila vrela, nego ledeno hladna. Naizgled razumna opijenost pod kojom svako svakog cinkari i svako protiv svakog deluje u cilju smrti. Psihoza kompletnog vodećeg rukovodstva neke zemlje pada izvan granica shvatljivog, što se dublje ulazi u nju, deluje sve čudnije, i baš zato sve više detalja iznosi na svetlost dana.

Dubina mora. Na trenutak se setim blelih stvorenja koje su robotizovane kamere nedavno otkrile u Marijanskom rovu na dnu Tihog okeana, vidim ih uverljivije nego sovjetske drugove iz 1937. godine, i naravno kao simpatičnije.

Čitam dalje u prijatnoj jezi, možda da bih sporednim putem osnažila svoje gađenje prema slovenskim jezicima. *Fiskulturnjiki* – postoje li gluplje reči od onih koje su izmislili u Sovjetskom Savezu za vreme vladavine Lenjina i Staljina? S druge strane, i sama sam verovala u Lenjina, Trockog i Maoa, najmanje četiri godine. S tim delom svoje prošlosti nisam više u stanju da stupim u kontakt, osoba koja je bila članica boljševističko-lenjinističkog Spartakusa, postala mi je potpuno strana. Ne radi se samo o tome što sam u to vreme bila isuviše mlada, imala sam svega trinaest godina kada je to počelo. Iste te godine su me očarale slike Džejmisa Ensora – bistro, plamteće, veselo oduševljenje koje je trajalo i trajalo, sve dok me nije preplavilo kada sam u nekom muzeju ugledala njegovog Hrista ili njegove začuđujuće maske. Glas Boba Dilana živi u mojim ušima takođe iz tog vremena, momak može da peva šta god hoće. Te dve strasti, i možda još dve ili tri, ukrstile su se s mojim psihičkim DNK.

Mada bi trebao da mi bude dovoljan samo jedan pogled na Lenjinovu glavu pa da budem potpuno sigurna: gospode bože, samo to ne! Kako sam mogla da nasednem na Brehtovo pozorište i tu njegovu uvek istu vrstu

dosadnih likova? Zašto su mi bili potrebni ti rascvetali, idiotski Maovi tekstovi? Ili isto takvi od Trockog? Možda zbog pijuka za razbijanje leda? Ili zato što je bio Staljinov protivnik? Ili zato što sam i ja, kao i većina tadašnjih levo usmerenih, bila u potrazi za jevrejskim ocem koji bi me usvojio i zato što nisam razumela Adorna?

Dalje!

Doručak na terasi uz kafu koja je bolja od dosadašnjih. Ovog puta ne sedimo za plastičnim stolom, nego za istrošenim, beličastim drvenim stolom čija zrnasta površina mami da je pogladim prstima. Moji saputnici se pojavljuju uredno očešljani i kao da su ih oribali četkom. Na njihovim izrazima lica primećujem tragove iritacije. Možda su se malo svađali. Mada možda grešim, moguće je da već žive rutinski, kao da su u braku. Tanka jaknica od platna koju ovog jutra sestra nosi, deluje pomalo dečje.

Hladno je danas.

Rumen se raduje zimi, kaže sestra, jer će na tvrdoj hladnoći moći da se pokaže kao heroj zime.

Rumen ne zna šta da odgovori na to, jutros je hladan, čini mi se, mada je zasada još samo heroj leta, ne i zime. Spušta kapke i gladi mačku koja mu trlja glavu uz nogavicu.

Opraštamo se od gazdi, iskreno zahvalni.

Sestra gricka jabuku. Ja sedim pospana na zadnjem sedištu, juče sam do kasno u noć čitala, a sećanje na pročitano je u bledom nestajanju. Izranja mi citat istrgnut iz celine – *seks je osvojio zaslužen priznanje* – vozimo se ispred prodavaca cveća koji pokušavaju da nam poture robu kroz prozor. Danas je zagušljivo. Ni vrelo, ni hladno. Kao iz nekog skrovišta, sunce obasjava široko rasprostranjeno sivilo.

Nepodnošljivi teret prošlosti.

Možda su Sovjeti zato tako strašno zakazali jer su prezreli pomoć iz carstva službenika s one strane sveta, jer su rušili crkve, topili zvonike, streljali sveštenike. Iza

svakog prirodnog službenika trebalo bi da stoji anđeoski pomoćnik, inače država kreće da propada, razmišljam u sebi, ali nemam u zalihama argumente uz pomoć kojih bi mogla ovu tezu ozbiljno da odbranim. Verujem da bez nebesko upravljane pomoći anđela ni riba ne može da se ispeče, nijedna šnicla ne može da bude ukusna. A istovremeno, možda uz tiho šuštanje krila, uče nas poštovanju skrivene melanholije svih bića; nema smisla nikog ubiti, uče nas anđeli, jer ionako niko nije srećan.

Na obali neutešna monotonija lišena anđela. Nema smisla gledati kroz prozor. Zadremam, i ugledam pred sobom zaprašena tela koja se previjaju na zemlji, vidim potom kako vade krila koja drže skrivena pod stomacima, saznajem da su to bugarska krila, i nakon što počnu da ih šire, mogu da započnu svoje prve, stidljive pokušaje letenja. Onda ugledam komade hleba kvadratnih oblika kako iskaču iz tostera, dok neko u susednoj prostoriji u lekarском mantilu čisti lavabo.

Burgas. Mora da sam celu večnost spavala. Na licu tragovi pritiska. Vrat krecka. Svuda okolo bedne kockarnice, dokle god ti se pruža pogled. Parkiramo se ispred jedne pljosnate zgrade koja ima točak od ruleta na pročelju, izlazimo iz auta posrćući. Okolo lutaju turisti, zbijeni u tragalačke grupe. Verovatno ni ne znaju šta traže. Kao što ni mi ne znamo, pa smo baš zato odlučili da se vozimo dalje, prema Plovdivu.

Pored našeg „daihacua“ parkirao se crni džip sa zatamnjenim staklima. Hauba motora je podignuta, neko je gurnuo glavu pod haubu. Pored stoji mladić, čupka gajtan svoje vetrovke. Na grudima mu trči ceo red irvasa. Rumenu mu se obrati, ali ne dobija ništa za odgovor.

Zapravo mi je dosta putešestvija za danas, dobrodošao mi je svaki kilometar koji me približava Sofiji a samim tim

i Berlinu. Još dva dana i stižem kući. Čemu more ako je na moru gore nego u Berlinu? Odlučujem da nikada više ne otputujem nigde, i mada ovo nije prvi put, sada je odluka ozbiljnija nego ikada pre. Čemu tolika putovanja? Svet je ionako mrzovoljno utonuo u san, a kada se probudi, opet će biti neraspoložen. Šta da se radi ako je situacija mučna a voleo bi da vreme brže prolazi? Treba zadremati, i nakon nekog vremena opet se – probuditi.

Dopuštamo sebi da se odmorimo u jednoj zalogajnici u blizini autoputa. Kada bih skupila hrabrosti i jednostavno odlutala, preko polja i dolina, sa zavežljajem prebačenim preko ramena, lovačkim šeširićem na glavi i štapom, preko širokih livada u pravcu Berlina, tada ne bih morala više da brinem o tome šta je bilo i šta će biti, jer bih pronašla u sebi nešto što je od fundamentalnog značaj, nešto što je već potonulo u meni a sada ponovo izranja, nešto što bih mogla da trošim tokom čitavog života koji mi je preostao.

Učiniti nešto, odmah, nešto što još niko pre nije učinio.

Slobodoumno tumaranje po poljima i šumama bi me spasilo. Možda bih naučila čak i da pevam. Ali nije preporučljivo otvarati diskusiju o tome. Moji saputnici deluju neodlučni po pitanju ponašanja, od pevanja su veoma udaljeni, izgledaju mi kao da su u zastoju. Na našem tablou sa tri fotografije njih dvoje možda predstavljaju žensku dosadu koja se manifestuje u otvaranju i zatvaranju poklopca damskog ogledalca i mušku dosadu koja se prikazuje u gašenju cigarete i skrivanju iza auto-karte. Izabrana sam da osluškujem kako nastaju i kako nestaju osećanja, zato presavijam salvetu i pravim od nje uši za jedrilicu.

Čopor pasa nas trže iz zbunjenosti. Mlađi, stariji, svi odvratni, usvinjeni. Jedan od njih, onaj sa debljim krznom, drži se postrance, ostali reže na njega čim pokuša da se

približi gostima. Dobacim mu zalogaj, ali nema hrabrosti da ga uzme. Ostali mu odmah otimaju komadić, a on se uzmiče savijenog repa.

Trockistički otpadnik, govorim Rumenu, ali nema on sada sluha za moje viceve, izgleda da neće više nikad poći nos iz auto-karte.

Pre nego što se vratimo u auto, zamolim sestru da mi prepusti prednje sedište, privremeno, do Plovdiva.

Da, naravno, veoma rado! Brzo grabi iz pregrade za sitnice dve-tri svoje stvari koje je tamo pospremila i uređuje sebi mesto otpozadi.

Rumen živne i krene da mi zakopčava sigurnosni pojas kao da sam dete ili neka bespomoćna starica. Suvozačevo sedište je ozbiljno mesto. Ne trpe se ovde trockistički otpadnici. Ne smeš da se hvataš za vozačev volan. A ne smeš ni da mu mlataraš auto-kartom ispred nosa. Jer će i bez toga pronaći put.

Osnovna ideja vožnje je otprilike ista kao i kod neka-dašnjih petogodišnjih planova, podučava me Rumen: ide se uvek napred i samo napred. Čak i u Bugarskoj. Razlika je samo u tome što vozač ovde ima da se bori sa pet vrsti brzina i potpunim odsustvom saobraćajnih pravila.

Trenutno ta borba miruje, jer na sveže asfaltiranom autoputu jedva da ima saobraćaja. Ali ogromnih plakata sa upadljivim grbovima i te kako ima pored puteva. Čovek bi mogao da pomisli da je Bugarska novi ogranak dinastije Saks-Koburg i Gota. Reč je o firmi koju je osnovao Simeon II. Saks-Koburg i Gota, ponovo otkriveni car, kog su Bugari u svom očaju pozvali da se vrati kući i preuzme ulogu premijera. Rumen ga, na primer, mrzi. Drži ga za bankrotera, niškorista, igrača na sreću koji se upustio u bugarsku avanturu samo da bi prepisao na svoje ime nešto od

nekretnina. Bolje da ga ne pitam šta znači natpis na plakatu.

Da li si primetila, cvrkuće mi sestra otpozadi, kako naš šofer srčano okreće volan? On je slika i prilika odvažnog bugarskog šofera.

Odvažnog borca takode. Zbog tebe se juče zamalo potukao s gazdom lokala.

Rumen se smeška, ne mari što na njemu oštrimo jezike. Asfalt miran, bez ijedne duše.

Postoji razlog što vam ne dozvoljavam da vozite u Bugarskoj. U Nemačkoj ćete moći posle da se vozikate do mile volje.

Pauza, zaobilazimo zardali kamionet koji tegli mašinu za cement. Pauza se nastavlja gotovo sve do Plovdiva.

Moderan grad u dolini je odvratan. Uobičajena gomila korodirane starudije. Već mi je na vrhu jezika predlog da vozimo dalje bez zastajkivanja jer će nam na autoputu biti lepše. Ali onda se iznenada penjemo strmim putem gore i ugledam pred sobom jedan sasvim drugačiji grad. Zaglavljujemo se u jednoj uličici, ne možemo ni napred, ni nazad, Rumen dozvoljava da izađemo iz auta a on pokušava da u laganom tempu vozi za omanjim vozilom na tri točka koje je napakovano kofama sa farbom.

Šta kažeš na ovo? Sestra stoji prekrštenih ruku u jednom dvorišnom ulazu, ne može da se načudi prizoru.

Oho-ho!

Impozantne, masivne dvorišne kapije sa gvozdenim otkovom, sa temeljem od prirodnog kamena, iznad njih drveni svodovi. Lepota za lepotom, gde god da pogledaš.

Gore na brežuljku je parking.

Radost na sve strane, zaista, gde god da pogledaš. Kuće su iznenađujuće drugačije o onih koje znamo iz

zapadnoevropskih gradova. Prefinjeni gornji delovi konstrukcija od drveta sa doksatima, medaljonima i ukrasnim trakama, građevine koje u kvadratnom obliku zatvaraju dvorišta, igra boja – gore je tamno drvo ukrašeno riđasto-crvenom, dole bojom belog peska, a između toga moćno plavom – pravi praznik za oči. Da bismo u Plovdivu još više uživali, večernje nebo zablista u crvenkastom sjaju. Na rubu neba pucketavi oblaci. Tačno preko puta nama strelica koja pokazuje put prema natkrovljenom kafeu sa baštom u stražnjem delu. Rumena zna to mesto od ranije. Iz bašte se pruža predivan pogled na celu dolinu.

Ovo mesto je podleglo improvizaciji, nameštaj je očigledno dodavan komad po komad, podseća nas na ona dobro poznata mesta koja smo obilazili za vreme studentskih dana. Stolice pokupljene sa svih strana, stolovi na drhturavim nogama, jastuci, sveće, muškarci sa bradama koji diskutuju, žene u dugačkim suknjama okićene indijskom bižuterijom i mnoštvom narukvica. Vodena lula je dodatak, nje nije bilo kod nas svojevremeno. Ovde se očigledno okupljaju ljudi koji su sačuvali nešto od starog Plovdiva.

S obližnjeg tornja doleće soko. Jato malenih ptica struže nebom nervoznu šaru.

U Rumenu trepće tračak nemira. Dok sestra žuri prema WC-u, tiho mi šapuće: Nisam lud. Znam da su nam životne okolnosti veoma različite i znam šta će od svega ovoga da ispadne.

Ajoj, ovde bi nam bio potreban specijalista za umirivanje. U svakom slučaju umirujem Rumena da ga niko smatra ludim. Ni sestra, ni ja. Posebno ne ja. Zašto bi ga uopšte smatrali? Ali ne dozvoljavam sebi da se upustim sa njim u detaljan razgovor o razlikama između života u

naselju „Mladost“ i na Betovenštraseu. Pojedini problemi se reše sami od sebe, tiho i bez buke.

Dok tražimo odgovarajući hotel, stižemo do jedne pompezne zgrade ispred koje su upaljene ogromne sveće u ogromnim staklenim posudama. Unutra plamteći kič teških budalaština, jedva uspevamo da držimo pod kontrolom mišića za smeh. Jasno je da smo dospeli na plovdivski *First Mafia Place*. Bolji dekor ne bismo ni pronašli, kažemo, za film u kom recimo veliki šef udaje ćerku a u svadbenoj torti nalaze nečiju odsečenu glavu, posle čega odmah izbija orgija pucnjave i istrebljenja, krv se cedi sa zidova i sa mladine venčanice. Neko je ovde očigledno dao gomilu para na ruke nekoj dečurliji koju je ovlastio da ukrasi ovu šupu. Zlato, zlato i opet zlato, krivudavi ukras na krivudavom ukrasu, šara na šari, tepih preko tepiha, slike drečavih boja na zidovima, herkulijanski buketi gladiola čudovišnih veličina – i ništa ne sme da se dotakne prstima jer se istog trena sve raspada. (Razgledam u kupatilu, dotaknem slavine, šipke, sve se klima, sve se mrvli.) Noću ovde verovatno bujaju ispod rešetki zlatni žohari a kroz kuhinju trčkaraju pacovi s pozlaćenim repovima.

U sledećem hotelu imamo sreće. Sobe su očaravajuće. Velike, s izvanrednim drvenim parketom, ljubak nameštaj iz devetnaestog veka, tapacirani zidovi – sekretar, sto i stolice podsećaju na nemački bidermajer izmešan s napoleonskim uticajem. Otvaram prozor i bacam pogled na idilično unutrašnje dvorište, ali sestra upravo ulazi, navodno jer želi da vidi moju sobu. Pokazuje mi korenčić razgranatog koralu, Rumena joj je poklonio.

Nisam škrta u pohvalama. Otkada smo stigli u Plovdiv, sestrin izraz lica je poprimio nešto od crta drugorazredne tragičarke. Čini mi se da će i na Betovenštraseu tako izgledati najmanje deset dana. Na pragu je da mi se ispovedi. Lagano podrhtava, lupka prstima, po svaku cenu

želi to da kaže, zato odlučno menjam temu, jer drugačije ne mogu da sprečim njen izliv. U tim stvarima sam staromodna. Neka bude neveran ko god hoće, ali neka o tome istrajno ćuti. Hvalim sobu, hvalim predsoblje, hvalim kupatilo, saginjem se opet kroz prozor i predlažem da večeras obavezno isprobamo restoran dole u dvorištu.

A sada, sestrice, moram na miru da odem do WC-a.

Stražnje dvorište takođe ispunjava očekivano. Nema muzike, stolice su udobne, osvetljenje lepuškasto, hrana besprekorna, vino dobro. Verovatno smo ulovili jedini pristojan hotel u zemlji. Brbljamo i brbljamo, oživljavamo stari rovovski rat zvani Dostojevski protiv Tolstoja, pri čemu nas dve sestre pod zastavom Tolstoja pucamo iz svih oružja. Brbljamo o paktu Hitlera i Staljina, o tetka Lujzi, o meksičkom skakutavom pasulju, o *vampyroteuthis infernalis*-u, tom najstrašnjem od svih lignji-vampira.

Ukratko, dobro nam je.

Tokom noćne šetnje nailazimo na bar u koji ja ne ulazim, prepuštam ga zaljubljenima. Njima ostaje samo još ovo veče, ne želim da im budem na smetnji.

U krevetu bez knjige. San mi se neprimetno prikrada, i pre nego šta sam se zavrtela i upustila u razmišljanje, već me nema.

Sofija

Ostalo nam je još toliko vremena da pogledamo danas pre podne neke od čuvenih kuća u Plovdivu. Glupo je što nismo ranije naišli na njih. Dosetljivo sagrađene male palate. Kameni raskoš unutrašnjih dvorišta mami da se ostane, svuda biljke zasadene u čabrove, koje cvetaju očajnički, kao da su nam svima dani izbrojani. Od okrilja dvorišta do privatne sfere kuće se hoda kao u snu. Koja senzibilnost! Kakva harmonija kultivisane prirode i arhitekture! Da li su zidari možda pevali dok postavljali grede? Da li je drvoescima lebdeo raj pred očima dok su im u rukama radili dleta i noževi za rezbarenje? Ovdašnja lepota je živa, otima se opisivanju, treba je videti.

Mora da su svi bugarski anđeli pomagali pri gradnji. A neki od njih su čak i ostali ovde da udahnu toplinu u srca posetilaca.

Unutrašnji raspored u kućama odgovara četvoročlanom porodičnom kosmosu, s važnim reprezentativnim funkcijama. Zidni ormari nas uveravaju da postoji kućni blagoslov i pouzdan red. Zanosni saloni oslikani freskama govore o čežnji za Versajem i francuskim običajima. *Hor-tus conclusus*¹⁵ je francuski. Bogati trgovci, mahom prote-rani u unutrašnjost, želeli su sintezu Pariza, Beča i zlatnog roga, i gle, rođena je bugarska lepota koja nastavlja da živi iz sopstvene snage i gracioznosti. Mora da je to bio srećan trenutak bugarske istorije. Kako je čestita mogla da postane ova zemlja! Volela bih da saznam više o

¹⁵ Latinski naziv za zatvorenu baštu, važan motiv u likovnoj umetnosti, posebno u marijanskoj simbolici.

multikulturalnoj izmešanosti koja je nekada bila nastanjena u Plovdivu.

Ali nema se vremena, moramo dalje.

Krećemo! Vozimo se starim Trajanovim putem prema Sofiji. Raspored sedenja se vraća na stari način, pa je tako sve opet isto kao pre, osim što su naše duše smekšale, čak i moja, a u oči mojih saputnika uselila se tiha patnja.

Pre nekoliko dana smo već putovali prema Sofiji, ali smo tada dolazili iz pravca Grčke, sestra u dobrom raspoloženju, ja umorna. Naše prvo stajalište u Bugarskoj je bio Melnik. Do Melnika sam spavala u limuzini, glave umotane u zavesu sa ešerovskim šarama, jer prethodne noći na trajektu nisam uspjela ni oka da sklopim.

U Melniku je Tabakov doživio svoje prvo neraspoloženje na domaćem tlu. Melnik se otimao, nipošto nije htio da bude onakav kakvog ga je Tabakov želeo. Iako je mesto u dolini bilo slikovito, okruženo nazubljenim liticama, a i pojedine kuće ugrađene između oštih stena su ostavljale utisak, delom zbog moćnih balkona a delom zbog toga što su delovale kao da su nalepljene na stene, vino i jelo koje smo dobili u Melniku su zakazali, Tabakov se iznervirao. Mi smo se svi pristojno povukli pred tim pitanjem. Na kraju krajeva, nismo mi plaćali. Posle svog luksuza u kom smo do tada uživali, nismo zamerili bugarskim gostioničarima na tom malom promašaju. Ali se Tabakov uvredio. Jer ne samo što je sve dobro pripremio, nego je dobro i zavukao ruku u džep. Šef nam je bio izrazito ljut, morali smo da ga umirujemo, i gledamo pritom kako mu se grlo steže dok se bori da proguta zalogaj, vraćajući pritom flašu za flašom.

Ponizno smo spuštali kapke i smejujili se svojim tužnim bugarskim osmesima.

U Melniku smo ostali kratko, brzo smo pošli dalje u pravcu Sofije. Ponovo sam zaspala. Probudila sam se jer se oko mene iznenada podigao žamor razgovora. U mojoj limuzini su tada sedeli uzgajivač ruža, njegova žena i Koljo Vutev.

Iznervirao ih je Pernik.

Putovali smo duž ogromnih industrijskih ruina. Katastrofalni predeli vukli su se pred nama kilometrima i kilometrima: napola urušene zgrade, razbijeni prozori, prekopana zemlja, brda smeća, zardali kranovi, bagerske lopate podignute u besmislene visine, delovi mašina pobacani okolo. Zaista, kilometrima. Industrijska utroba sa crevima, bez funkcije, kakvu niko od nas još nije video, a čovek koji se tu pojavio, stražar sa psom koji je prekopavao po smeću, izgledao je kao od boga napušten čovek iz neke noćne more.

Smeh uzgajivača ruža je zvučao kao da je neko lomio čačkalice za zube. Bio je neutešan, poznavao je ovaj kraj još iz detinjstva.

Ne može se ovo uporediti sa industrijskim predelom u Rurskoj oblasti, tamošnji rudnici i monumentalne građevine su ostaci sa kraja prošlog veka, a odišu titanskom lepotom.

Pernik je pust i zao, izgubljen u snu bez milosti, kombinatska kuga starog otpada izmešana sa lakim metalnim otpadom novijeg datuma, sve bedno nabijeno jedno u drugo. Besmisleno je uzdisati nad prolaskom vremena, nad delom čoveka koje će priroda ionako uzeti opet pod svoje – mada mlade biljčice ovde još uvek nisu opet iznikle, niti su se na krovovima pojavili korenčići breza.

U Sofiju smo stigli potišteni i nemi.

Naše limuzine sa zvezdicama i ukrasnim poklopcem su se ubrzo izdvojile iz kolone da bi odvezli mrtve na dalju

obradu u neku od predgrađa, a nas su odvezli u centar grada i tamo nas ostavili ispred hotela.

„Grand Hotel Sofija“, ta blistavo čista staklena kutija, taj bugarski hotel za prikazivanje sa pet zvezdica, dočeka nas je kao da smo mi zaista neki ozbiljni gosti koji su na ovaj momenat čekali još od otvaranja. Zidovi obloženi tamnom drvenarijom. Ljupke palme u čabrovima. Reči pozdrava na više jezika. Tabakov je naravno i ovde sve brižljivo pripremio, ali nasuprot Melniku, ovde su održali reč. Nismo morali čak ni da se lično prijavimo na recepciji. To su obavili umesto nas diskretni hotelski službenici. Svoje kofere nismo morale ni prstom da dotaknemo. Do soba su nas otpratili zgodni, dobro odeveni mladići u uniformama, a meni je pripao jedan visok, čak preterano visok dečko. Stajala sam pomalo zbunjena na zelenom tepihu dok je paž gledao u mene s iščekivanjem. Morala sam na žalost da ga pustim bez napojnice jer nisam imala kod sebe manje novčanice od pedeset evra.

Zlatni planktoni na zelenom moru od tepiha. Vuna na tepihu je još uvek stajala uspravna od usisavanja. A mora da je usisavao neko sa simetričnom svešću jer je usisivač povlačio u geometrijski tačnim prugama, u iznenađujuće paralelnim redovima. Damska lampa na noćnom ormaricu, za razliku od prethodnih, ova mi se dopada. Uzglavlje kreveta je bilo impozantno, pogotovo debelo naslagani jastučići, baš kako i priliči raskošnom krevetu; zbog uvučenih dugmadi se činilo da je površina tapacirunga posuta ispupčenim crvima. Preko kreveta je bio prebačen štepovani prekrivač u bež boji, a kraj mu je bio presavijen u obliku koketnog trougla. Na pokrivaču svetlucavi srebrni fluid. U ovom krevetu bi mogla da se baškari bilo koja holivudska lepotica iz pedesetih godina, listajući ilustrovani časopis u kostimu boje šampanjca, ležeći na stomaku,

visoko podignutih potkolenica, u visokim štiklama koje joj se ležerno klata na nožnim prstima.

A pored kreveta! Moj omiljeni komad nameštaja iz detinjstva: kožni puf. Ovaj je potpuno novi primerak u koži svetle boje (Doris Dej bi se ovde veoma dobro osećala), dok je moj nekadašnji dečiji puf izgledao kao da su ga Indijanci rasparali, bio je to komad sa crveno-zeleno-smeđim šarama, na kom sam se prevrtala i skakala zajedno sa jaza- vičarem kog sam često mamila da grize i kida kožu na pufu.

Povukla sam zavesu, u stvari ne, jer se zavese nisu morale ni povlačiti ni trzati, dovoljan je bio i dodir da bi počele glatko da klize u šinama. Nekoliko puta sam odigrala povlačenje zavese tamo i amo, začuđena što u Bugarskoj postoje šine na kojima se zavese besprekorno kreću, i počela sam da se pitam da li sam fundamentalno pogrešila po pitanju ove zemlje.

Pogled na grad sa prozora na devetom spratu je bio prijatan, kao i na žuto popločan trg dole.

Raspakovala sam kofer, u kupatilu namestila vojnički red. Sve je delovalo veoma praktično, veoma raskošno. Mnogo slobodnog prostora, sve čisto. Bleštavo beli lavabo na tamnoj, sivkastozelenoj mermernoj ploči. WC šolja je bila pričvršćena na zid, ne na pod, pa je izgledala kao da lebdi. Bio je tu i bide koji je u novije vreme veoma omiljen i rasprostranjen, a iz ličnog iskustva znam da je nadasve praktičan.

To večer i naredna dva dana smo dobili da provedemo slobodno, jer je većina nas nameravala da poseti rodbinu. Nas dve, sestra i ja, otišle smo da posetimo sestričine. Tamo smo upoznale Rumena, kog nam je Atanazija još ranije preporučila kao odličnog turističkog vodiča. Zabavljalo nas je što smo ispali jezički pustolovi jer smo pričali na teškoj i uzbudljivoj mešavini nemačkog, engleskog i

francuskog. Rumen je čudesno govorio nemački, a činilo se da se dobro snalazi po čitavoj Evropi, podjednako na Istoku kao i Zapadu. Sestra je sklona dobro doziranim teatralnim nastupima, pa se podigla da održi kratak govor, formalan, ali ljubazan. Baš nam je drago, rekla je, što je Rumen tako ljubazan da nam posveti svoje dragoceno vreme.

Nismo ni sanjale kako *Vi* predivno govorite nemački, rekla je sestra sastavljajući dlanove i šireći ih ponovo kao da nagoveštava aplauz. Zato se sada utoliko više stidimo što mi ne govorimo bugarski, dodala je kao najsladju laž. Još tada sam primetila kojim blistavim očima Rumen prati sestrine pokrete. Iste te noći je stupio u našu službu, odvezao nas je nazad do hotela. I da, bile smo zadovoljne njime, pa smo sa „vi“ brzo prešle sa njim na „ti“.

To se dogodilo prošle srede. A danas? Danas vlada melanholija. Zaljubljeni sede ispred turobni, čute, nisu čak ni cigarete zapalili, sestra tu i tamo spusti dlan na Rumenovo koleno. Rumen nikada pre nije vozio ovako sporo. Rekla bih da se jedva vuče.

Što se mene tiče, osuđena sam na ćutanje. Bila bih više nego netaktična kada bih pokušala otpozadi da širim sada veselost, posebno ako bih počela da brbljam o tome da jedva čekam da stignem u Berlin.

A tako je sve lepo počelo među nama troma. Rumen se sledećeg jutra pojavio u predvorju hotela i odvezao nas do dela grada koji se zove Bojana, u podnožju planine Vitoše. Stigao je u tamnosivom odelu, oko vrata mu je lepršala – zanosno i veselo – smeđe-zelena svilena kravata sa ljiljanima.

Sledeća vožnja je bila do Nacionalnog istorijskog muzeja, u posetu zlatu i blagu tračke princeze. Već tada se između mene i Rumena pokvarilo raspoloženje, jer sam naglas hulila na zgradu muzeja. Bila je to jedna od mnogih

nekadašnjih rezidencija Živkova, koja je danas pretvorena u muzej. Pljosnata kao ćoškasta lepinja, veoma široka, veoma odvratna, sa nepodnošljivo dugim stepeničnim prilazom. Pompezna, ali propala rezidencijalna zgrada u niskom turskom stilu, pod uticajem Musolinijevog stila postrojanja.

Ali te stepenice! Tu bi legija crnokušuljaša mogla da ima odlične treninge, vežbe usporenog juriša (ako tako nešto uopšte postoji). U mislima sam već i govorila: Trči! Penji se! Trči! Penji se! Hop, hop, hop!

Ružno me privlači verovatno zato što neprestano tražim za dokazima o tome koliko je svet pokvaren i zao. A ovog puta je Ružno stajalo sa moje leve strane. Mnoštvo blokova, neprijatno belih mermernih blokova, nedavno isklesanih za spomenike junacima, ali još nisu pronašli odgovarajuća groblja za njih, čuli smo od Rumena. Svaki mermerni blok je po jedan nadgrobni spomenik za jednog bugarskog heroja, ali su ti blokovi više za izrugivanje nego za poštovanje jer su veoma loše urađeni, diletantski, slova su uklesana kao da su ih glodali. Pozlata na slovima je pohabana, pa deluje i smešno i bedno.

U niskom ulaznom predvorju posetioce očigledno uče strahovanju. Mene je recimo odmah zbolela glava, kao da mi je neko stisnuo lobanju. Nezavisno od toga kakvu namenu zgrada ima, ovde bi dobro stajali kosi natpisi na zidovima – *Bugarskom narodu treba prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom kao živim bića sunce i svetlost* – ali takva citatna umetnost je u međuvremenu izašla iz mode. Ipak, tu je poznati plakat Džona Hartfilda¹⁶, na kom se ogroman

¹⁶ John Heartfield (pravo ime Helmut Herzfeld, 1891-1968), nemački likovni umetnik koji je živio u Istočnom Berlinu. Poznat je po tome što je svoje delo tokom čitavog života podredio politici.

Dimitrov naginje nad malim Geringom u jahaćim pantalonama.

Tračko blago je, međutim, zaista očaravajuće. Nikada pre još nisam videla tako fin zlatarski rad. Mada reč „rad“ ovde nije odgovarajuća – strukture izložene u vitrinama su krhke, nežnije od hostija, prava čuda koja deluju kao da su ih udahnuli u svet a ne izradili uz pomoć alata.

Kroz stražnji ulaz se stiže do terasasto uređene bašte sa raznim bazenima. U tim bazenima su nekada verovatno ključale i pištale fontane, bacale vodu visoko, ali sada su iz kotla obraslom mahovinom štrčale zardale, savijene cevi. Biljke koje su čamile na terasama, delovale su oštećene – mnoštvo krivoljastih borova, rasporenenih šimširova i bezbojnih trava prekrivenih prašinom, a svaka koja je uspela da poraste više od pola metra, delovala je premoreno. Dva usamljena plastična stola i tri plastične stolice na terasi su nagoveštavali da ovde može i da sedne, ko hoće. Rumen je uspeo da pokrene iz nekog skrivenog kutka zgrade konobaricu, pa je naručio čaj. Žena je došla nekih pola sata kasnije, mljackajući, i donela nam mlaku vodu i tri mumifikovane kesice komunističkog čaja na umazanom tanjiriću.

Stigavši u hotel u kasnim satima, iznenadile smo se mnoštvu naših saputnika koje smo srele u salonu za pušenje. Tamna drvenarija, tamnosmeđe kožne sofe, nekoliko udobnih fotelja, mekane kao životinje. Raspoloženje je bilo visokoprocenatno. Olajavala se Bugarska, u najboljem raspoloženju. Iz posete rođacima su se gotovo svi vratili sa gomilom mafijaških priča. Čak iako računamo na živu maštu Bugara, još uvek nam od tih priča ostaje dovoljna količina strahota. Red i zakon? Smešno. Poslanici iz parlamenta koji prebijaju prolaznike zato što su im smetali na putu, i to javno, na ulici. Na televiziji su bez daljnog objavili da Cigani i Jevreji služe za pravljenje sapuna.

Neki lekar je zaboravio da izvadi pacijentu konce nakon operacije, niko ga nije pozvao na odgovornost. Pohlepa za novcem, šepRTLjanje i nemar na sve strane.

Nismo htele da nerviramo našeg šefa, zato smo sestra i ja ostale uzdržane. Ali je Tabakov i sâm psovao, na sav glas, kao ritski vrabac. Sofija mu se činila gnjila kao nikada pre. Prava sramota, rekao je. Uzgajivač ruža je proklinjao propale pločnike, ostali su se žestili zbog automobila koji su bili parkirani sve do zidova zgrada, zbog toga što se u svim podzemnim prolazima ljušti boja sa zidova, i otpada, psovalo se zbog stravičnih spomenika i jezivih palata kulture, zbog prljavštine i ko zna zbog čega još.

Sin Kolja Vuteva je stidljivo izjavio da je bio na nekoj pijaci gde je video lepo voće.

Tone pesticida su na njih potrošili, bubnuo je odmah na to Štefan Gicin: Niko to ne kontroliše.

Sestra je iznenada živnula. Iako nije stiskala cigaretu u zubima, divlje je vrtela čašu sa konjakom i pila ga istinski. Lice joj se zarumenelo. Tvrdila je da ima nešto u svom koferu što je štiti od bugarske zbrkanosti: jedan podeblji američki roman. Putnici u balonu nad čikaškim klanicama, psi koji čitaju. Loptasta munja koja govori. Balkanski zapleti najzabavnije vrste.

Loptasta munja – ne postoji, rekao je menadžer za energetiku kategorično. Njegovo lice, takođe zacrvenelo od alkohola, visilo mu je na grudima kao vime.

Još kako da postoji! – povikao je Tabakov. Cela Florida je preplavljena njima. Čak sam i ja video jednu na plaži. Izvanredna stvar!

Postoji, rekla je sestra, naravno da postoji, jer kuglasta munja se zove Skip. Ali se ne sećam imena tog dečka koji je razgovarao sa njom.

Uzela je opet vrstan gutljaj konjaka i blistavim pogledom prošarala po prisutnima, iako nikog od njih nije zanimalo šta je bilo dalje u tom američkom romanu.

Volfi je ispričao da je video gomilu loptastih munja u Nacionalnoj galeriji slika. Nije bilo većih problema dok su se Bugari zadovoljili time da kopiraju francuske impresioniste, ali posle toga!

Eksplozija marmelade od jagoda nad poljima pšenice. Iris je mlatarala obema rukama u vazduhu, pokušavajući da opiše tu sliku.

Oglasila se i pametna žena uzgajivača ruža, izjavljujući da saoseća sa mnoštvom siromašnih ljudi na ulicama. Ne bismo trebali toliko da brbljamo, nego bismo trebali nešto da učinimo.

To je opet uznemirilo Tabakova, jer njega je i najbezaulenija socijalno osetljiva primedba podsećala na crvenu diktaturu. Proveo sam gotovo ceo svoj život u tome da naučim moje zemljake tome kako se posluje, kreštao je, posvetio sam svoje najbolje godine tim idiotima! Ali ništa nije vredelo. Zar to nije sve služenje društvu? Ili?

Aleksander je usmerio razgovor ponovo u smeru manje osetljive teme umetnosti: Bugarski umetnici su opsednuti jutarnjim rumenilom, crvenkastožutom aurorom. Ne znam ko ih je tome naučio. Futuristi?

Štefan je predložio da se Bugarima oduzmu četkice i boje. Najmanje na sto godina.

Sačekaj trenutak, rekao je Volfi podignuvši ruku u vis, u znak da začute. Portreti iz osamnaestog veka su rađeni još prema pravilima ikonopisa, pa su ipak potpuno drugačiji i potpuno novi, apsolutno očaravajući.

Volfi se nagnuo napred i odložio svoju čašu. Nije više dodao ni reč, nije preciznije objasnio na šta je mislio, ali je ipak bio uveren u to da se radi o izvanrednom slikarstvu,

o očaravajuće lepom (tačno je tako rekao: *očaravajuće lepom*, i time me je opet zadivio).

Mislim da u skladištu čuvaju jednu čudnovatu sliku, rekla je sestra: *Sto bugarskih dadilja daje svoje grudi Staljinu*. Tada je već bila popila svoj treći konjak.

Ne treba prebrzo da sudimo, upozorio nas je Volfi, i time odbranio čast Nacionalne galerije slika.

U krevet sam dospela oko dva sata noću. Neko vreme sam još uz blagu svetlost noćne lampe gledala u tamne prozore. Strpljiva tišina. Luksuz, ako ne uživaš u njemu svakodnevno, ima neku prijatnu utehu.

Probudila sam se u rano jutro jer je kiša tukla prozore. Osetila sam blagi podražaj u vratu, i kao okoreli hipohondar koji grabi svaku priliku da ostane u krevetu, ovog puta u izvanredno udobnom paradnom krevetu, odmah sam odlučila da provedem dan leškareći. Zašto bih trčkarala po gradu kog ne podnosim? Možda je podražaj u vratu značio i to da se približava dan na kom treba da sahranimo ostatke našeg oca.

Želim da okrenem novi list, rekao je otac, neću više da se skrivam iza zavesa i oblaka.

Trpen-spasen, pomislim. Meni će biti dovoljno i ako budeš prestao da vučeš za sobom taj glupi konopac.

Dopalo mi se da budem u hotelskim papučama. Ubrzo sam okačila na kvaku od ulaznih vrata onaj čuveni natpis *Do Not Disturb*. Odlučila sam da se do daljnjeg ni za šta ne brinem i utom sam pod toplim pokrivačem veoma brzo zaspala.

Tajna ostaje skrivena

Petak je bio blistavo lep dan. Kiša je oprala prozore. Napolju se sve sjajilo, kao nakon velikog pospremanja. Dugo sam ležala u krevetu, potpuno se zdrvenila.

Za doručkom se većina nas pojavila u tamnim odelima. Bili smo uzbuđeni, istovremeno i smeteni, pa smo frivolnim izjavama pokušavali da nadvladamo uzavrelost i usijanje u glavama. Ali šeprtljavost kojom smo naručivali naše male porcije kajgana od konobara, i padanje pritom u bezrazložan u smeh, odavali su da nas je obuzelo nešto neobjašnjivo.

Za susednim stolom se začulo pucketanje sveže uštirkanog stolnjaka kojim je konobar upravo pokrивao sto. Stigli su novi gosti, koji nisu pripadali našoj grupi.

Stefan Gicin nam je pričao o legendarnoj sahrani jednog romskog barona, koja se navodno dogodila pre više od trideset godina u Bugarskoj. Baron je dao da mu se sagradi ogromna grobnica prema egipatskom modelu, u koju je zatim uneo nameštaj, zavese, čak i kolor televizor.

Komadić kajgane koju je Štefan uzeo na viljušku, skliznuo mu je opet na tanjir. Romski baron mu nije dao mira. Ležao je na raskošnom krevetu, sa kapićom za spavanje na glavi. A pobrinuo se i za sve ostalo: kućne papuče, kućni ogrtač, cigarete, viski.

A devojke? – pitao je menadžer energetike. Da li je i devojaka bilo?

Naravno da ih je bilo. Nekih dvadesetak ili tridesetak, verovatno su ih otrovali ili zadavili.

Nasmejali smo se radi reda i promenili temu.

Osim Tabakova, koji je celog dana bio angažovan oko svog novog bugarskog preduzeća za sahrane, niko od nas

nije mario za posmrtno ostatke naših mrtvih. A Tabakov nije ulazio u detalje, ograničavao se samo na to da nas je uveravao da će sve biti u redu.

Ima li čitulja? – pitao se uzgajivač ruža. Da, čitulja ima, štampali su ih i okačili svuda po drveću i stambenim zgradama u kojima žive rođaci, kao i na sva mesta na koja se uobičajeno kače te crno uokvirene posmrtnice sa fotografijama.

Tabakov je za održavanje liturgije za upokojene odredio crkvu Svete Nedelje, koja se nalazila nedaleko od hotela, na nekih desetak minuta hoda. Prethodnog dana, koji sam provela u krevetu, imala sam dovoljno vremena da pročitam nešto o toj crkvi. Baš me zato Tabakovljev izbor i te kako iznenadio, jer ta je crkva bila arhitektonska posebnost. Zgrada je sagrađena u srednjem veku, zatim je krajem devetnaestog veka preuređena.

Neobičnost te crkve je vezana za šesnaesti april 1925. godine. Užasan dan. Toga dana su na liturgiju stigli prominentni članovi iz režimskih krugova, policije i sa dvora. Očekivao se i carev dolazak. I onda: pala je bomba. Vika, urlici, iskidano meso, središnja kupola se urušila. Krš i lom, prašina, krv, komadići kostiju, oko sto pedeset ljudi je na mestu bilo mrtvo, oko stotinu ranjeno, a mnogi su od njih postali invalidi za ceo život.

Bio je to u stvari atentat na Borisa III, koji je uprkos svemu ostao pošteđen jer nije ni došao na događaj. Fanatici rušenja ni u ta vremena nisu bili bezazleni, u ovom konkretnom slučaju komunisti, kao što se veoma brzo ispostavilo. Crkvu su 1931. godine od temelja renovirali. Kada su komunisti došli na vlast, Sveta Nedelja je bila u planu da se poruši i na njeno mesto postavi monumentaln spomenik Lenjinu. Možda je novim vlastima bilo neprijatno zbog brutalnog atentata i mnoštva mrtvih i

ranjenih. Ali zaštitnici spomenika su krenuli u protest i crkva je tako pošteđena rušenja.

Sveta Nedelja je ostrvo u gustom gradskom saobraćaju. Kada smo krenuvši iz hotela pristigli na čuvenu žutu kaldrmu Sofije, primetila sam da sam zaboravila naočari u hotelu, ali se nisam usudila da se izdvojim iz grupe i vratim po njih.

Noćna kiša je osvežila grad. Sunce je osušilo barice na asfaltu, samo se tu i tamo videla još pokoja vlažna mrlja. Upozorili su nas i u vezi sa žutom kaldrmom, na kojoj se čovek lako oklizne ako je mokra. Ali tada se već bila osušila. Prošli smo ispred carske palate i duž stražnje strane Arheološkog muzeja.

Osećala sam se kao neki predmet koji mehanički pokreće noge, i divila se gipkosti i eleganciji moje sestre. Imala je na sebi tamnosivi kostim sa crnim porubom, uz to crne čarape s finim dugačkim šarama i crne lakovane cipele. Mrežaste crne rukavice i torba koja je zbog pletene kože delovala kao da je takođe mrežasta, bile su ipak preterivanje, iako sam ih ja doživela kao zanosne. Ja sam tapkala iza nje uniformisana u crno, kao i inače.

Jedan, dva, jedan, dva, diži nogu, spuštaj nogu, zaista, hodala sam kao golem lično.

Ulaz u crkvu je vrveo od Ciganki koje su nudile gledanje u dlan. Prosjaci su pružali kape tražeći milostinju. Držali smo se strogo iza Tabakova, zbijena grupica iz koje niko nije sezao za novčanikom da udeli milostinju sirotinji. Umesto uobičajenih mrtvačkih sanduka s otvorenim poklopcima, s leve i s desne strane ulaza su bile postavljene crne lakovane daske s imenima pokojnika. U stanju u kakvom sam bila, promaklo mi je očevo ime.

Tabakov i stari Gicin su se tri puta prekrstili na ulasku u crkvu. Mi ostali smo malo sagnuli glave, u znak pozdrava.

Unutra je bilo istovremeno i svetlo i mračno, u prednjem delu je sijalo stotine sveća, ali kroz prozore je jedva ulazilo nešto svetla. Kao da je prostoriju prekrila noć. Tabakov nam je svima dao u ruke sveće, upalio ih i poveo nas napred. Opoljeni morem sveća, lakovani crni sanduci su stajali na jednom podijumu.

Sanduci su bili nešto veći od kartonskih kutija za cipele. Mogle su u njih da stanu neke elegantnije čizme; na lakiranoj crnoj površini stajala su ispupčena zlatna slova. Toliko se moglo izdaleka videti. Bilo je devetnaest sanduka, sedamnaest muških i dva ženska, brižljivo položanih na crni somot, poređani u tri reda od po pet i jedan red od tri sanduka, u blagom kosom položaju, a verovatno su i daščice bile udenute među njih, da neki od njih ne bi skliznuli sa postolja.

Crkva se brzo napunila, ne samo rođacima. Ulazilo je sve više i više znatiželjnika koji su verovatno čuli za neobično putovanje pokojnika. Stajala sam bespomoćno, držeći sveću u rukama, i pribojavala se da će crkva postati krcata, a onda se negde iz visina, iz nevidljivog mraka prostorije začuo hor.

Imala sam utisak da mi je svaka dlaka na glavi oživela.

Budući da nisam imala naočare kod sebe, radnje koje su se odvijale tokom liturgije uspela sam samo delimično da pratim. Mahanja, vitlanja, trčkanja, mnogo izlazaka i ulazaka.

Vrata od ikonostasa su se neprestano otvarala i zatvarala, raskošno odeveni sveštenici su ulazili i izlazili, pevali, čitali na glas, ljuljali kandila, neke predmete su

iznosili i unosili, blagosiljali svete predmete koji su bili delovi liturgije, blagosiljali sanduke i uvek ponovo i ponovo zapevali. Govorili su i pevali, pevali i govorili, savršeno preplićući pevanje i govor. Nisam razumela šta govore, ali je pesma odašiljana sa govora kao da je govor bio neka vrsta stene za poletanje, a sama pesma se vinula u takve visine na koje razum nipošto ne bi mogao da se vine. Pesma nijednog trenutka nije opterećujuće odzvanjala, niti se orila, brujala je prefinjeno, zatim se povlačila polako natrag u tišinu da bi nakon toga opet novom snagom poletala, kao plima i oseka na mirnom moru.

Psst, otac spava. Ne boj se.

Iako mi teško pada da duže vreme stojim, jer ili brzo klonem ili počnem da se vrpeljim, ovo pevanje je očigledno podarilo neku životvornu snagu i kostima i mišićima, jer sam tokom cele liturgije stajala mirna i staložena.

Tabakov nam je dao znak da je vreme da se prodefiluje ispred sanduka.

Zaista, daščice su bile udenute među njih. Pričvršćene za somot.

Ali kao da su me začarali. Nismo mogla da pronađem očevo ime. Da li je stvar bila samo u naočarima koje su mi nedostajale? Ćirilična slova sam mogla da prepoznam i bez njih. Umesto očevog mi je zapao za oko Lilin sanduk, možda zato što je njeno ime bilo ispisano na oba pisma: *Lieselotte Amalie Tabakov, geb. Wehrle, 1921-1981*. Njen sanduk je stajao na istaknutom mestu, sasvim ispred, srednji od tri sanduka.

Elegantna kutija za cipele je svakako bio dobar izbor za Lilin sanduk, možda bi joj crvena boja još više pristajala, trijumfalna, bleštava crvena među crnim sanducima. Rastužila sam se. Bilo je neverovatno da Lilo više nema; želela sam svoje dečje obraze opet da položim na njen vrat.

Izašli smo iz crkve kroz koridor koji se otvorio u gomili od ljudi. Napolju na suncu smo odahnuli. Obrazi su nam se opustili. Zapalile su se cigarete, pričali su se vicevi. Oko nas je brujao saobraćaj. Bili smo srećni što je prvi deo prošao ovako svečano.

Tabakov nam nije otkrio kako ćemo stići do centralnog groblja. Ali s leve strane su već bile postavljene naše limuzine, nedostajalo je samo vozilo sa ukrašenim poklopcem. Umesto njega su na ivici puta čekale pogrebne skele: konstrukcija na točkovima sa crnim baldahinom koji je počivao na četiri stuba raskošno okićena cvećem i kićankama.

Videli smo kako iz jednog sporednog ulaza na crkvi izlazi sveštenik a za njim naši šoferi u rukavicama, jedan po jedan, noseći oprezno u rukama mrtvačke sanduke koje su zatim lepo, lagano polagali na pogrebnu skelu. Čim je neko od njih položio skupocen sanduk na mesto, okretao se i vraćao po sledeći.

Onda se desila prva nesreća. Videvši konje, Tabakov je prebledeo. Nešto tu nije bilo u redu! Jer je Tabakov bio naručio vrance. Crne, blistave, uzorne konje-lepotane, a umesto njih je dobio jednog mršavog smeđeg konja sa tri dlake na repu i jednog omanjeg zelenka.

Napolju na ulici, okružen znatiželjnim ljudima koji su došli da vide velikog američkog Bugarina, Tabakov nije mogao da dopusti sebi nikakav ispad. Ali je bio van sebe, dovoljno je bilo samo pogledati ga.

Meni se zelenko dopadao. Mora se priznati da je bio zaista nešto manjeg rasta, ali proporcije su mu bile besprekorne. Živahno je tresao glavom dok je čekao polazak. Ali bila sam primorana da prekinem rečenicu i da prestanem da hvalim zelenka. Tabakov me prostrelio pogledom, zatim se bez reči okrenuo i otišao. Smešno su na konjima delovale perjanice. Izgledale su kao dekoracije od povrća koje su uronili u crni lak.

Ušli smo u limuzine. U prvu su seli Tabakov i tri sveštenika koji su se dobro namučili da uvuku u vozila svoje raskošne odore. Kod nas je uspostavljen prvobitan raspored sedenja, nas dve sestre smo sedele sa braćom Cankov. Ali imale smo sada i novog gosta: Rumen je sedeo u sredini, između nas dve. Kolona se pokrenula u pešačkom tempu, odmah iza vozila s baldahinom kog su vukli konji.

Izlazili smo iz grada ka centralnom groblju Bulevarom Marije Lujze, duž linije tramvaja. Vozili smo se na tragu šina. Nismo samo zbog konja napredovali sporo. Uvek bi se stvorio neki zastoj. Pešaci su prelazili ulice u čoporima i znatiželjno provirivali kroz prozore u naša vozila, iako ništa nisu mogli da vide. Nije to nipošto bila trijumfalna povorka, kako ju je Tabakov zamišljao, već pravi haos. Budući da smo se ionako kretali sporo i mlohavo, neki od nas su izašli i nastavili da hodaju pešice pored vozila. Neko vreme je ispred konja išao tramvaj, a to je dalo našoj koloni novu, zanimljivu notu. Na mostu s lavovima smo uspeli da napredujemo ponešto bržim tempom, pa su se svi vratili u limuzine a konji ubrzali. Onda smo skrenuli levo i nadalje smo imali slobodno kretanje do groblja.

Marko, koji je u ogromnom crnom odelu izgledao kao neki magnat kog je gojila cela četa slugu, spustio je prozorsko staklo i mahao ljudima na ulici. Kroz prozor je ulazio letnji vazduh izmešan sa mirisom benzina.

Kako je lepo! – mumlao je. Kada bi mama mogla ovo da vidi!

Volfijevo lice je po običaju bilo nepomično. Natočio je sebi viski, uzeo iz posude za hlađenje kocku leda i spustio je u čašu propisno, uz pomoć mašica koje su visile na dršci posude.

Još neko?

Mogla bih i ja jednu, rekla je sestra dopustivši Volfiju da je usluži.

Nedavno sam gledao film o lisnatim morskim konjićima, rekao je Volfi. Izgledaju kao da su ih izbušili i razmrvili. Celo vreme tokom liturgije sam imao utisak da su ti sanduci puni lisnatih morskih konjića.

Meni su dragi lisnati morski konjići, rekla sam ja.

Sestra se tako glasno nasmejala da je zamalo prolila viski iz čaše. Teško bi mi palo da tokom liturgije mislim na bilo šta, rekla je kada se konačno smirila. Ali lisnatih morskih konjića se nipošto ne bih setila.

Rumen se zbunjeno smeškao.

Stigli smo, pa se razgovor na tu temu prekinuo.

Vazduh je bio plav i zgusnut kao staklo. Prvoklasne vremenske prilike za groblje i sahranu. Konji su sigurno provukli kroz kapiju vozilo sa baldahinom, koje se zbog grbavog puta opasno ljuljalo, pri čemu je mali zelenko živahno tresao glavom. Ali mu se perjanica u jednom delu olabavila, pa mu je visila sa desne strane lica.

Zeleno, zeleno, zeleno, gde god da je čovek pogledao. Groblje je očigledno bila džungla; teško bi se moglo pripitomiti sve što je ovde raslo. Strukovi trave su izrasli uvis, a drveće i grmlje kao da su nosili dvostruki teret lišća. Samo su glavni putevi i sasvim sveži grobovi bili očišćeni od korova.

Sveštenici su hodali iza vozila, istrajno ljuljajući kandila. Tabakov je opet razdelio sveće i upalio ih nam. Većina grobova je ovde izgledala manja od grobova na našim grobljima. Bilo je tu limenih Isusa razapetih ispod raspadnutih gvozdenih krovova, anđela sa nekim čudnim cevima u rukama – da li su ti anđeli pisali? – anđela sa rukama položenim u molitvu, mnoštvo uljanica, a videli smo i žene koje su išle okolo s flašama ulja i punile uljanice.

Malo dalje pored puteva su grobovi bili još više zbijeni. Priča se da je na jednom od sofijskih groblja sahranjen mladić u svom „poršeu“; u redovima kojima smo mi prolazili nije bilo mesta za takav jedan grob s „poršeom“. Nešto iza, u katoličkom delu groblja, bilo je grobova kvadratnih oblika sa starim pogrebnim kućicama, koje nisu bile postavljene u pravcu Istok-Zapad, kako je običaj nalagao na pravoslavnom groblju.

Tu i tamo su emajlirane fotografije podsećale na pokojnike. Videla sam mali medaljon u kamenu sa profilom muškarca, koji me je podsetio na kružni pečat na filatelističko-esperantističkoj mapi mog dede. U novije vreme se ustalila strašna navika: fotografije su počeli da prenose u kompjutere i da ih potom crno-belom slikarskom tehnikom crtanja direktno nanose na ispolirani kamen.

U međuvremenu su se i anđeli naoružali.

I onda smo konačno ugledali i spomenik jednom gangsteru koji je preminuo mlad. Stajao je na ispoliranoj steli u prirodnoj veličini, sa spojenim obrvama, držeći mobilni telefon na desnom uvetu. Iza njega se video prednji deo „mercedesa“ na čijoj je registracionoj tablici bilo ispisano ime SIMO, verovatno nadimak, jer se taj mladić, koji je skončao sa trideset tri godine, zvao Simeon Valentinov Angelov. (Rumen mi je pomogao da dešifrujem ime, mada bih sa nešto više strpljenja mogla i sama da ga odgonetnem.)

Angelov – to anđeosko ime, često je u Bugarskoj. U našoj ekipi ih je bilo tri, jedan u sanduku a druga dva živa, svi su pisali imena s duplim „f“ na kraju, prema starom nemačkom pravopisu koji je davao imenu određenu dinamiku. Anđeo kom se ime piše sa duplim „v“ na kraju, deluje mlohavo, ne može da poleti; ne može ni da odskoči od zemlje, mekan i punačak, aterira u blato.

Ispod džempera mu se naziru ženske grudi, govorim sestri, da li si ih primetila?

Da, videla sam, rekla je sestra. Ipak mi se najviše dopao „roleks“ na energičnoj ruci sa raširenim prstima. Da li još uvek otkucava vreme?

Vrh nadgrobnog spomenika je bio sinusoidno talasast, na levoj i desnoj strani su bile blago pričvršćene dve prečke, kao dva izvučena uveta, od kojih se na levom nalazio crn krst na beloj podlozi.

Naravno da je Simo sa mobilnim telefonom izazivao svačiju pažnju, mnogi su od nas zastali kod njega, pa su posle morali da pohitaju trčećim koracima za vozilima. Konji su polako prolazili pokraj modernih ali već potpuno upropaštenih zidova sa urnama, niše su bile pune prašnjavih plastičnih ukrasa. Onda je usledila grupa jednostavnih betonskih grobova bez krstova. Rumen mi je šapnuo na uvo da su to grobovi nekadašnjih članova Politbiroa. Oni su odbijali da počivaju ispod krsta.

Rumen i ja smo jedno vreme hodali jedan pored drugog, pa smo sa Politbiroa prešli da govorimo o našim porodicama, pri čemu mi je postalo jasno da je on o nama dvema sestrama slušao priče još od malih nogu, možda ne baš uvek istinite. Čak smo se i sreli prilikom moje prve posete Sofiji, ali se toga ja ne sećam, što je prava sramota sa moje strane.

Iz te neprilike i sramote me izvukao Tabakov spomenik.

Da li ovo zaista ono što ja mislim da jeste? – upitala je sestra potpuno nepotrebno.

Adio, zauvek, rekla sam ja. Tu će ih sad lepo smestiti.

Spomenik je bio velik, beo, glupav ili impozantan, već prema duševnom stanju posmatrača. Imena štutgarskih Bugara su bila uklesana u gotovo tri metra visoko i

poprilično široko postolje iznad kog su se izdizale u isturenim i uvučenim redovima grobne niše. Kao što je već i u crkvi bio postavljen red: gore u tri reda pet niša, a dole u jednom redu tri niše. Ispod svakog udubljenja je ponovo bilo ispisano ime budućeg stanovnika niše, sitnijim slovima, mada sam sve to samo naslućivala gledajući odavde, od dole.

Kada bi tvorevina bila građena od nepečene opeke, ličila bi na pueblo naselje¹⁷ i služila bi možda za prikazivanje u dvorištu nekog indijanskog muzeja. Mada se mesingana vratašca sa uzorcima pletenica ne bi uklapala u pueblo model. Vratašca su inače stajala širom otvorena poput krila koja pozivaju.

Ovde neće preživeti ni tri dana, rekao je Rumen.

Ko? – pitala je sestra.

Mesingani delovi. Previše su skupi, odmah će ih razmontirati.

Onda su šoferi ponovo stupili u akciju, do tada su se diskretno držali po strani. Iza spomenika su odneli merdevine, namestili ih, zatim su se najokretniji među njima popeli uvis i počeli da preuzimaju od kolega sanduk za sandukom. Mora da su šoferi to prethodno uvežbavali, jer su se kretali vešto kao baletski igrači, čak je i jedan debeljuškastiji među njima obavljao dužnost kako treba, iako se dobro oznojio. Najviše me je zadivilo to što su sanduke bez oklevanja polagali na tačna mesta, započevši kod gornjeg reda, sa desna na levo. Čim je sanduk iskrčan na svoje mesto, penjao se gore ključar – to je bio šofer jedne naše limuzine sa zvezdicom, jedan ozbiljan, stariji gospodin –

¹⁷ Stambene zgrade u pueblo naseljima Pueblo Indijanaca imaju samo jedan ulaz koji se nalazi odozgo na višespratnici, tako da je ulazak moguć samo uz pomoć merdevina. (*Prim. prev.*)

zatvorio mesingana vratašca i zaključao ih. Činio je to brižljivo, zatim je radi probe još jednom prodrmao dugme na sada već zaključanim vratašcima i na kraju ih je pogladio rukama udenutim u rukavice. Posle je došao čovek za uljanice, to je takođe bio jedan od šofera, on je ispred svake niše postavio uljanicu koju je i upalio.

Sveštenici su sve vreme ljuljali kandila, molili se i nazmenično pevali. Zatim je Tabakov predao svoju sveću u ruke uzgajivaču ruža i pročitao govor sa lista papira, govor koji je bio planiran kao dvojezičan, jedan deo na nemačkom a drugi na bugarskom. Ali kad je stigao do dela na kom je pisalo *večna naša teritorija*, tako je zapleo da je na kraju preskočio sve nemačke rečenice i pobegao u svoj maternji jezik.

Da li me je čudilo što se otac nije pojavljivao? Nije ga bilo ni u zelenom žbunju, ni na bleštavim oblacima, pa ni negde u daljini na vrhovima Vitoše.

Bio je to jedan od onih dana koji nipošto nisu uspevali da mi izmame ni najmanju naklonost ka čudesima. Nebo je satkano od miliona i miliona očeva, pomislila sam, od njihovih slina, suza i spermi, i zato je idiotski tražiti onog jednog sopstvenog oca. Iako se ta ideja protivila svemu što sam do tada smatrala da je otac, zbog iznenadne blokade u mozgu nisam mogla dalje da se bavim tim pitanjem.

Ako je čovek ionako već ogoljen, nema potrebe da se upušta u dalje neprilike.

Predstava s merdevinama i šoferima mi je toliko zao kupila pažnju da nisam uspela ni da zapazim u koju je nišu otac dospeo. Uselio se u svoju kućicu bez cveća. Neki od nas su dali šoferima da polože umesto njih na postolje krvavocrvene ruže ili ljiljane. Nas dve, Hristove ćerke, nisamo.

Sestra se nije istakla pobožnim držanjem, nego više time što je nervozno preturala po torbici i Rumenu više puta predavala i uzimala sveću. Meni je uspjelo da stojim tamo držeći svoju svećicu mirna i neprimetna.

Na prst mi nije sleteo nikakav leptir da mi kaže: To sam ja!

Možete mi slobodno unakrsno, rekao je otac koji nije bio prisutan, mada ne, naravno da nije rekao on, nego lično ja, u njegovo ime, ćuteći, kao i uvek. Na kraju krajeva neko je morao da se ponaša kao da je bilo oca, i da kaže nešto očinsko, čak iako to *unakrsno* može da zvuči kao zla namera, jer naš otac nije uzimao takve prljave reči usta – ili ako bismo hteli lepše da kažemo: nije bio sklon takvim izrazima.

Možda je zato od početka teklo sve kao podmazano, pomislila sam kasnije, točkovi pod Tabakovim, točkovi pod šoferima, točkovi pod nama, jer – kako uopšte? –, jer ga je sve manje i manje, naime uopšte ga više nema. Možda je tegla puna mrvica od oca samo jedna maštarija. Možda je u sanduku samo blato, ili kriotehnički rastreskane cev-nice iz komšijskog groba, slučajno prelopatane.

Suze?

Neee.

Možda malo šmrcanja u maramicu?

Takođe ne.

Dve-tri osnažujuće rečenice?

Ne, nijedna.

To je bilo to, rekla sam sestri a ona je odgovorila kao odjek: To je bilo to.

Ona je zaista moja sestra, pomislila sam, o suštinskim stvarima razmišlja isto kao ja.

Nekom je izgleda, eno, odleteo šešir. Ali ne, to je bio samo šešir nekog prolaznika koji se gosti na daćama, koji

nam se pridružio u nadi da će danas dobiti besplatan ručak.

Ali bilo je naravno i daće, sa mnogim, mnogim gostima, a bilo je i raskošno, baš onako kako se od Tabakova i očekivalo.

Hoćemo li da pojedemo još nešto pre poletanja? Iako sam pomalo gladna, radije ništa ne govorim. Možda ne bi bilo u redu da plasiram ovakvu profanu misao upravo sada kada bi patnja mojih zaljubljenih mogla da ispuni bez daljnjeg ceo sofijski aerodrom, zajedno sa svim pistama za sletanje i poletanje. Kako su proveli poslednja dva kratka sata, isključivo je njihova stvar.

I tu smo sada na ivici grada, nasred stambenih blokova, pred kojima sa puno poštovanja zatvaram oči jer ovu užasnu sliku Sofije ne želim da nosim sa sobom u avion. Skrećemo na levo i stižemo do ulice koja vodi do aerodroma.

Sada su mi oči opet otvorene i vidim da se kroz saobraćajnu traku namenjenu za zaobilaženje pored nas ugu-rao crni džip i da drži istu brzinu kao mi. Kao da su zatamnjena stakla na vozilu čarobnom rukom odneta, odjednom su postala providna. Ispred za volanom sedi otac, pored njega majka, oboje ukočeno gledaju napred, na očevoj glavi njegov neizostavni kačketić, nas dve ćerke sedimo nepomično na zadnjem sedištu kao da smo naslikane na platnu.

Mrtvi čekaju da njihov čas kucne, pojavljuju se lično i ne samo u močvari mastiljaste noći. Ipak, uspevam da ostanem pribrana. Barem sam uspela da živim duže nego otac i da vodim prijatniji život od majke. Mrtve ne drži na odstojanju ljubav, pomislim u sebi, nego dobronamerno negovana mržnja.

O KNJIŽEVNICI

Nemačka književnica Sibile Levičarov je rođena u Štutgartu 1954. godine kao ćerka bugarskog oca i nemačke majke. Studirala je religijske nauke u Berlinu, gde i danas živi nakon što je duže vreme boravila u Buenos Ajresu i Parizu.

Piše prozu, radio drame, eseje. Svi njeni romani su bili zapaženi, a u nemačkoj savremenoj književnosti ocenjena je kao zanimljiva i veoma talentovana autorka.

Od 2005. godine je članica nemačkog PEN Centra.

Osim toga od 2007. godine je članica Bavarske akademije lepih umetnosti i Nemačke akademije za jezik i književnost, te od 2010. godine Akademije umetnosti u Berlinu.

Za svoj rad dobila je više od dvadeset književnih nagrada.

Neke od književnih nagrada:

„Ingeborg Bahman“, 1998

Nagrada Lajpciškog sajama knjiga, 2009

Berlinska nagrada za književnost, 2010

„Hajnrih fon Klajst“, 2011

„Georg Bihner“, 2013

O PREVODITELJKI

Angela Pataki je rođena 1968. godine u Novom Bečeju.

Prevodi sa nemačkog i mađarskog jezika. Prvi književni prevod objavila je 2007. godine a od tada je prevela dela najznačajnijih mađarskih pisaca poput Lasla Krasnahorkaija, Noemi Seči ili Ane Terek, kao i istaknute nemačke autore poput Klause Tevelajta i Manfreda Klemenca.

Trenutno živi u Britaniji.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.112.2-31

ЛЕВИЧАРОВ, Сибиле, 1954-

Apostolov : роман / Sibile Levičarov ; s nemačkog prevela
Angela Pataki. - Mladenovac : Društvo za afirmaciju kulture
Presing, 2021 (Mladenovac : Presing izdavaštvo). - 249 str. ;
21 cm. - (Edicija Globus : edicija svetske književnosti ; knj. br.
1)

Prevod dela: : Apostoloff / Sybille Lewitschraoff. - Tiraž 400. -
O književnici: str. 247. - O prevoditeljki: str. 249.

ISBN 978-86-6341-615-4

COBISS.SR-ID 48323081
